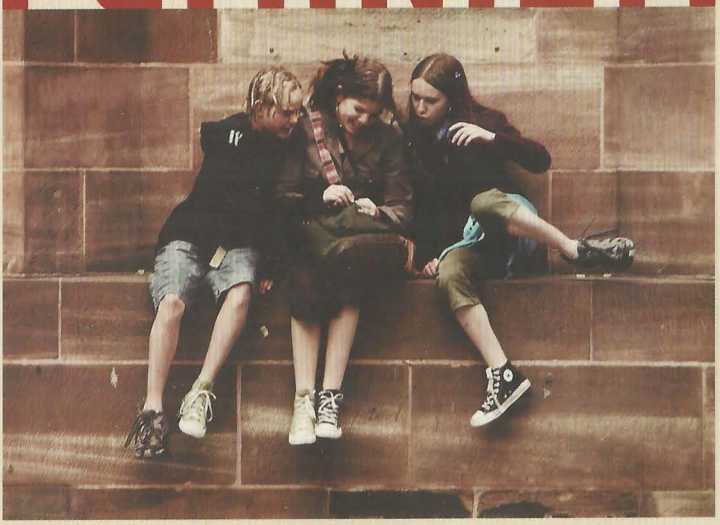
FEMİNİZM

KENDİ ARASINDA

AKSU BORA

ayizi kitap

FEMİNİZM KENDİ ARASINDA ★ AKSU BORA

AKSU BORA

FEMİNİZM KENDİ ARASINDA

1963 Van doğumlu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Antropoloji doktoru oldu. Halen Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Amargi Dergisi ve Ayizi Yayınevi'nin editörlüğünü yapıyor.

Diğer Yayınları:
Doksanlarda Türkiye'de Feminizm (İletişim Yayınları, 2000, Derleme, Asena Günal ile birlikte), *Sıcak Aile Ortamı* (Tesev Yayınları, 2005, İlknur Üstün ile birlikte) *Kadınların Sınıfı* (İletişim Yayınları, 2005), *Yoksulluk Halleri* (İletişim Yayınları, 2007, Necmi Erdoğan vd. birlikte), *Cumhuriyette Çocuktular* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007, Mine Tan vd. ile birlikte), *Boşuna mı Okuduk* (İletişim Yayınları, 2011, Tanıl Bora vd. ile birlikte)

ayizi
kitap

Ayizi Yayınları 7
Politika Dizisi 1
Feminizm Kendi Arasında - Aksu Bora
1. Baskı, Ağustos 2011

Yayına Hazırlayan
İlknur Üstün

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Tennur Baş

Kapak Fotoğrafı
cahilus.deviantart.com

Baskı ve Cilt:
Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 90.212.613 03 21

ISBN: 978-605-61895-6-2

AYİZİ YAYINLARI
A: Bükreş Sokak No:17/3 06680 Çankaya/Ankara Türkiye
T: +90.312.467 16 18 F: +90.312.467 16 19
W: www.ayizi.com.tr E: bilgi@ayizi.com.tr

FEMİNİZM KENDİ ARASINDA

Aksu Bora

ayizi
kitap

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

FEMİNİZMİ TARTIŞMAK

Feminizm: Sınırlar ve İhlâl İmkânı 17
Feminizm ve Kimlik Siyaseti 35
Çirkin Bir Nefret İdeolojisi Olarak Feminizm 41
Feminizmle Sosyalizmin Mutsuz Evliliği: Arkadaş Olsak Yeter! 47
Eyleme Güvenmek 57
Projeler: Yeni Bir Bağlam, Eski Sorunlar 67
Feminizm Kendi Arasında... 83

TEMSİLÎ KADIN KADINLARI TEMSİL EDEBİLİR Mİ?

Piyes Değil, Temsil, Temsil! 89
Yerel Politikada Kadınlar 93
Maya 97
Kadın Devrimi 101
Özgürlüğümüzü İstiyorlar, Vermeyeceğiz İşte! 109
Kuku Kardeşliği 115

KADINLIK

Yuvanın Dişi Kuşu: Karavel Saçlı Kadın 127
Hayatımız Borç Ödeyerek Geçti: Kadınlık Yükü 131
Dağınık Yatak 135
Bana Ne Giydiğini Söyle... 139
Bana Ne Yediğini Söyle... 143
Anneciğim Seni Ben 147
Küçük, Pembe, Seksi 151

MAZİYE BİR BAKIVER...

Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler 157
Mazinin Lekeleri: Döpiyesle Örtünmek 185
Perşembe Grubunun Dergisi: Yeter! 205

Eser Köker için.
Bildiği ve tahmin edebileceği nedenlerden.

SUNUŞ

Aşağı yukarı bir yıl oldu herhalde, bir konferansta Türkiye'li olup da yıllardır yurt dışında yaşayan bir akademisyenin şöyle dediğini duydum: "Projecilik meselesini Türkiye'deki feminist hareket hiç konu etmiyor, bunun aslında temel bir tartışma olması gerekir..." Epey canım sıkıldı; çünkü biliyordum ki hem tartışma gruplarında hem de çeşitli toplantılarda feministler projeciliği konuşmuşlardı, Amargi Dergi'de Projecilik dosyası yapmıştık, bu mesele yüzünden çeşitli gruplarda ciddi ayrışmalar yaşanmıştı...

İnsan böyle şeylerle karşılaştığı zaman bir "tanınmama" öfkesi ve kırgınlığı yaşıyor; ama daha önemlisi galiba yazılı olarak bile yapılsa, tartışmaların suya yazılmış gibi silinip gitmesi. Dergiler, tartışma grupları, seminer ve atölyeler... Yıllardır emek verdiğimiz bunca birikimin belki de birikmediği duygusuyla başa çıkmak kolay değil. Daha önce çeşitli yerlerde yayınlanmış yazıları bir araya getirip kitap yapma fikri, buradan çıktı.

Şöyle böyle on yıl kadar önce, benzer bir kaygıyla yola çıkmış ve Asena Günal'la birlikte *Türkiye'de 90'larda Feminizm* (İletişim Yayınları, 2002) derlemesini hazırlamıştık. Memleketin dört bir yanında kadınlar örgütleniyorlardı, yeni yollar açılı-

yor, yeni tartışmalar başlıyordu. Bu hareketi ve yaygınlaşmayı görebilmeyi, gösterebilmeyi istemiştik. O da tıpkı bunun gibi sınırlı bir çabaydı ama aradan on yıl geçtikten sonra bugün, "iyi ki yapmışız" diye düşünüyorum. Bütün eksiklerine rağmen, feminist hareket üzerine yapılan her çalışmada kullanılan bir kaynak kitap oldu.

Bu kez, "2000'lerde Türkiye'de Feminizm" derlemesi yapmaya giriş(e)mememin iki nedeni var: Birincisi, o gün zor olan iş bugün neredeyse imkânsız hale geldi. "Türkiye'de feminizm" gibi bir başlık altında artık bir kitap değil, olsa olsa ansiklopedi yapılabilir! Hem hareketin çok merkezli hale gelmesi ve yayılması hem de son derece çoğul bir yapıya kavuşması nedeniyle. İkincisi, bu çok merkezli ve çoğul hareketin yapısını belirleyen tartışma izlekleri 90'lara göre çok daha belirgin hale geldi ve çoğulluğu yansıtmak kadar bu izlekleri görmek de önemli diye düşünüyorum.

Elinizdeki kitap, aşağı yukarı son altı yıl boyunca yazdığım yazılardan oluşuyor. Büyük bölümü feminizme ve feminist harekete ilişkin tartışmalar. Bazıları biraz daha akademik tonlu, bazıları ise gazete yazıları... Altı yılda pek çok şey değişti, ben değiştim, dolayısıyla şimdi okuduğumda "onu öyle demezdim" dediğim şeyler de var, benim için önemini yitirmiş olanlar da. Ama bugünkü aklımla, bugünkü halimle yeniden yazmayı ya da "düzeltmeyi" düşünmedim. Çünkü bunlar benim bir odada oturup kendi kendime düşündüğüm ve yazdığım yazılar değildi. Tersine, içinde yaşadığım ilişkilerden beslenmişlerdi, tartışmalardan izler taşıyorlardı, öncelikleri böyle oluşmuştu. Yani, bir anlamda, belirli bir dönemin feminist hareketinden izler taşıyorlardı. Elbette ki benim yaşadığım yer ve ilişkilerle, görebildiklerim ve tercihlerimle sınırlıydılar, ama başka nasıl olabilir ki zaten?

Yazıları birkaç ana bölüm altında sınıflandırdım: Feminizm, Kadın Temsili, Kadınlık ve Tarih. Feminizmle başladım, çünkü bana göre "feminizmin öznesi kimdir" sorusunun yanıtı, çok açık: Feministler! Belki de "devrim için savaşmayana sosyalist denmez" sloganı ile büyüyen kuşaktan gelmenin etkisidir; özne olmanın "olmak"la değil, hareket etmekle ilgili olduğunu düşünüyorum. Olduğumuz şeyi adlandırmak da ancak hareket ederken mümkün bence. Elbette hareket etmenin ne anlama geldiğini tartışmak gerekir; bunu "Eyleme Güvenmek" başlıklı yazıda yapmaya çalıştım (olmakla eylemek arasındaki ilişkiye ise nefesim yetmez!).

Kadın temsilini sadece siyasal temsil bağlamında tartıştım. Dikkatim, ilgim ve ilişkilerimin odağında siyasetin olması nedeniyle. Siyasal temsil ile örneğin dildeki temsil arasındaki bağlantıları kurmak güzel olurdu... Bu bölümdeki yazılar boyunca belirgin bir ton değişimini göreceksiniz. Kadınların eksik temsil edildiklerini söyleyenler çok uzun bir zaman sadece feministlerdi; bu yüzden temsilin niteliğine ilişkin tartışmalar geride kaldı, kota vb. konular öne geçti. Yıllarca "kadın temsili" dedikten sonra, nihayet başka kadınları da harekete geçirmeyi başardık, böylece biraz daha geri çekilip "kim kimi, neden temsil ediyor" sorusunu konuşabilme imkânına kavuştuk. "90'larda Feminizm" derlemesinde Ka-Der üzerine yaptığım tartışmada ancak bir dipnotta değinebildiğim kadınlar arasındaki farklılıklar meselesine burada girebildim böylece ("Kuku Kardeşliği"). Siyasal temsil yazılarındaki değişimin nedeni, budur. Başörtüsü ile ilgili iki yazıyı bu bölüme koymak uygun göründü, çünkü bu tartışmanın asıl olarak kadınlığın temsiline ilişkin olduğunu düşünüyorum.

Kadınlık bölümündeki yazılar, bir yandan kadın temsili ile ilişkili; Kadın olmanın kadınlar için ne anlama geldiğini dü-

şünme denemeleri. Bir yandan da olmak ile eylemek arasındaki ilişkiyi didiklemeyi kolaylaştırabilirler diye umuyorum. Amargi Dergi'nin 10. sayısında, kendi kadınlığımızı nasıl başka kadınlarla, kadınlıklarla ilişki içinde kurduğumuzu anlamaya çalışırken yazdığım "Karavel Saçlı Kadın", temsil konusuna iyi bir giriş olabilir. Kanlı canlı, yaşayan, nefes alan kadınlarla Kadın arasındaki ilişkiyi tartışmak için. Bu bölümdeki yazıların büyük bölümü, sevgili Evrim Alataş'ın editörlüğünde, Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki için yazılmıştı. Kadınlığı sadece bir ezme-ezilme ilişkisi içinde tarif etmemek, arzu ile ilişkisini dikkate almak isteyen yazılardı. Bugün bana en önemli görünen tartışma izleği, burası.

Son bölüm, hiç haddim olmadan girdiğim ve bir türlü çıkamadığım tarih tartışmaları... Benim gibi tarihçilikle ilişkisi olmayan birinin bu konuda düşünmek zorunda kalması, geçmişin bir türlü geçmek bilmemesinden herhalde! Böyle olunca, ister istemez onunla hemhal olmak gerekiyor. Hesaplaşmak mı, emin değilim. Kendi hikâyeni bulup çıkarmak, tamir etmek, belki yeniden yazmak... Bugün beni daha fazla ilgilendiren, kadın hareketinin ve kadın kurumlarının tarihi. Benim için çok önemli olan Perşembe Grubunun Dergisi Yeter'le ilgili yazıyı bu nedenle tarih bölümüne koymak istedim. Sanıyorum ki önümüzdeki dönemde böyle çalışmaların yapılması için uğraşacağım, böyle çalışmalara katılacağım.

Bu kitap "suya yazı yazıyoruz" duygusunu ne kadar giderir, bilmiyorum. Ama bildiğim ve en karamsar zamanlarımda kendime hatırlattığım bir şey var: Yapıp ettiklerimiz hep birilerine dokunuyor, bizi değiştiriyor, hayatı değiştiriyor. Genellikle yapamadıklarımızı, eksik bıraktıklarımızı, yanlışlarımızı görmeye yatkınız. Sadece birbirimizin değil, kendimizin de. Bana öyle geliyor ki, bazen durup "her şeye" rağmen ya-

pabildiklerimizi görmek, değerini bilmek, kendimizi kutlamak da en az eleştiri ve özeleştiri kadar önemli. Umarım eleştiri kadar değer bilme ve takdir de feminist hareketin geleneği haline gelir; birbirimizi yaralamak, kötürümleştirmek yerine yaralarımızı sağaltmayı, birbirimizi teselli etmeyi, sevmeyi ve beğenmeyi becerebiliriz. Bunu yapabildiğimizde nasıl güçleneceğimizi, yapabilirliğimizin nasıl artacağını hayal etmek, yola devam etmeyi kolaylaştırıyor...

Bu kitap, uzun yıllardır arkadaşım olan Eser Köker'e adandı. Bu arkadaşlık, benim için hep önemli oldu. Birbirimize çok kızdığımız zamanlarda bile. Öfkenin de arkadaşlığa dahil olduğunu bilmiyor muyuz zaten? Ama teşekkür etmek istediğim başkaları da var. Son altı yılımı birlikte geçirdiğim kadınlar bunlar. Birlikte çalıştığım, tartıştığım, kavga ettiğim, öğrendiğim... İlknur Üstün'e ve Selma Acuner'e, eski bir hayali, Ayizi'ni birlikte gerçekleştirebildiğimiz ve bu kitabı mümkün kılabildiğimiz için teşekkür ederim. Kitaplar yayınlanır, dergi çıkar, faturalar ödenir ve büroya her gittiğimizde taze demlenmiş çay bulabilirken, Semanur Sevim'e... Enerjisi, inancı, kararlılığı ile Amargi Dergi'yi gerçek kılan Pınar Selek'e... Dergide birlikte çalıştığımız arkadaşlarıma, Nükhet Sirman'a, Zeynep Direk'e, Melek Göregenli'ye, Fatma Nevin Vargün'e, Ülkü Özakın'a, Ceren Zeynep Eren'e, Nil Mutluer'e, Sema Aslan'a Nilgün Yurdalan'a, Selda Tuncer'e... Beni sürekli ters köşeye yatıran ve bilmediğim çok şey olduğunu hatırlatan Tennur Baş'a. Kendimi "hoca" sanırken "hareket içinde kalabilenler galiba bütün bunlara katlanabilenler işte" türünden yorumlarla beni yere yapıştıran, arkamda bıraktığımı sandığım hikâyeler üzerine günlerce düşünmeme neden olan "öğrenci"lerime... Edebiyatı yeniden kolektif bir uğraş haline getirmeyi birlikte başardığımız okuma grubu arkadaşlarıma... Feminist harekete katıldığımdan bu yana be-

nim için vicdanın ve aklın ölçüsü olan, neredeyse her konuda farklı düşünürken adalet duygusundan ve şefkatinden hiç şüphe duymadığım Gülnur Savran'a... Özgür Gündem yazılarını yazmamın müsebbibi, çok özlediğim Evrim Alataş'a. 2009 yılındaki doğum günümde hayatımda aldığım en müthiş hediyeyi hazırlayarak bu kitabın yapılabilirliği fikrini aklıma sokan Tanıl'a, İlknur'a, Tennur'a ve Nihat'a... Kapak fotoğrafı için canım Cahilus'a... Teşekkür ederim.

FEMİNİZMİ TARTIŞMAK

Feminizm: Sınırlar ve İhlâl İmkânı*

Birikim Dergisi, 184-185, 2005

Türkiye'de 1980 sonrası yükselen feminizm, orta sınıf olmakla çok eleştirildi. Doğruydu, sahiden de feminizm orta sınıf bir hareket olarak başladı. 1980 öncesinde demokratik kitle örgütlerinde, sol örgütlerde yer alan, ama bu örgütlerin tabanından değil, daha çok yönetim kadrolarından gelen kadınların öncülük ettiği bir hareketti. En az iki kuşaktır kentli, iyi eğitimli, batı dillerindeki yazını izleyebilen kadınlar. Bu kadınların feminizmi keşfetmesinin esas olarak batılı kaynaklar yoluyla olduğu, kendi hayatlarına buradan baktıkları da çok söylendi. Hareketin radikalliğinin kısmen bu orta sınıflıktan kaynaklandığı eklenebilir bunlara.

Yazı boyunca feministlerden "onlar" diye söz etmek, çözmeyi beceremediğim bir sorunla ilgili: Pek çok durumda ben de "onlar"dan biriyim ancak bu yazıda sürekli kendi arasında tartışan, birlikte hareket eden, bütünlüklü bir örgütsel yapıdan değil, belirli bir mesafeden bakıldığında görülebilen eğilimlerden, sürekliliklerden, izleklerden söz etmeye çalıştım. "Biz" diye konuşmak, o mesafeyi gözden kaçırmaya ve böylelikle ister istemez yaptığım genellemeleri büsbütün mutlaklaştırmaya neden olur diye düşündüğüm için tabiatıma da pek uygun düşen böyle serin bir dili tercih ettim.

Bu yazı Gülnur Savran'la yıllardır sürdürdüğümüz, zaman zaman, fırsat buldukça başkalarıyla da paylaştığımız (Defter, Praksis) bir tartışmanın devamı. Çok da emin olmadığım fikirleri işlemek, eleştirmek, geliştirmek ya da değiştirmek üzere ortaya atma cesaretini ve güvenini, bu paylaşıma borçluyum. Daha sık aralıklarla ve daha çok insanın katılımıyla sürdürebilmek için hâlâ kendi dergimiz yok, "olsa kaç kişi okurdu" sorusu benim için hâlâ geçerli. Olsun. Yazarak düşünmek, önemli bir adım. Yine de.

Cinsiyet eşitsizliğinin politik bir konu olarak gündeme getirilmesi, feminist hareketin büyük bir başarısıydı. 1970'lerin o umut ve heyecan dolu günlerinde değil de 12 Eylül döneminde sağlanabilmiş olması bu başarıya gölge düşürür mü? Sanmıyorum. Olsa olsa umudun ve heyecanın kimi sorunların üstünü örtebildiğini hatırlatır bize.

Cinsiyet eşitsizliğinin başka eşitsizliklerin içinde değerlendirilemeyecek kadar temel, kendi dinamikleri olan, farklı iktidar biçimlerini de içeren bir sistem olduğunu söylemek, yeni ve radikal bir tavırdı. Bu tavrın mantıksal sonucu, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir politika oluşturmaktı. Feministler de bunu yaptılar. Feminist hareketin bağımsızlığı, 1980'lerin en fazla tartışılan konularından biriydi. Başka mücadelelerin (ki o dönemde asıl olarak sosyalist mücadele kastediliyordu) peşine takılmamak, onlarla teması sürdürse de kendi bağımsız duruşunu koruyabilmek, çok önemseniyordu. Bu duruşun mümkün olabilmesi, kadınların kendilerine yakın buldukları ideolojilerin, siyasal çizgilerin ötesinde bir ortaklıkları olduğu varsayımına bağlıydı. "Evet, farklı siyasi geleneklerden geliyoruz ama bizi ortaklaştıran bir deneyim var: Kadınlık" diyerek. 1980'ler, feministler için o ortaklığı keşfetme, politik bir dil oluşturma, örgütlenme biçimlerini tartışma ve deneme dönemiydi. Böyle bir dönemde, kadınlığın bir ortaklık alanı olduğunu düşünmek çok doğal görünüyordu. 1989'da yapılan "1. Kadın Kurultayı"nda anti feminist ve sosyalist kadınlar örgütlerinin erkeklerinden de feyz alıp feministlerin sesini soluğunu kestiklerinde, bunu bir "bilinç meselesi" olarak değerlendirmek böyle görmenin bir sonucuydu.

Sosyalizmin sınıf mücadelesini, feminizmin cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadeleyi gerçekleştireceği düşüncesi, o zaman-

lar bir tür çözüm gibi görünüyordu: Alanları ayırırsın, çatışma hafifler. "Cinsiyet sınıfları yatay kesen bir kategoridir" tespiti de benzer bir mantığı içeriyordu: "Evet sınıfsal farklar var ama farklı sınıflardan olsak da, cinsiyetimize ilişkin sorunlarda ortaklaşırız". İdeolojik farklar gibi sınıfsal farklar da cinsiyet ortaklığının dışına itilebilen gerçeklikler olarak algılanabildi.

Böylece, "farklılıklarımızla birlikte yan yana" diyerek devam eden feministler, ideolojik olanlar kadar sınıfsal farklılıkları ve kimlik farklılıklarını da "parantez dışına" attılar. Bu farklılıkların "farklı feminizmler" diye isimlendirilen feminist çizgilerde temsil edilebildiğini söylemek mümkün değildi. Nitekim, olmayan bir farkın adını koymak olarak gördüğüm "farklı feminizmler" iddiası[1], kişisel bir konumlanma sağlamaya devam etse de, politik bir sonuç yaratmadı.

1990'lar, feminizmin farklılaşmaya, ayrışmaya başladığı dönemdi. Adı konmamış da olsa gerçek ayrışmaların işaretleri, o zaman başladı. "Kadın meselesi"nin esasen bir modernleşme meselesi olduğu yolundaki çok güçlü anlatı gücünü sürdürdü; feminizmin bu anlatıyla çatışması, onu eleştirmeye başlaması, 90'larda mümkün oldu, ancak pratik/politik düzeyde zaman zaman çok sertleşebilen tartışma ve ayrışmalar, asıl olarak içinde bulunduğumuz dönemde yoğunlaştı, önümüzdeki dönemde de bunların sonuçlarını izleyeceğimiz anlaşılıyor. Dolayısıyla, tam da şimdi, yaşadığımız dönemin dikkatli bir analizi önem taşıyor.

1 Feminizm kendi arasında üçe ayrılır; liberal, sosyalist, radikal. Bu iddiayı veri kabul ederek yazılan doktora tezi bile var! Bu ayrımın memleket gerçekleriyle hiç ilgisi olmadığını, feminist hareketi anlamamızı, kendimizi bu hareket içinde konumlandırmamızı kolaylaştırmak yerine güçleştirdiğini düşünüyorum.

Bir Ortaklık Olarak "Kadınlık"

Feminist hareket, kampanyalar ve bilinç yükseltme çalışmalarıyla ortak bir "kadınlık bilinci" yaratmaya çalışırken, hep bu ortaklığa vurgu yaptı: "Biz kadınlar" diye başlayan Feminist Bildirge, bu vurgunun cisimleşmiş haliydi. "Biz kadınlar, eziliyor ve sömürülüyoruz. Bedenimize, emeğimize ve kimliğimize el konuluyor...." Feministlerin tanımladıkları ortaklık, ezilmeden kaynaklanan, "negatif bir ortaklık" idi. "Birbirimizden farklı olabiliriz ama hepimiz eziliyoruz" demekti. Bir ortaklıktan söz ederken ezilme noktalarının "beden, emek ve kimlik" diye ayrıştırılması ise, farklılıkların farkında olunduğunun işaretiydi. Hem feministler arasındaki farklılıkların hem de kadınlar arasındakilerin.

Türkiye'de feminist hareketin üzerinde durduğu bu "negatif ortaklık" zemini, kadınların kurtuluşunu modernleşme ile ilişkilendiren eski ve güçlü devlet feminizminden kopuşa işaret ediyor gibi görünüyordu: "Azgelişmişlik"ten değil, ezilmeden söz etmek, feminizmi bir aydınlanma (ve aydınlatma) projesi olmaktan çıkarıp politik mücadele olarak tanımlamak anlamına geliyordu sanki.

Bu noktada hatırlamak gerekir ki, Türkiye modernleşmesinde "aydınlatma" misyonu da hep bir politik mücadele olarak tanımlanmıştı. Karanlığa, geriliğe karşı bir mücadele. Orta sınıftan eğitimli kadınlar, bu mücadelede resmi ideolojinin ve devletin doğal müttefiki olarak hareket etmişlerdi. Ancak, modernleştirici bir özne olarak devlet tarafından yürütülmesi ve sonra da 1960'lar ve 70'lerden gelen ulusal kalkınmacı sol paradigma, bence bu mücadelenin politik niteliğini görmeyi engelleyen bir işlev taşıdı[2]. Aydınlık/karanlık, ileri/geri kavramsal ikililerinin sol söylem içindeki gücü, modernleş-

meci paradigma ile kalkınmacı sol arasındaki sürekliliği gösteren bir işaret olarak okunabilir. Bu işaretin özel anlamı, asıl ve ağırlıklı olarak kadınlar üzerinden tanımlanmasıydı tabii. Aydınlığın ve ileriliğin de, karanlığın ve geriliğin de sembolleri olarak kadınlar.

Feministler, 1989 yılında "biz kadınlar..." dediklerinde, bütün kadınları kapsayacak genişlikte bir ortaklığı varsaymışlardı. Okumuş yazmış, iş güç sahibi kadınların da pekala dayak yiyebildiklerini söylemek, bu ortaklığı vurgulamak anlamına geliyordu. Modernleşmenin ışığının kadınlara düşmediğini söylemek. Ama bunu açıkça söylemek, modernlik eleştirisini bir politik söz olarak kurmak yerine, cinsiyetin nasıl sınıfsal ya da başka farklılıkları "yatay kesen" bir kategori olduğunun kanıtı olarak kullandılar, böylece bence çok önemli bir kopuş imkânını atladılar. Bu kopuş, "kadın hareketi" denen belirsiz topluluk ile feminizmin farkını politik eylemlilik içinde ortaya koymayı da mümkün kılacaktı- oysa bu farkı adlı adınca ifade etmek bile pek çok durumda mümkün olmadı.

Çünkü ortaklığı politik değil, sosyolojik bir ortaklık olarak kurdular böylelikle: Ezilmeden kaynaklanan bir ortaklık. İşte tam da bunu yaparak, bir yandan modernleşmeci gelenekten kopmaya çalışırken, diğer yandan bu gelenekle bağlarını pekiştirdiler. Evet, "biz kadınlar" demek, kadınların kendilerini bir özne olarak tanımlamak, önemli bir kopuştu. Artık kadınları kurtarmaktan değil, kadınların kurtuluşundan söz

2 Ne gördüğünüz nereden baktığınızla ilgilidir tabii- kendinizi modernleştirici özne ile özdeşleştirebileceğiniz bir noktadaysanız, bugün değilse bile yarın devletin sahibi olabileceğinizi düşünüyorsanız, modernleşmenin insani gelişmenin "doğal" hattı olduğunu zannediyorsanız, sınıfsal konumunuz itibariyle bu hat üzerindeyseniz, eğitiminiz size bu hattı işaret ediyorsa, bu hat sizi diğerlerinden daha "eşit" ve "özgür" kılmışsa, aydınlık/karanlık ikilisinin politik anlamını dert etmeyebilirsiniz.

edilmekteydi çünkü. Ancak bu öznenin politika değil sosyoloji zemininde kuruluyor oluşu, bu kopuşun radikalliğini ve gücünü eksiltti. Bir ortaklık olarak Kadınlık eğer ezilmeden doğuyorsa, yani asıl olarak sosyolojik olarak tanımlanıp buradan kadın politikası üretiliyorsa, kurtuluşun kadınların kendileri ya da kurtarıcılar eliyle olması arasında çok büyük bir fark kalmaz- asıl fark, Kadınlık'ın politik bir ortaklık olarak tanımlanabilmesiyle sağlanır. Bu iddianın tartışılması, bir yazının takatini aşıyor korkarım, ama böyle bir noktaya nerelerden geçerek geldiğimi göstermeye çalışacağım.[3]

Modern Kadın: Ortaklığın ve Farklılığın Kurulduğu Yer

"Modern"in bir üst kimlik olarak bazı kadınların özgürleşmesine imkân verdiği açık. Kentli, eğitimli, meslek sahibi kadınların yaşam alanlarını genişleten, eşitlikten söz etmelerini mümkün kılan, modernlik anlatısı ve pratiğiydi. Ancak hemen arkasından, modernliğin biçimlendirici bir kalıp olarak kadınları nasıl cendereye aldığını eklemek zorundayız. Hiç sevmediğimiz, kadınlar için hapishane olduğunu söylediğimiz cemaat kimlikleri gibi, bu modern kimlik de son derece katı bir kadınlık imgesi yarattı. Kemalist modern kadın imgesi. Modern kadın imgesi, ona uymayanlar için elbette ama uyanlar için de problem oluşturdu. Bu problemi enine boyuna tartışan pek çok yazı ve kitap yayınlanmış olduğu için burada lafı uzatmak istemiyorum ama dikkat çekmek istediğim, bu problemin politik düzlemde nasıl ele alındığı- ya da alınmadığı. "Modern" kadının da pekala ezilmeye devam ettiğini söylemek, "ilerleme" fikrine mesafelenmeyi getirir, ama aynı

3 Belki şu soru çerçevesinde düşünülebilir: Zaten olduğumuz şey midir peşinden gitmeye değer olan, yoksa olabileceğimiz şey mi?

anda bunun kadınları ezilme temelinde ortaklaştırdığını ileri sürdüğünüzde, modernleşmenin kendisini tartışmanın dışına çıkarmış olursunuz. Modern kadın ile geleneksel kadının ezilme temelinde ortaklaştığını söylemek, cinsiyet sorunlarının başka bir yerde ortaya çıktığını, başka bir yerden temellendiğini iddia etmek anlamına gelir. Peki nerede?

Modern kadın imgesine uymayan kadınların, asıl olarak da Müslüman kadınların "biz de varız" dedikleri nokta, feministlerin ilk gerçek ayrışma noktalarından biri oluşu, tesadüf değildi. Müslüman kadınlar (o ara Müslüman feministler deniyordu, sanıyorum şimdi pek kullanılmıyor bu nitelleme) başka bir modernite yorumundan konuşan kadınlardı, feministler kendi durdukları yerden son derece emin, sordular: "İslamcı feminizm mümkün müdür?"[4] Sorunun kendisi bile, tartışmayı imkânsız hale getiriyor; Müslüman kadınlara değil, ancak kendi yanındaki feminist kadınlara sorulabilecek bir soru bu. Sorunun yanıtları o zaman da farklıydı ancak tartışma talihsiz bir biçimde sündü, bazı feministlerin Müslümanlara sempati duyması, diğerlerinin pek de öyle hissetmemesi gibi yorumlandı, şakalara konu oldu, feminizmin kendisine ilişkin bir soru olarak görülmedi.

Ayrışma noktasını sadece bu soruya indirgemek mümkün değil tabii. Çünkü bu soruyu da içeren daha geniş bir mücadele alanı, şeriatçılık/laiklik olarak kodlanan bir alan, siyasi gündemin ilk sırasına oturmuştu zaten. Daha önce "dindar femi-

4 Bu soruyu ilk kez 1989 yılında tartıştığımızı hatırlıyorum. Kaktüs'ün iki sayısında oldukça sert iki yazı çıkmıştı: "Öyle şey olmaz" diye özetlenebilecek yazılar. Biz Ankara'da bir grup müslüman kadınla biraraya gelip tartışmıştık, sonra onlardan biri, Mualla Gülnaz, epeyce kırgın bir yazı yazmıştı bizim Perşembe Bültenine. Aynı soruyla Nisan ayında çıkan Başkent Kadın Platformu Bülteninde karşılaştım. Müslüman bir kadın, Hidayet Şefkatli Tuksal soruyor bu kez.

nizm olmaz" diyenler de dahil olmak üzere, feministlerin bu kadar açık bir iktidar mücadelesinde kendilerini "laik" olarak adlandıran devletçilerin yanında yer almayı içlerine sindirmeleri mümkün değildi. Ancak, bu çatışmanın analiz edilip feminist politikanın tartışma konularından biri olarak adının konması yerine, daha çok geçiştirilen, üzerinden atlanan, tutarlı ve bütünlüklü bir söz kurmaktan kaçınılan bir tartışma olarak kaldı. Başörtüsü bütün bir siyasi gündemi belirlerken feministlerin bu konuda açık, net bir siyasi söz kurmamış olmaları, bu kaçınmanın boyutlarını gösteriyor bence.

Bu tartışmanın ilerlememesi şöyle bir soruyu da açıkta bırakıtı: Türkiye'de tek ciddi modernite eleştirisini yapanlar, İslamcılar oldu. Ama dindar kadınlar bu eleştirinin neresinde yer aldılar?[5] Bazıları kendi hareketlerinden erkeklere yönelik son derece sert eleştiriler yaptılar[6]; çok eşliliğin kendileri için nasıl bir sorun olduğunu, erkeklerin modernitenin işaretleri olarak gördükleri teknolojik gelişmeleri (örneğin çamaşır makinesi gibi) evde reddederken iş yerlerinde pekala bilgisayar kullanmalarının iki yüzlülüğünü açığa vurdular. Onlar bu eleştirileri yaptıklarında, feminist olmakla suçlandılar. O arada feministler "dindar feminizm olur mu" diye soruyorlardı! Böylece, Müslüman feminist kadınlar kendi yollarını çizdiler- feministlerle zaman zaman kesişen (mesela CEDAW çalışmala-

5 Feminist politika açısından çok verimli olabilecek bir tartışma alanıydı bu: Aydınlık/karanlık, ileri/geri ikiliklerinin kadınlar açısından sorgulanması, modern kadın imgesinin cinsiyet sisteminin yeniden üretiminde nasıl bir işlev taşıdığının ortaya konabilmesi, toplumsal iktidar ilişkilerinin kurulmasında farklı kadınlıklara yapılan yatırımların anlamlandırılması için çok uygun bir tartışma. Ama "fark"ın her durumda ve yalnızca "farklı" olanla ilişkilendirilmesi, "asıl" olana yeniden bakma ihtiyacı duyulmaması hep dert olmamış mıdır?

6 Cihan Aktaş'ın, Sibel Eraslan'ın yazılarında, Elif Toros'un güzelim hikâyelerinde bu eleştirileri izlemek mümkün. Aynı zamanda dışlanmışlığı ve can acısını da.

rı gibi örneklerde) ama ayrı bir yol[7]- kesişme noktaları o kadar az olunca, her birinde sadece farkın, yani örtünmenin ve dindarlığın öne çıkması da neredeyse kaçınılmazdı.

Modernleşme anlatısı açısından problemli kadınlar yalnızca Müslümanlar değildi. Kürt kadınlar da kendi kimlikleri üzerinden politikleştiklerinde, bu anlatıyı temelden sarstılar. Türkiye'de modern vatandaşlık tanımının nasıl Türklük üzerine kurulduğunu görmemizi sağladılar. Dolayısıyla, Kürt kadınların Türkiyeli feminizmle ilişkisi sadece "farklı olanı tanıma" sorunu değil, aynı zamanda, bu feminizmin kendine dönüp bakması imkânı olarak görülmeli.

"Kürt feministler" ile yaygın ve güçlü bir taban hareketi olan DEHAP (öncesinde HADEP) örgütlenmesini ayrı ayrı düşünmek gerekir. Kürt feministler ikili bir eleştiri geliştirmeye çalıştılar: Kendilerini yakın hissettikleri Kürt hareketinin milliyetçi-ataerkil yapısını eleştirirken aynı zamanda feminizmin Türklüğünü, Kemalizm üzerinden ona sirayet etmiş olan Türk milliyetçiliğini de eleştirdiler. Öte yandan yıllardır mitinglerde, hapishane kapılarında, karakollarda, parti toplantılarında politikleşen çok geniş bir kadın kitlesinin oluşturduğu Kürt kadın hareketi gelişti. Feminist bir hareket olduğunu söylemek ne kadar zorsa olmadığını söylemek de bence o kadar iddialı olur. Çünkü hızla gelişen, değişen, müthiş bir enerji üreten, pek de kolayca denetlenebilir gibi görünmeyen bir hareket bu. Kendilerinden "Kürt kadın hareketi" ola-

7 Bu saptamanın bir istisnası, Ankara'da dört yıl önce kurulan Barış İçin Kadın Platformu. Orası, bildiğim kadarıyla pek çok açıdan bir istisna: İnsan Hakları Derneğinden, Başkent Kadın Platformundan, Kaosgl'den, Uçan Süpürge'den, öğrenci hareketinden... kadınların birlikte çalıştıkları bir yer olmanın yanı sıra, bütün bu farklı duruşlardaki kadınların birbirlerini o farktan ibaretmiş gibi algılamadıkları, sahici ilişkiler kurmaya (hiç değilse) niyet ettikleri bir yer.

rak söz ediyorlar, basitçe "partili kadınlar" olarak değerlendirilemeyecek özellikleri var[8]. Kürt kimliği, onların politikleşmelerinde en önemli faktör, politik aidiyetleri, bunun üzerinden kuruluyor.

Kürt kadınların politik mücadelesi, feminizmin bir başka ayrışma noktasını oluşturuyor: Modernleşme paradigmasının güçlü bir bileşeni milliyetçilik çünkü. Üstelik yalnızca Kemalist modernleşme için değil, Kürt modernleşmesi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

İslami hareket ve Kürt hareketi, 90'lı yıllarda politik gündemi belirleyen çok önemli iki eksendi[9]. Şeriatçılık ve bölücülük olarak kodlanan bu iki hareket, içinde bulunduğumuz dönemde yine belirleyici önemde, ancak şimdi kodların değişmekte olduğunu görüyoruz. Şimdi, milliyetçiliğin nasıl kendini yenilediği, bu iki hareket üzerinden nasıl kendini yeniden kurduğunu görmek önemli görünüyor.

Kadın politikası açısından, milliyetçiliğin bu eksenler üzerinden hiç olmadığı kadar sert ve keskin bir yükseliş gösterdiğini

8 Bu yazının konusu değil ama orada olup bitenleri, engelleri ve beklenmedik açılımları görmek çok önemli. Yerel seçimlerde seçilen bir avuç kadın belediye başkanının tamamına yakını Demokratik Güç Birliği içinde seçime giren DEHAP'tan örneğin. Partinin "Kürt modernleşmesi"ni teşvik eden politikası, onları Partiye bağlayan önemli bir etken gibi görünüyor. Parti bir yandan aşiret ilişkilerini problem haline getirir, gücü yettiğinde tasfiye etmeye çalışırken bir yandan da "özel yaşam"a müdahale ediyor: Aile içi şiddet gibi konular, parti ortamlarında ciddi biçimde konuşuluyor. Birkaç yıl önce Ankara'ya göç etmiş Karslı bir kadın, "Parti bunların kafasını değiştirdi" dedi kocası için örneğin!

9 Eksenlerden birinin de sol muhalefet olması halinde bu analizin ne kadar değişebileceğini hayal edince insan üzülüyor. ÖDP'ye gömülen feminist enerji ve motivasyonun nerelere gittiğini henüz bilmiyoruz. Sendikalarda ve sol örgütlerdeki kadınların deneyimlerini sadece pozisyondan konuşan propagandif metinlerden izleyebiliyoruz. Kendi üzerine düşünmek için bile galiba geleceğe dair bir umut ve güven gerekiyor.

söylemek mümkün. İstiklal Marşı ve Türk bayrağı gibi sembollerin kadın toplantılarında kullanılma biçimi, bize bu konuda önemli bir ipucu sunuyor. Feminizmin "kadın hareketi" denen belirsiz ve şekilsiz topluluktan kopuş noktalarından biri, herhalde en önemlisi, milliyetçilik- her iki taraf da bunu biliyor: Toplantı açılışlarında İstiklal Marşının okunup okunmayacağı tartışmasının onca kanlı geçmesi, bu yüzden. Geçtiğimiz yıl, bir elektronik tartışma listesinde kadın kuruluşlarının devletle mesafelerini/mesafesizliklerini mesele etmelerinin önemine değinen bir mesajın yarattığı infial ve mesajı atanın defolup İran'a (ya da Kuzey Irak'a!) gitmesinin daha hayırlı olacağı yolundaki tavsiyelerin arkasındaki celal de aynı sebepten kaynaklanıyor.

Milliyetçilik, Türkiye'de modernleşme anlatısının olmazsa olmazı ve modernliğin bu biçimiyle (yani Kemalizmle) hesaplaşmadan feminizmin yoluna devam etmesi mümkün görünmüyor. Kendini içinde addettiği, bir parçası olduğunu söylediği "kadın hareketi" ile nasıl ilişkilendiğini, ondan nerde ayrıldığını yalnızca söylemek değil, politik eylemlilik içinde göstermek durumunda.[10] Dolayısıyla, diyelim türban tartışmasında "ne şiş yansın ne kebap" gibi bir tavır yerine açık bir politik söz geliştirmek, dindar kadınlar için değil, feminizmin kendisi için büyük önem taşıyor.

İslami hareket ile Kürt hareketi, kendi içlerindeki bütün farklılıklarla, uluslararası siyasi konjonktür ile ilişkileriyle, bildiğimiz ve bilmediğimiz devlet politikalarının birer bileşeni olmalarıyla, hesaba katılması gereken iki eksen. Bu iki ekseni kadın hareketi içindeki milliyetçiliği anlamak kadar feminist

10 Örneğin Amargi Kadın Kooperatifi, izleyebildiğim kadarıyla böyle bir eylemliliğin koşullarını geliştirmeye çalışıyor, bunu tartışıyor, deniyor.

kadınlar arasındaki ilişki ve ayrışmaları adlandırmak için de dikkate almak gerekli.

Bu farklılıklar, "sosyolojik" değil, politik farklılıklar.[11] Bunları yok saymadan cinsiyeti diğer bütün kimlikleri-aidiyetleri dışına atabileceğimiz bir "parantez" gibi (ya da onu bunu yatay kesen bir kategori gibi) algılamayı sürdürebilecek miyiz? Yani mesela "Kürt meselesi ayrı, kadın meselesi ayrı. O kadının Kürtlüğü ile ilgili sorunlar değil, kadınlığı ile ilgili sorunlar feminizmin derdidir" diyebilecek miyiz? Cinsiyet öyle bir şey midir? Yani kadınlıktan ve erkeklikten ibaret bir şey? [12],[13]

Feminizm "Kadın Politikası" mıdır?

Bu "farklı kadınlıklar"ın aynı zamanda farklı politik hatlar anlamına gelmesi, "ana akım" feminizmle aralarındaki mesafenin "eleştirel bir mesafe" olarak değerlendirilemeyecek kadar açık olması, önemli bir sorun olarak görülüyor. Feministler "farklılıklarımızla birlikte" demişti ama birlikte hareket etmenin zeminini kuramadıkları ortada. Bu başarısızlığın yalnızca feministlere fatura edilmesi haksızlık olur; ancak örgütlenmeye, politika yapma tarzına, kendi üzerine düşünmenin son derece zayıf kalmasına, "kişisel olanın politikasının" poli-

11 Zaten "fark" esasen politik bir şey değil midir? O yüzden mesela Boşnakların "biz Türküz, ayrı yayın istemeyiz" lafını tamamen farklı bir uzayda değerlendirmek gerekmedi mi?

12 Başörtüsünden en çok hangi kadınlar nefret ediyor? Kürt kadınların "terör örgütünün" maşası olduğunu düşünmek en çok hangi kadınları rahatlatıyor?

13 "İnsanlar ikiye ayrılır: kadınlar ve erkekler". Doğru. Ama işte toplumsal cinsiyet kavramı, bu gerçekliğin kurulma ve işleyiş mekanizmalarını anlamamız için bir araç olsun diye geliştirilmemiş miydi? Eşcinsel hareket, toplumsal cinsiyet kavramını yeniden düşünmemiz, kadınlara ve erkeklere doğanın yarattıkları gibi bakan sağduyuyu mesele etmemiz için bizi fena halde zorluyor.

tikanın kişisel bir mesele haline dönüşmesi anlamına gelmesine... bağlamak mümkün. Ayrıca tabii ki siyasal gündemle, büyük iktidar kapışmalarıyla, konjonktürle, muhalefetin hala nefes alamadığı bir politik atmosferle... ilişkilendirmek de.

Beni asıl düşündüren, biraz daha "yapısal" diyebileceğimiz bir sorun: Feminizm kendini "kadın politikası" olarak kurduğunda acaba bütün bunların temelini atmamış mıydı zaten?

"Herkes"in aslında hiç de "herkes" anlamına gelmediğini, anlamları belirleyen, normu kuranlar demek olduğunu açığa çıkarırken, vardığı bu noktanın tohumlarını atmamış mıydı? "Kadınlar erkeklerden farklıdır, onların farklı deneyimleri, farklı ihtiyaçları vardır, dolayısıyla bu farklılığın temsil edilmesi gerekir" derken, politikanın "herkes"le değil "belirli bazıları" ile ilgili bir şey olduğunu söylerken?

Şimdi, bütün kimliklerin, alt kimliklerin, kendini bir kimlik olarak tanımlamaya çalışan niteliklerin... birer "özgül ezilme" olarak kendi feminist politikasını oluşturma hakkı var. Madem ki "kadınlar erkeklerden farklıdır, o halde bir kadın politikası gerekir" demiştik. "Kadınların özgül sorunları" neden "dindar kadınların özgül sorunları"ndan farklı değerlendirilsin?

Soruyu şöyle de sorabiliriz: Feminizmi bir kimlik politikası olarak mı düşünmeliyiz?

Cinsiyet sisteminin toplumun kurucu bir sistemi olduğunu, dolayısıyla cinsiyetin de temel bir kategori olarak görülmesi gerektiğini söylemenin doğal uzantısı mıdır "kadınlar erkeklerden farklıdır" demek?[14] Cinsiyet ayrımcılığına karşı mü-

14 Ki işte bunu yapınca zaten kadınlık bir kimlik haline geliyor- cinsiyet kimliği!

cadele, kadın/erkek farkı üzerinden mi yapılmalı ille? Toplumsal cinsiyet kavramı, bize kadınlar arasındaki farkın da bir cinsiyet farkı olarak tanımlanacağını söylemiyor mu? Yani cinsiyetin kadınları ortaklaştırdığı kadar farklılaştırdığını?

Kürtlük, lezbiyenlik, Müslümanlık... gibi farklılıklar, kadınlar arasında gerçek ve önemli farklara karşılık geliyor. Kimliğin insanın kendisini kurması için ne kadar önemli olduğunu biliyorum. Kaçabilmek için bile insanın bir eve ihtiyacı vardır; kimlik de biraz böyle bir şey olmalı: Fırlatıldığı dünyada sığınacak bir ev. Bizi kuran, biçimlendiren bir yer. Sonradan kaçabilmek için. Mutluluğun kristalini yaratmak üzere.

Bir yandan da, işte o "sonradan kaçabilmek için"i unutmak tam bir felaket oluyor; insan giderek daralıyor: Önce bir ev, sonra evin bir bölümü, derken bir oda, odanın üzerindeki sedir, sedirin köşesindeki yastık... Biz bu evden neden kaçmak istiyorduk, nasıl ezildiğimizi göstermek için mi yoksa ezilmekten kurtuluş için mi?

"Hepimiz eziliyoruz" demek, bize şunu da söyler aynı zamanda: Cinsiyet sistemi, toplumun kurucu bir sistemidir. Kadınları, erkekleri, lezbiyen kadınları, esnaf erkekleri... belirli biçimlerde yerleştirir, onlarla ötekiler arasındaki ilişkilerin sınırlarını kurar, onları farklı güçlerle ve zaaflarla donatır... Bu sistem içinde kadın olmak, her durumda sınırlanmış, erkek karşısında güçsüz kılınmış bir konumda olmak anlamına gelir. Ama işte, bu kadınlar, erkekler, lezbiyen kadınlar, esnaf erkekler... bu sınırlar içinde yaşamazlar her zaman. Sınırları ihlal ederler. Öyle ya da böyle. Kaçarlar. Feminizm, tabii ki evin kaç odalı olduğuna, sedirin hangi duvara yaslanmış olduğuna, yastığın üzerindeki işlemeye... bakar ama oraya yerleşmek için değil, kaçış yolunu açmak üzere.

Feminizmin geriye, sosyolojik olana değil, ileriye, politik olana odaklanması bunun için önemlidir. Bitip tükenmez fark silsileleri arasında parçalanıp kaybolur yoksa. Politik öznelik, ezilmeden değil, ezilmeyi ortadan kaldırma niyetinden doğar- o halde neden "farklı ezilmelerin farklı politikaları" diye bir şey gereksin?

Feministler, "herkes"in hiçbir zaman herkes anlamına gelmediğini söylediklerinde, derin bir kavrayışı ve eleştiriyi ifade ediyorlardı. Kadınların nasıl bu "herkes"in dışında kaldıklarını gösteriyorlardı. İktidarı anlamaya, iktidar ilişkilerinin politikliğini açığa çıkarmaya ilişkin bir sözdü bu. Bu sözün "demek ki 'herkes' yokmuş, o halde ancak sınırlı bir yerden, kendi deneyimimden konuşurum"a dönmesi nasıl oldu? Kendi "herkes" iddiasını yitirip geriye çekilmesi? "Kişisel olan politiktir" dediklerinde, tam da o deneyimin iktidarla (ve herkesle) bağını kurmuşken, "kişisel olanın politikası"na nasıl geçildi?

"Toplumsalın kamusalı işgâli" sürecinde feminizmin özel bir önemi var. Hem bir açılım imkânı sunuyor ama aynı zamanda, ciddi bir engel de taşıyor: Bir imkân, çünkü kişisel olanın politik dile çevrilmesinin araçlarını yaratarak kamusal alanı yeniden tanımlıyor, genişletiyor. Engel, çünkü feminizm "kadın politikası" ise, yani kadınlık bir kimlik gibi görüldüğünde, yarattığı bu araçlar tersine çalışmaya başlayıp toplumsal farklılıkların kamusalı işgâlini kolaylaştırıyor. Bir yandan "modern vatandaş" kimliğini didikleyip bu kimliğin dışlayıcı, biçimlendirici yapısını ortaya koyarken diğer yandan farklılık politikası yoluyla onun "herkes"inin aslında imkânsız olduğunu imâ ettiğinde, aslında politikayı imkânsız hale getirmiş oluyor.

Şimdi, feminizm...

Zamanın bir ruhu varsa, galiba parçalanma ve dağılmayı taşıyan bir ruh. Türkiye'de ve dünyada feministlerin fark meselesini tartışıp durmaları bundan. Kolayca çözülebilir bir mesele gibi görünmüyor: Bunca zaman kadınların farklı olduğunu söyledik, doğruydu; şimdi böyle söylemenin sonuçlarıyla uğraşıyoruz. Şimdi ne olacak?

Önümüzdeki dönemde, feminizm kendini kadın hareketinin bir bileşeni olmaktan çıkarıp milliyetçilikle, devletçilikle, Kemalizmle gerçek bir kopuşu gerçekleştirmeyi başarabilirse, buna cüret edebilirse, yaygın ve etkili bir hareket haline gelebilir. Böyle bir potansiyel var- nasıl derler, objektif koşullar olgunlaşmış durumda! Feminizm bu memlekette çok güçlü ve güvenli görünen modernite anlatısının sınırlarını aşalı çok oldu, şimdi bunun adını koymanın zamanı geldi.

Bunu yaparken, "farklılıklara saygı" gibi bir politikanın ötesine geçip "herkes" meselesini yeniden gündeme getirmek mümkün olabilir mi, emin değilim. Ama hümanizmden beri bütün o yolu kat ettikten sonra dönüp bütün bu süreci geldiğimiz noktadan değerlendirmek son derece ufuk açıcı olurdu. Kemalist modernitenin vatandaşlık kimliğinin dayattığı "herkes"in nasıl kurulduğunu gördükten sonra, "peki bizim için farklı bir herkes olamaz mı" diye sormak.

Zamanın ruhu, "herkes" deyince, şöyle bir şey anlamamıza neden oluyor: Feministler artı sosyalistler artı işçiciler artı köylücüler artı lezbiyenler artı çevreciler artı Kürtler.... Sanki bütün bu kimlikler/konumlar içinden kaçamayacağımız evlermiş gibi. Yapabileceğimizin en fazlası, başkalarıyla işbirliği imiş gibi. Oysa herkes deyince sahiden "herkes"i kastediyor

olamaz mıyız? Herkesin duyması için bir söz mümkün değil midir artık? Feminizm cinsiyet sistemi hakkında konuşurken sadece kadınlara mı hitap etmelidir? Erkekler ezenler oldukları için işin dışında tutulabilirler mi? Hangi erkekler? Bir şekilde hegemonik erkekliğin dışına düşmüş olanlar- yoksullar, eşcinseller, gençler, yaşlılar, kısırlar? Erkeklik hiç değişmiyor mu? Erkekler sahiden o kadar dertsiz tasasız, bu cinsiyet sisteminden mutlu yaşayıp gidiyorlar mı?

Bence muhalif politika ve tabii feminizm, sınırlanmış konumlara ve ezilmeye değil, ihlâl imkânına dayandırılmalıdır. Çünkü "farklılıklarımızla birlikte" gibi bir hedef, şimdinin gerçekliğini fazla gerçek kıldığı için, mümkün değildir- oradan çıkacak şey, en fazlasından, işbirliği olur. Gerçek bir ortaklık, yani, "herkes"i kapsayan, "herkes"i çağıran, "herkes"e konuşan bir politik söz, ancak ihlâl imkânına, geleceğe bakarak söylenebilir.

Feminizm ve Kimlik Siyaseti

Bağlar Belediyesinin Düzenlediği
"Diyarbakır Kadın Konferansı" Konuşması, Ekim 2007

Amin Maalouf'un söyledikleriyle başlamak istiyorum: "1976'da Lübnan'ı terk edip Fransa'ya yerleştiğimden beri, son derece iyi niyetli olarak, kendimi 'daha çok Fransız' mı yoksa 'daha çok Lübnanlı mı' hissettiğim ne kadar çok sorulmuştur bana. Cevabım hiç değişmez: 'Her ikisi de'. Herhangi bir denge ya da haktanırlık endişesi yüzünden değil, ama cevabım farklı olsaydı, yalan söylemiş olurdum. Beni bir başkası değil de ben yapan şey, bu şekilde iki ülkenin, iki üç dilin, pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunuşumdur. Benim kimliğimi tanımlayan da tam olarak budur. Kendimden bir parçayı kesip atmış olsaydım, daha mı gerçek olurdum? (...) Yani yarı Fransız, yarı Lübnanlı mı? Hiç de değil! Kimlik bölmelere ayrılamaz; o ne yarımlardan oluşur ne üçte birlerden, ne de kuşatılmış diyarlardan. Benim birçok kimliğim yok, bir kişiden diğerine asla aynı olmayan özel bir dozda, onu biçimlendiren bütün ögelerden oluşmuş tek bir kimliğim var.

Bazen, bin bir ayrıntıya girerek tam olarak hangi nedenlerle aidiyetlerimin tümünü dolu dolu istediğimi açıkladığımda, biri yanıma gelerek elini omzuma koyup mırıldanıyor: Böyle konuşmakta haklısınız, ama içinizin derinliğinde ne hissediyorsunuz? (...) Bu bana insanlarda pek yaygın ve be-

nim gözümde tehlikeli bir bakış açısının ortaya konuluşu gibi geliyor. Bana içimin derinliğinde ne olduğu sorulduğunda, bunda herkesin içinin derinliğinde, ağır basan tek bir aidiyetin, bir bakıma kişinin derin gerçekliğinin, doğarken ebediyen belirlenen ve artık değişmeyecek olan özünün var olduğu inanışı yatıyor; sanki geri kalanın, bütün inanışların, tercihlerin, kendine özel duygusallığının, yakınlıklarının, sonuçta yaşamının hiçbir önemi yokmuş gibi. Bugün çok sık yapıldığı üzere, çağdaşlarımız 'kimliklerini vurgulamaya' yöneltildiğinde, bununla onlara söylenmek istenen, içlerindeki çoğu zaman dinsel ya da ulusal ya da ırkçı ya da etnik nitelikteki sözüm ona temel aidiyete dönmeleri ve bunu gururla ötekilerin suratına çarpmaları gerektiğidir."

Feminizm, benim ve benim kuşağımdan pek çok kadın için, çatışmalı bir yoldu. Siyasal kimliklerimizle uyuşması zor görünüyordu- o kimliğe bir "ek" yapmakla yetinemeyecek kadar mesafe kat etmiştik, fazla derinleşmiştik... Dünyayı bir kez feminizmin penceresinden gören herkes gibi biz de cinsiyetçiliğin ve kadın düşmanlığının nasıl yaygın, nasıl köklü olduğunu farkettik, bir daha da iflah olmadık. İflah olmamak, zaman zaman boğucu hale gelse de sonuçta "evimiz" dediğimiz yere artık tahammül edememek anlamına geliyordu. Biliyorsunuz, kimlikler, ama her türlü kimlik, bizim bu dünyadaki evlerimizdir. Bizimki daha büyük bir evden kaçan çocukların eviydi, oradan gidecek başka yer yok gibi görünüyordu, zaten kaçmıştık... Ama tıpkı kaçtığımız ev gibi, burada da kız çocuk olmak zordu. Burada baba değil, ağabeyler vardı ama bizim yerimiz pek farklı değil gibiydi- evden kaçmak özgürleştirmişti ama umduğumuz gibi, umduğumuz kadar değil...

İnsan bir kez kaçınca, evin darlığını, kapalılığını, ufunetini daha iyi fark ediyor. Hele kadınsa. Kadınlar için evler, büsbü-

tün fenadır- malum, yuvayı dişi kuş yapar, evi ev yapan kadındır. Erkekler için dünyaya açıldıktan, yorulduktan, biriktirdikten sonra dönüp ganimetlerini seyredecekleri, dinlenecekleri bir yer olabilir ama bizim için durup dinlenmeden yeniden yeniden kurmamız gereken duvarlar, pencereler, odalardır. Sadece evleri değil, kimlikleri de kadınlar bekler.

Günümüzde kimlikler, siyaset sahnesinin en önemli oyuncuları gibi görünüyor. Dedelerimizin zamanında kaldığını sandığımız "kimlerdensin" sorusu, belki onların zamanından bile daha önemli hale geldi.

Geçtiğimiz yıl yine Diyarbakır'da katıldığım bir toplantıda kendimi "Türk kadınları" arasında buluverdiğimde, bu soruyla artık yüzleşmek zorunda olduğumu anladım: Hayatı boyunca kendini doğduğu yerle, milliyetiyle, diniyle... tanımlamamış, doğuştan getirilenlere değil, insanın kendi seçtiklerine değer vermiş biri olarak, kat ettiğimi sandığım yolun aslında bir hiç olduğu, eninde sonunda bir Müslüman Türk olduğum bana hatırlatıldı. Sandığım kadar uzağa kaçamamışım belki de!

İktidar, yalnızca nasıl yaşayacağımızı, ne kadar tüketeceğimizi, nerelere gidip nerelere gitmeyeceğimizi, neleri söyleyip neleri söylemeyeceğimizi belirlemekle kalmaz. İktidarın asıl gücü, adlandırmaktır. Adlandıran da adlandırılanlar da bilir ki, adlar insanların da nesnelerin de bu dünyadaki yerini belirler, yani onları hafife alamayız- o yüzdendir kaçmanın bu kadar zor olması. Adlandırma, çeşitli biçimlerde yapılır: Bazen bu adın taşıdığı gururu anlatarak, bazen adından dolayı cezalandırarak. Genellikle ikisi birden.

Kadın olmak, en güçlü adlardan biridir. Bedenimize, ruhumuza, benliğimize kazınmış bir addır. Bir yandan kadınların

ne kadar şahane varlıklar olduğu anlatılır bize: Anne olabildikleri, sevmeyi ve sabretmeyi bildikleri, dünyanın her türlü haline dayanabildikleri için. Diğer yandan, kadınlığın bir tür ikinci sınıf insan olmak anlamına geldiğini deneyimleriz- engellere çarparak, şiddete uğrayarak. Bunun karşısında yapabileceğimiz, adımıza sahip çıkmak, onu yüceltmek, kadın olduğumuz için uğradığımız şiddet ve haksızlıklara karşı durmaktır. Şiddetle yoğrulan bütün kimlikler gibi.

Feminizmin bana ilk öğrettiği, kendi kadınlığımı ve buradan başlayarak kadınlık adını sevmekti. Bu sevginin özdeğer duygusunu nasıl artırdığını, nasıl güç verdiğini uzun uzun anlatmayayım. Ama belki de hayatımda ilk kez, gerçekten "benim" diyebileceğim bir evim olmuştu!

Ama bir başka şey daha öğrendim feminizmden: Bütün adlar gibi kadınlığın da iktidar tarafından verildiğini. En "doğal", en "değişmez" adı, cinsiyet adını öylece kabul etmemin varolan eşitsizlikleri, iktidar ilişkilerini sürdürmekte nasıl işlevsel olduğunu. Yaşadığım gerçekliği "gerçek" olarak kabul etmenin başka bir gerçeklik kurarken nasıl ayağıma dolandığını, bu gerçekliğin hayallerimi ve hedeflerimi nasıl kendine bağımlı kıldığını... Böylece, henüz yerleşemediğim bu evi yaşamımı geçireceğim bir sığınak olarak görmemek gerektiğini öğrendim. Feminizmin radikalliği buradan gelir: İnsana rahat huzur vermez, bütün sığınakları, bütün evleri kuşkuyla karşılar ve bizi sokağa çağırır. Radikaldir ve yorucudur.

Feminizmin bana öğrettiği işte buydu asıl: Bana adımı veren "hey sen" dediğinde dönüp bakmamak, yaşamımı, aklımı, özgürlük potansiyelimi, bilgimi kendi adımı aramak için kullanmak. Bu yalnız yapılabilecek bir şey değildi. Ne tek başıma, ne de sadece benzerlerimle. Tersine, başkaları, bana

benzemeyenler, adı farklı olanlarla bir araya gelerek, onların hikâyesini kendiminkiyle birleştirerek, hikâyenin bütününü görmeye çalışarak ilerleyebilirdim. Şimdi, burada yapmaya çalıştığım da böyle bir şey: Birbirimizin gözüne bakmamız, yaralarını sağaltmamız, buradan başlayarak kendi hikâyemizi kurmamız mümkün olabilir mi?

Çirkin Bir Nefret İdeolojisi Olarak Feminizm*

Amargi Dergi, 10. sayı, 2008

Feminizmi keşfettiğimde, yirmilerimin başındaydım, seksenlerin ilk yarısı. Kendi kuşağımdan pek çokları gibi ben de siyasetle ilişkimi düşünmekle, yeniden şekillendirmekle meşguldüm. Pek çokları gibi ben de inançların, anlamların, tutumların ne kadar kendimize ait olabileceğini, ne kadar "dışarıdan" geldiğini merak ediyordum- ne de olsa meydanlar dolusu insanla "tek yol devrim" diye bağırdıktan bir kaç yıl sonra seçmenlerin yüzde doksan küsurunun darbeyi onayladığını görmüştüm! Belki de kişisel olan ile toplumsal olan arasındaki ilişki sandığımdan daha karmaşıktı ve iktidarın daha önce bildiğimden farklı tarifleri vardı. İşte, o dönemin yazarları, önce Gramsci sonra Foucault öyle girdi görüş alanıma. Aynı dönemde, hayatıma feministler de girmişti ve şimdiden bakınca tuhaf gelen bir şey yaptığımı fark ediyorum: Bu kadınları biraz egzantrik tipler olarak sevip beğenmek ama feminizmi bir tür İstanbul züppeliği olarak kabul edip kendi meselelerimle ilişkisini kurmamak (Kezban İstanbul'da!). Bunda muhtemelen kendi kuşağımdan pek çok kadınla paylaştığım bir tür kadın düşmanlığının payı vardı: Akıllı kadınlar öte-

Feminizmin "çirkin bir nefret ideolojisi" olduğu iddiası, Sevan Nişanyan tarafından, o zamanki karısına şiddet uygulamasına feministlerin tepki göstermesi üzerine dile getirilmişti.

ki kadınlardan farklı, erkeklere daha yakındırlar. İşte, bildiğiniz "ben küçükken hep erkeklerle oynardım, ağaçlara tırmanırdım" hikâyeleri.

Neyse, feminizmin benim sorularıma bir cevabının olduğunu fark ettiğim nokta, "kişisel olan politiktir" sözü üzerine bu kadınlardan biriyle yaptığımız sohbetti- kendisi hatırlamıyordur bile muhtemelen, ama benim için tam bir aydınlanma anı olmuştu. Bugün de öyle düşünüyorum, feminizm bu tek cümleye sığdırılabilir: Kişisel olan, politiktir! Belki kadınların ezilmesini göre göre kadınlık bilinci geliştirmediğim, feminizmi başka bir can acısından gelerek keşfettiğim için böyle bir sonuca vardım. Aslında tam da tersi: Ezilmeyi görebilmem için feminizme ihtiyacım varmış, bütün o "ben erkeklerle kankayım" hikâyelerinin anlamını çözebilmem için. Bu bana bir görüş berraklığı sağladığı kadar bazı konuları görmemi de zorlaştırdı galiba. Mesela eski arkadaşlarımdan gelen inanılmaz düşmanca tepkileri (feminist oldum ya!) kendimce siyasi kodlar olarak deşifre etmeye çalıştım uzun zaman. Yahut hiç unutmuyorum, eşcinsel ilişkinin doğaya ihanet olduğu yolunda bir söylevi dinleyip sinirden titremiş ama bunu da bir medeniyetsizlik olarak görmüştüm. Anlaşılan gayet basit, sıradan, dümdüz kadın düşmanlığını ya da homofobiyi gördüğümde tanıyamıyordum! Sonraki yıllarda bunlarla o kadar çok karşılaşınca tabii benim bile görüşümde bir açılma oldu (eskiler buna zihnine küşayiş geldi derler!), hatta o kadar ki, gayet sofistike biçimlerini bile teşhis edebiliyorum artık.

Ama kadın düşmanlığı ile kendimize karşı eleştirel olmayı karıştırmamak, eleştirelliği yolumuzu aydınlatan bir güç olarak kabul etmek gerektiğini de düşünüyorum. Amargi'nin "Feminist Politika Tartışmaları" diye bir başlık açması da, bu eleştirelliği sürdürmeyi, yapıp ettiklerimizi tartışmayı amaç-

lıyor. Önümüzdeki sayılarda daha fazla katılımla sürdürebileceğimizi umduğum bu tartışma izleklerinden biri, feminizmin bir tür "kimlik siyaseti"ne dönüşmesi, öyle algılanması olmalı. Bununla bağlantılı olarak, feminizmin "kadın hakları savunuculuğu"na indirgenmesiyle ilgili sorunları konuşmamızın da acil bir iş olarak önümüzde durduğuna inanıyorum.

Feminizm, evet, bazılarının gayet sinik bir ifadeyle söyledikleri gibi, bir "yatak odası siyaseti"dir. "Kişisel olan politiktir" demek, modernitenin ve modern siyasetin unutturduğu bu eski bilgiyi hatırlatmak demektir bir anlamda: Yatak odası, siyasi bir yerdir. Bu son derece radikal sözün içeriği o korkunç "sağduyu" ile hafifletilerek kadın hakları savunuculuğunun şiarına da dönüştürülebilir elbette: Kocandan yediğin dayak senin kişisel sorunun değildir, toplumsal bir sorundur; tıpkı göç, yoksulluk, eğitimsizlik gibi. Demek ki bu toplumsal sorunun çözümü için toplumsal aktörlerin devreye girmesi gerekir: Gelsin sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, sosyal sorumluluk projeleri, biraz devlet de yardım eder tabii, işte buyurun, kadın sorunlarının çözümü! Fazlasıyla basitleştirerek dikkat çekmek istediğim bu yaklaşım, isterseniz ona "sağduyulu feminizm" diyelim, politik ile toplumsal arasındaki farkı silerek, feminizmi kadın hakları savunuculuğuna indirger. Öyle bir feminizm için kimse nefret ideolojisi falan demez tabii ki, tersine, birlik ve beraberlik için biçilmiş kaftandır.

Sağduyulu feminizmin yaptığı şey, "kadın sorunu"nu toplumsal sonuçlarından başlayarak teşhis etmek, bunun ötesine giden bir perspektif geliştirmemektir. Kadınların şiddete uğradıklarını, yoksul ve eğitimsiz olduklarını, çalıştıklarında erkeklerle eşit ücret alamadıklarını gören, ama bu gerçekliklerin arkasındaki bir başka gerçeklik düzeyini algılayamayan bir bakıştır bu. Arkadaki gerçekliği, yani bütün bu toplumsal

gerçekliklerin nasıl kurulduğunu, nasıl işlediğini, kimin işine yaradığını, bu gerçekliğin sürmesini kimlerin sağladığını keşfedebilmek için, politik perspektif gerekir. Feminizm, bize bunu sağlayan radikal bir politikadır.

Bu politikanın bence çok önemli bir örneğini verirsem belki daha iyi anlatabilirim: Sosyal Sigorta ve Genel Sağlık Sigortası Yasası ile ilgili metin. *Sosyal Haklar İçin Kadın Platformu* tarafından hazırlanan ve yaygınlaştırılan bu metnin önemi, yalnızca ülkenin politik gündemine feminist bir müdahale olmasından değil, aynı zamanda, sosyal politikayı erkek egemen sistemin temel mekanizmalarından biri olarak tanımlayabilmesi ve böylelikle kadınların ezilmesi gerçekliğinin nasıl kurulduğunu analiz edebilmesindendi. Bunu yaparak ezilmenin nedeninin "kültür", "eğitim" ya da "zihniyet" gibi öznesi belirsiz yapılar değil, siyasal, ekonomik ve kültürel iktidar ilişkileri olduğunu ortaya koyabildi. Aynı zamanda, somut bir politik durumu doğru biçimde gündeme getirerek (eskiden buna somut durumun somut tahlili denirdi) bütün o soyut "neoliberalizm" ezberlerini tekrarlamaktan uzak durdu, böylelikle politik mücadeleyi imkânsız hale getiren o tertemiz/lekesiz apolitikliğe de prim vermedi.

Kadınlar arasındaki farklılıkları görebilen ve bunları basitçe işbirlikleri ve ortaklıklar çerçevesinde bir araya getirmekten fazlasını yapabilen bir feminizm de ancak böyle bir perspektifle mümkün olabilir. Bu perspektif, aynı anda iki şeyi becerebilmemizi sağlar: Birincisi, somut durumların somut tahlilini yaparken, bu durumların içinde üretildiği genel çerçeveyi gözden kaçırmamamızı, farklı iktidar biçimlerinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin o somut durumların ortaya çıkmasındaki rolünü kavrayabilmemizi. İkincisi, bu genel çerçevenin somut durumlarda nasıl işlediğini tahlil ederken, kadınlar ara-

sı farklılık meselesini bir kimlik meselesinden daha derin biçimde ele alabilmemizi, kimlikleri kuran farklı iktidar yapılarıyla yüzleşebilmemizi. "Kadın sorunu"nu sosyal bir sorun olarak görmenin en önemli sakıncası, kadınların politik birer özne olarak tarif edilmemeleri, "sorun sahipleri" olarak kategorileştirilmeleridir; bu da belirli bir kadın tarifini dikte eder. Çünkü "sorun" tanımı, "sorunsuz" tanımını da içerir ister istemez: Yoksulsa girişimci yaparsın, eğitimsizse okuma yazma öğretirsin... Oysa daha önce olduğu gibi bundan sonra da, bu referans tanıma sığmayan kadınlar ve kadınlıklar olacaktır. Böylece, paradoksal biçimde "bütün kadınlara" seslenebilmek uğruna farklılıkları ikincilleştiren bakış, bütün kadınlara seslenmekten vazgeçer. Aslında feminizm bu imkâna sahiptir, çünkü cinsiyet ilişkilerini politik ilişkiler olarak tarif ve bu ilişkilerin özneleri olan kadınları, bu halleriyle politik özneler olmaya davet eder. Bunu yaparak bir "kimlik politikası"na dönüşmekten uzak durabilir, çünkü cinsiyet rejimi içinde konumlanmış birer politik özne olarak tanımlayarak, kadınları toplumsal/siyasal kimlikler içinde dondurmak yerine aralarındaki farklılıkların nasıl kurulduğunu ve bu farklılıkların üretilmesinin esas mekanizmasını, yani erkek egemenliğini analiz edebilir.

Son zamanlarda malum Nişanyan/Agos meselesi çevresinde dönen tartışmalar boyunca sarf edilen feminizmin çirkin bir nefret ideolojisi, feministlerin insanların özel hayatına müdahale eden cadalozlar olduğu, aslında feminizmi de doğru düzgün bilmedikleri, böyle asabiyet yaptıkları zaman haklıyken haksız duruma düştükleri, sevimsizlikleri... hakkındaki bütün sözlerle ilgili izlenimim, gayet basit, sıradan, dümdüz kadın düşmanlığı olduğu. Feministlere yönelmiş görünebilir ama bu düşmanlığa politik niteliğini veren o değil, kadın düşmanlığı olması. Buna karşı yapılabilecek çok fazla bir

şey olduğuna inanmıyorum, yani bir panzehiri falan olduğuna, öpünce geçeceğine (daha yumuşak olsak derdimizi daha iyi anlatamayız- yani kuşaklar boyu kadınların deneyiminden bunu da öğrenmeyeceksek ne öğreneceğiz, bilmiyorum!). Yola çıkarken bu düşmanlıkla karşılaşacağımızı biliyorduk, yol boyunca da bu bilgimizi pekiştirecek pek çok deneyim yaşadık. Bana daha önemli görünen, bu tartışma çerçevesinde feministler tarafından sıklıkla dile getirilen "kişisel olan politiktir" sözünün yeniden gündeme gelmesi ve bu gündeme gelişin feminizmle "kadın hakları savunuculuğunun" arasındaki hattı belirginleştirmenin en uygun aracı olduğu. Bir anlamda, boktan tartışmalar içinde bile güçlenme ve ilerleme için fırsatların yattığını düşündüren iyi bir örnek.

Bana öyle geliyor ki, son birkaç yıl, feminist hareketin son yirmi yılda zaman zaman ivmelenerek, bazen durup kendine dönerek yürüdüğü yolda tarihsel bir dönemece karşılık geliyor. 1980'lerde düşünsel düzeyde başarabildiği "kadın sorunları" paradigmasından kopuşu politik eylem ve örgütlenme düzeyinde de gerçekleştirdiği, kadınlar arası farklılıkları birer "kimlik" problemi olmaktan çıkarıp erkek egemenliği ile bu kimlikler arasındaki ve dolayısıyla da kimliklerin kendi aralarındaki ilişkileri kurmayı becerdiği, kamusal politikalara müdahil olduğu ve bunu yaparken "yatak odası politikası" olma niteliğini hatırladığı bir dönem. Yapabildiği ve henüz yapamadığı her şey göz önüne alındığında, feminist hareketin Türkiye'nin politik gündemindeki yerini daha uzun bir zaman ve gücünü artırarak koruyacağını öngörmek kehanet sayılmaz. Bu "nefret ideolojisinin" yapacağı çok şey var daha!

Feminizmle Sosyalizmin Mutsuz Evliliği Arkadaş Olsak Yeter!

Birikim Dergisi, 244-245, 2009

Farkında mısınız, feminizm ile sosyalizm arasındakinin nasıl bir ilişki olduğu hakkında düşünenler, söz söyleyenler, hatta kavga edip birbirine küsenler, hep feministler. Yalnızca onlar. Anlaşılan bu mesele, biz feministlerin meselesi esas olarak, sosyalistlerin değil. İnsan kendini "n'olacak halimiz, ilişkimizi konuşalım" diye yırtınıp duran kadınlar gibi hissediyor! Şimdiye kadar sonuç alanı olmuş mudur, bilmem. Bu meseleyi etraflıca konuşan klasik bir metnin "Feminizmle Sosyalizm Arasındaki Mutsuz Evlilik" başlığı taşıması tesadüf değil galiba...

Türkiye'de bu tartışmanın tarihine baktığımızda, epey inişli çıkışlı, zorlu bir süreç görüyoruz. "Feminizm bir burjuva ideolojisidir"den başlayan, "tabii tabii, feministler de gelsinler, ne de olsa bizim çatı herkesi kapsayabilecek kadar geniştir"e varan bir süreç. Bunu bir gelişme olarak mı görmeliyiz, emin değilim doğrusu. Üstelik "feministler de gelsinler" noktasına varılmasının bizim açımızdan ne kadar ağır bedelleri olduğunu hatırlayınca, "amaan, ne hali varsa görsün, herkes kendi yoluna" demek işten değil. Değil de işte, adama gönül verdiysen, o kadar kolay olmuyor bunu söylemek...

Sosyalizm, son yirmi yıldaki bütün değişimine, iç tartışmalarına, kendine dönüp bakmalarına ve mahcup özeleştirileri-

ne karşın, hâlâ bir adam. Bazen biraz daha geniş ufuklu, biraz daha akıllı görünüyor ama cinsiyeti hâlâ erkek. Bunu sadece "fikir babalarının" ve "abilerinin" erkek olmasına dayanarak söylemiyorum; işte o afra tafrası, tereddütlerini, hayal kırıklıklarını, korkularını ve incinmelerini ancak öfke biçiminde ifade edebilmesi, dediğim dedikliği... Bir o kadar önemlisi, cinsiyet belasını hâlâ "kızsal durumlar" olarak görmekteki diretkenliği (bu mesele hakkında konuştuklarında da, gerçek feminizmin ne olduğu, bizim ne yapmamız gerektiği hakkında esip üfürdükleri için, biz de konuşmamalarını tercih ettik, itiraf etmek lazım!). Sosyalist partilerin, sosyalistlerin yönetimde bulunduğu sendikaların cinsiyetçilik üzerine ürettikleri metinlerin yazarlarının her zaman ve yalnızca kadınlar olması, üstelik bu metinleri partiye, sendikaya maledebilmek için deli gibi didinmek zorunda kalmaları, bize bunu gösteriyor. "Kadın meselesini kadınlara bırakmak" gibi gayet demokrat bir prensibi bağırlarına basmış gibi görünüyorlar. Bunda o tuhaf "koalisyon" anlayışının büyük payı var elbette ama iş cinsiyet meselesine geldiğinde sadece bunu söyleyip bırakmak mümkün değil. Sosyalizm hepinizi, kadınları da kurtaracak demekten vazgeçmenin sonucu, tamam, hepinizi kurtaramıyorsak gelin kendinizi kurtarın tavrı mı olmalıydı? Neden gelelim ki o zaman?

"Neden gelelim" sorusunu feministler çok sordu, farklı yanıtlar verdiler- sosyalist olduğumuz için; sosyalizm olmadan feminizm öksüz kalır, onun için; sosyalizmin feminizme ihtiyacı var, onun için; sosyalizm "aslında" zaten cinsiyetçilik karşıtıdır, onun için; feminizm karşı çıkmayı iyi biliyor ama kurmayı bilmiyor, onun için... Bu yanıtların her biri, üzerinde tartışılmayı hak ediyor; ne de olsa, bu yanıtlara göre oluşturulmuş politik mücadeleler, kadın deneyimleri, hayatlar söz konusu; hafife alınabilir bir şey değil.

Neden gelelim sorusunu ne zaman sorduğunuz da bir o kadar önemli tabii... Gittiğiniz yer hep aynı yer değil ki. Söz gelimi, 1989'daki unutulmaz kırılma noktasında[1], sosyalizm fiilen yenilmiş gibi görünse de hâlâ hegemonik ve güçlüydü, muhalefetin belkemiğiydi. O zaman, sosyalist kadınlarla ilişki kurmak, yapıları onlar aracılığıyla dönüştürmek, evliliği kurtarmak mümkün gibi görünüyordu. ÖDP'nin kuruluşunda hava farklıydı; bir koalisyon çağrısıydı yapılan, feministler parti politikalarında söz sahibi olabilmek, sosyalistlerin cinsiyetçiliğini dönüştürebilmek umudu taşıyorlardı. Sosyalistlerin gerçek yenilgisi, 1990'larda başladı, bugün hâlâ sürüyor- her ne kadar işçi sınıfı içinde suda balık gibi oldukları vehmini taşıyan sosyalistler olsa da, durumun öyle olmadığını galiba hepimiz biliyoruz. Hem örgütlenme ile ilgili ciddi sorunlar yaşıyorlar hem de o diri, cesur, insanlara hitap edebilen, olup bitene müdahil olabilen dillerini kaybettiler. Bütün dünyada ve Türkiye'de yükselen özgürlük mücadelelerine, iktidarın ve şiddetin farklı görünümleri karşısındaki arayışlara dokunabilme, onlarla ilişki kurabilme yeteneğini ve esnekliğini gösteremediler. Ama yenilgi, her zaman içinde umudu da barındırır; sosyalist hareket içinde örgütlenmenin, dilin, politik mücadelenin gerçekten tartışıldığı, gerçek dönüşümlerin mümkün göründüğü zaman da, bu zaman bence[2]. Şimdi, "feministlerle sosyalistler nasıl bir araya gelir" sorusunun farklı bir anlamı, farklı açılımları olabilir- hem sosyalistlerin (hiç olmazsa bazılarının) gerçek soru-

1 Bunu genç feministler de pek bilmiyorlar gördüğüm kadarıyla- İstanbul'da büyük bir toplantı yapılmıştı, İHD İstanbul Şubesi çatısı altında, feministlerin örgütlediği ve sosyalistlerle feminizm tartışmayı amaçlayan bir toplantıydı- benim de dahil olduğum bir grup feministin "kendi işimize bakalım, buradan bir şey çıkmaz" diye düşünmemize neden olmuştu...

2 Seksenlerde de konuşup durmuşlardı, bu konuşmalarını yayınladılar, sonra yayınladıkları tartışmaları tartıştılar, dağılıp başka bileşimlerle toplanıp yine konuştular... O kadar çok konuşmayıp biraz susmayı becerselerdi, durumu daha iyi görebilirlerdi belki!

lar sormaya cesaret ettiği, bunu yapmadıkları sürece yenilgiyi yaşamaya devam edeceklerini fark ettikleri, hem de feministler kendi sözlerini, deneyimlerini ve birikimlerini taşıma gücüne kavuştukları için.

Feministlerin kendi sözlerini, deneyimlerini ve birikimlerini taşımaya ilişkin tarzlarında da önemli bir değişim olmuş gibi görünüyor. Elbette sosyalist yapılarda çok sayıda feminist kadın var; bu varlık, gün be gün yaşanan deneyimlerle, mücadelelerle şekilleniyor, kimi zaman güçleniyor, kimi zaman zayıf düşüyor... Sosyalist feministler ise en azından şu an için, kendi varlıklarını bağımsız bir biçimde kurmayı, sürdürmeyi tercih ediyorlar- karma yapıların içinde değil. Dolayısıyla, ilişkinin niteliğinde önemli bir dönüşüm var; artık "sosyalizmle ne yapacağız" sorusu, "neden gelelim" sorusunun önüne geçmiş durumda. Bu bence feminizmin güçlenmesiyle yakından ilişkili- kendi etkisine, kendi sözünün gücüne güveninin artmasıyla.

Sosyalist feministlerin çıkardıkları Feminist Politika dergisinin ilk sayısında, "sosyalizmle ne yapacağız" sorusuna oldukça sarih bir yanıt vardı: Kendilerini sistem dışı feminizmin bir parçası olarak gördüklerini söyledikten sonra, ayırt edici niteliklerini, yani sosyalist feminist adını, şöyle açıklıyorlardı: Salt bir direniş ve isyan hareketi olarak kalmaması, kadınlara bir gelecek perspektifi sunabilmesi açısından, sosyalist feminizm bize kaçınılmaz geliyor"[3]. Sosyalizmi bir gelecek tahayyülü olmadığını düşündükleri feminizme bu tahayyülü verecek bir politika ve düşünce olarak gördükleri anlaşılıyor. Bilebildiğim kadarıyla, sosyalizm ile feminizm arasındaki ilişkinin hem teorisini kurmaya çalışan hem de politikasını üreten

3 *Feminist Politika*, Sayı 1, sayfa 32, "Başlarken".

tek feminist grup olarak sosyalist feministlerin bu yaklaşımı üzerinde biraz durmak isterim.

Gelecek tahayyülü dendiğinde, farklı şeyleri kast ediyor olabiliriz, genellikle öyle yaparız: Özgürlük ve adalet türünden içeriği oldukça belirsiz ama yine de bize bir şeyler anlatan kavramların ütopik içeriklerinden, dört başı mamur toplum projelerine kadar[4]... Feminizmin özgürlük ve adalet arayışını içermediğini, yani feminizmin bu anlamda ütopik bir içeriğinin olmadığını iddia etmek pek mümkün değil. Bir toplum projesi olmasa bile (çok şükür ki yok; toplum projelerinin özgürlükçü olması mümkün mü?), nasıl bir toplum istediğimize ilişkin söyleyebileceğimiz şeyler, anlatabileceğimiz hikâyeler var. Sosyalizmin bize sunduğu gelecek tahayyülü ise, her iki ucu da içerebilir- mesela hapishanedeki sosyalistler bir ara Kızılderili bebekleri yapıp hediye ediyorlardı dışarıdaki çocuklarına- kendi mücadeleleriyle onlarınki arasında bir bağ kurdukları için. Bu bağ olsa olsa özgürlük ve adalet talepleriyle ilgilidir; tarihin herhangi bir anında, dünyanın herhangi bir yerinde, insanların bu taleplerle isyan etmeleri, bir sosyaliste yakın gelir, onları "bizden" kabul eder (bu anlamda, sosyalizm ile feminizm arasındaki ilişkiyi konuşmak hâlâ anlamlıdır)... Ama özgürlük ve adalet arzusu, bu kavramların ütopik içeriği, sosyalizme özgü, sadece onun sahip çıkabileceği bir şey değildir teslim etmek gerekir ki. Feminizmin eksik bıraktığı ama sosyalizmin sunduğu gelecek tahayyülü, bu nedenle soyut bir ütopya değil, somut ve tarihsel bir mücadele ile bağlantılı olmalı. Kızılderili bebekler yapan devrimciler için bu çok açıktı, çünkü gerçekten bir özgürleşme mücadelesinin parçalarıydılar. Peki ya şimdi? Nedir sosyalizmin bize sunduğu gelecek tahayyülü?

4 Erkekler ütopya yazmaya oturduklarında, *Devlet* (Platon) gibi bir şeyler çıkıyor, kadınlar oturduğunda, *Mülksüzler* (Ursula le Guin)!

Sosyalist feminizm, hem kuramsal yaklaşımının hem de politikasının odağına kadın emeğini koyar- sosyalizmin emeğe ve emek sömürüsüne yüklediği anlamla bağlantılı olarak, bu alanın feminizme bir "maddi temel" sağladığını düşünür. Sosyalizmin kadın emeğiyle ilgili bize sunduğu gelecek tahayyülü nedir? Sosyalistlerin bu meseleyi düşünmesi, kendi politikalarının parçası haline getirmesi, buna ilişkin genel kurtuluş laflarından biraz daha işe yarar bir söz üretebilmesi önemli ve belli ki bunu yapabilmesi için feministlere ihtiyacı var; bu da kesinlikle uğraşmaya değer bir şey. İyi de, sosyalizmde feminizmde olmayan bir gelecek perspektifi olduğunu buna dayanarak mı iddia edeceğiz?

Bu soruyu aptal bir polemik uğruna sormuyorum, sosyalizmle ne yapacağız sorusunun yanıtını hakikaten merak ettiğim ve bu soruyla en fazla uğraşanlar sosyalist feministler olduğu için soruyorum... Bir de bir endişemi ifade etmek için: Sosyalizmin bize öğrettiği analiz dilinin feminist politika açısından ciddi engeller taşıdığına ilişkin endişemi. Şöyle söylesem daha iyi: Son otuz yıl boyunca Türkiye'de sosyalistler fazlasıyla savunmacı bir konumdaydılar, bunun için haklı nedenleri olabilir ama sonuç değişmiyor, politik analizin dili sürekli bir açık kapatma-eksik onarma dili haline geldi. Onu oradan alıp buraya koyarsak, şu lafı da eklersek... Bu dilin kendisinin politika yapmanın önünde büyük bir engel olduğunu düşünüyorum. Bunu feminist politikaya taşımanın son derece kötü sonuçlar vereceğinden korkuyorum. Biz savunma konumunda değiliz, sosyalist feminist arkadaşların gayet yerinde ifadesiyle, bir direniş ve isyan hareketiyiz. Gücümüzü, özgüvenimizi buradan alıyoruz: Özgürlük ve adalet isteğimizden. Karmakarışık laf düğümlerinden değil.

Bununla bağlantılı bir nokta da, şu "sistem dışı feminizm" lafı. Anlayabildiğim kadarıyla, kendimizi "kadın hareketi"nden

ayırt etmemiz için kullanmamız önerilen bir niteleme bu. Diyelim bir kadın örgütü bir kampanya düzenler ve kadınlara Ceza Kanunundaki düzenlemeleri, aile içi şiddete ilişkin yaptırımları anlatırsa, sistem içi feminizm yapmış oluyor ama bu şiddetin failinin erkek olduğunu, arkasında da patriarka olduğunu, patriarkanın da kapitalizmle iç içe geçtiğini haykırdığımızda, sistem dışına çıkıyoruz. Pek kolay bir iş gibi görünmüyor. Bu ayrımın yapılabileceğini, dahası, yapılması gerektiğini düşünüyorum elbette, yoksa kendimizi kimlerle yan yana buluverebileceğimizin farkındayım, fakat söylemeye çalıştığım, bu işin öyle kavramlar icat ederek kolayca yapılabilir bir şey olmadığı. İki nedenle kolay değil. Birincisi, sistem dediğiniz şey, yani kapitalizm, gayet esnektir, son derece kapsayıcıdır, dışında pek bir şey bırakmamayı becerebilir. Eğer gerilla türü bir örgütlenme yoluna gitmiyorsanız, diyelim sendikadaysanız, diyelim yasal bir partideyseniz, diyelim yasal yayınlarla derdinizi anlatıyorsanız, pek dışarıda olmuyorsunuz. Patriarkal kapitalizmi hasım olarak görüyor olmanız durumu kolaylaştırmıyor, çünkü orada da başka bir sorunla yüzleşmek zorundasınız: Hangi eylemler sistemi can evinden vurur, hangileri sistemi rehabilite eder? Kadınlarla Ceza Kanunu konuşmanın sonucunun sistemi yeniden üretmek olduğunu öngörebilir miyiz? Neyin ne olduğunu, hangi çizginin nerden geçmesi, kimin nerde durması gerektiğini çok iyi bildiğini iddia eden bir dil, işte o savunmacı dil, bize öngörebileceğimizi söyler. Ama bu doğru değildir. Özgürleştirici politik eylemin kendisi, bu öngörülemezliği içinde taşıdığı için özgürleştiricidir; durmadan özgürlükten bahsettiği için değil. İkincisi, feminizmin kişisel olan ile politik olan arasında kurduğu ilişki, kendimizi sistem dışı olarak adlandırmamızı müşkül hale getirir. Nasıl, hangi ilişkiler içinde, kimlerle yaşadığımız konu dışı değildir. Sistem dışı feminizm lafını bu sebepten de kullanmak istemem.

Peki kendimizi kadın hareketinden nasıl ayıracağız? Bu benim için yanıtı giderek daha açık hale gelen bir soru: Ayırmamız gereken yerler ve durumlar var, gerekmeyenler de var- Medeni Kanunda aile reisi maddesinin değiştirilmesini talep ederken bu pek sorun olmaz, tayyörlü kadınlarla pekala işbirliği yapabilirsiniz; ama aile kurumunun kendisiyle ilgili bir politika üretmeye kalktığınızda, zaten ortalık toz duman olur, ne işbirliği kalır ne bir şey! Onlarla işbirliğinin konforuna pek kapılıp da aileyi dert etmeyecek hale gelmekten mi korkacağız? Gerilmeye gerek yok, önceden ilkeler, kurallar belirlemeye çalışmak, herkesi kutulara koyup raflara dizmek pek de şart değil bence.

Bu kutulama hevesinin bir tür güvenlik ihtiyacından kaynaklandığından endişe ediyorum. Neoliberalizm, projecilik, sivil toplumculuk, kimlik siyaseti falan gibi "delikanlıyı bozan" habasetten uzaklığın garantisini veriyor sanki kendine "sistem dışı feminist" demek. Ama her şeyin bir bedeli var; bu güvenliğin bedeli de yüksek hakikatler zaviyesinde kalakalmak olabilir. Sosyalistlerin yenilgisinin bu kadar uzun sürmesi bence bundandı; yenilgiden çıkma ihtimalinin belirdiği her ışık da oradan aşağı inmeyi becerebilenlerin yaktıkları ışıklar. Diyeceğim, eğer sosyalizmle yapacağımız şey kendimize bir tür ahlaki güvenlik hattı kurmaksa, gayet riskli bir iş gibi görünüyor. Çünkü o hat epey yukarda yaşamaya mecbur kılıyor insanı, feministler için gerçekçi olamayacak kadar yüksek!

"Ne yapacağız bu sosyalizmle" sorusunun yanıtı pek kolay görünmüyor; sormaktan vazgeçmek de öyle. Belki de yapmamız gereken, onu da konuşmaya dahil etmeye çalışmaktır. Her ne kadar sosyalizmle ne yapacağız diye sorduysak da, bu soru sosyalistlerle ne yapacağız sorusundan pek de ayrı duramaz- esas sosyalizmi kendi kendimize keşfetmeyi ya da kurmayı

düşünmüyorsak. Bu dahil etme çabasının onun diline uyum sağlamaktan, bu dili kullanmaktan geçmediğinden eminim. Bunun ne ona faydası dokunur, ne de bize. Belki kendi işimize bakmamız en iyisidir. Giderek genişleyen, derinlere kök salan ve güçlenen bir özgürlük hareketi, buna istekli olsa da olmasa da herkesi etkiler. Hem orası aydınlık diye sokak lambasının altında aranıp durmaktansa bodrumun karanlığına inmek daha heyecanlı değil mi? Orada yeni şeylerle karşılaşma ihtimali daha fazladır, hatta belki daha önce keşfedilmemiş bir kapı bulur onları da çağırırız!

Eyleme Güvenmek

Amargi Dergi, 2. sayı, 2006

Türkiye'de feminizmin 80 sonrası macerasını anlamaya çalışırken en sık ve kolay yaptığımız, dönemlere ayırmak: Seksenler- heyecan, radikallik; doksanlar- kurumsallaşma, yaygınlaşma, kabul görme; ikibinler- projecilik. Şema çizmek her zaman çekicidir, insan kendini meseleye hakim hisseder. Oysa meseleler genellikle bir şemaya yerleştirebileceğimizden daha karmaşıktır. Hele feminizm gibi çok bileşenli, dallı budaklı, sürekli değişim içindeki bir hareketten söz ediyorsak. Radikallik/ kurumsallaşma/ projecilik şeması da bazı doğrulara işaret etmekle birlikte, çok karmaşık bir şeyi fazla yüzeysel ve basit bir düzlemde değerlendirmeye çalıştığı için, anlattığından fazlasını örtüyor.

Bir takım toplantılarda "feminist hareket için en büyük tehlike, projecilik" gibi lafları duydukça, "biz 8 Martlarda meydanlardayken onlar projeci oldular" minvalinde dokundurmalar okudukça, en iştahlı tartışmaların fon kuruluşları etrafında döndüğünü gördükçe, bu şemayı yeniden değerlendirme, örttüğü şeyleri açığa çıkarıp anlamaya çalışma ihtiyacı duyuyorum. Belki bir tür özeleştiri tarafı da vardır bunun, çünkü 2002 yılında yayınlanan 90'larda Feminizm kitabının girişinde bazı çekincelerle de olsa bu şemayı kullan-

mıştık ve "proje feminizmi" diye bir şeyin tartışılması gerektiğini söylemiştik[1].

Proje Feminizmi

O zaman, proje feminizmi derken, dünyayı değiştirme arzusu ve iradesinin başı sonu belli işlere, kamusal tartışmadan ve müzakereden uzakta saptanmış hedeflere hasredilmesini kast ediyorduk. Projecilik politik bir şey değildi, çünkü kamusallıkla ilişkisi yoktu; dünyanın değiştirilmesini politik olmaktan çok, teknik bir iş gibi tanımlıyordu. Hele kadınlar söz konusu olduğunda, bütün o aydınlatma, medenileştirme, kurtarma hevesleri ve iddiaları da devreye girdiğinde, "teknik" olanın gerçekte nasıl bir politik çizgiye denk düştüğünü, nasıl statükocu ve muhafazakâr bir şey olduğunu görmemek mümkün değildi. Bu yüzden 90'lı yılları değerlendirirken, muhalefetin gerilemesinin bir veçhesi olarak gördüğümüz projeciliği de tartışma konusu yapmaya çalışmıştık.

Sonradan izleyebildiğim kadarıyla, ulusalcı/yerelci eleştiriler, projecilikle ilgili tartışmayı tek bir mecraya akıttılar, çok gürültücü, gürültülü ve de memleket atmosferine uygun oldukları için, farklı seslerin duyulmasını ve tartışmanın derinleşip zenginleşmesini epeyce engellediler. "Sivil toplum örgütü" denen şeyin esasen memleket politikasını (yani "ulusal çıkarlar"ı) bitirmek üzere uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen bir musibet olduğu, dolayısıyla yurtseverliğin bunların karşısında durmayı gerektirdiği, vb vb... devam eden bu eleştiri, farklı versiyonları, daha sofistike biçimleri

1 *90'larda Türkiye'de Feminizm*, Aksu Bora-Asena Günal, İletişim Yayınları, 2002.

olmakla birlikte, asıl olarak ulusal sınırlar ve bu sınırların dışındaki güçler ayrımı üzerinden, yani milliyetçi bir zeminde devam etti ("emperyalizm" kavramını kullanmakla solcu olunmuyor!).

Bence daha tartışılmaya değer olan, politika/projecilik ayrımına odaklanan eleştirilerdi. Bunların derli toplu bir ifadesine rastlamadım ama çeşitli biçimlerde, çeşitli yerlerde yapıldığını biliyorum. Bildiğim bir başka şey, bu eleştirilerin de hızla bir ezbere, üzerinde pek az düşünülmüş, bilgi donanımı gayet eksik bir kanaate dönüşmekte olduğu[2]. "Feminist hareket için en büyük tehlike projeciliktir" gibi iddialı sözleri taşıyacak kadar güçlü bir kavramsal tartışma yok gibi görünüyor. Gürültüde tartışmak kolay değildir, teslim etmek gerek...

Politikanın Kamusallıktan Arınması

"Politikanın kamusallıktan arınması" diye adlandırabileceğimiz süreç ne 2000'lere özgü ne de feminizme (feminizmin bu süreçteki özel durumunu bir başka yazıda tartışmıştım[3]). "Herkes"i kapsama iddiasında olan politikanın bu iddianın yanına bile yaklaşamadığı, temsil sistemlerinin her durumda toplumun geniş kesimlerini siyasetin dışında tutmaya yaradığı vb. eleştiriler, 1970'lerden bu yana giderek güçlenmişti. Klasik siyasal aktörlerin (siyasal partiler, sendikalar gibi) güvenilirliklerinin hızla aşınması, herkesi kapsama iddialarının inandırıcılıktan uzaklaşmasıyla ilişkiliydi. Elbette "herkesi kapsama iddiası"nın demode bulunmasıyla da...

2 Bilgi donanımı derken, feminizm bilgisinin yanında, memleketin dört bir köşesinde yürüyen ve aynı kefeye konmaları pek müşkül görünen çok sayıda projeye ilişkin bilgiyi de kast ediyorum.

3 *Birikim* 184-185 2004

İşin ilginci, bu iddialara en fazla sahip çıkmaları beklenecek siyasal partiler, en kolay vazgeçenler oldular. Partilerin birer "seçim işletmesi"ne dönüşmesi, politikanın kamusallıktan arınmasının en önemli boyutlarından biriydi. Göstermelik bir takım jestler ve hamasetten başka siyasal partilere kişilik kazandıran, onların belkemiğini oluşturan ideolojik yapılanma, tamamen dağıldı- bugün "sağ ile solu ulusal çıkarlar için birleştirme" girişimleri, belkemiksizliğin apaçık itirafı değil de nedir? ("Siyasal parti"nin ilk çağrışımları delegeler, otel lobileri, kulisler, liderin çevresindeki güçlü adamlar, aday listeleri değil mi?)

"Kamusallık" deyince ilk elde aklımıza gelecek olan medya da politikanın kamusallıktan arınmasında ciddi bir rol oynadı- göstermelik jestleri ve hamaseti politika gibi sunmaktan, boşalan yerleri magazinle doldurmaya, herhangi bir yeni sözü eğer kaynağında boğamıyorsa kendi kodlarına uygun hale getirip anlamsızlaştırmaya kadar, ciddi bir rol.

Bunların yanında, politikanın "yönetme sanatı", ekonomik politikanın da "kıt kaynakların optimal dağılımının sağlanması" haline gelişi, yani politikanın teknik bir işe indirgenmesi de sürecin öteki yüzüydü. Hassas borsalar, akıl sır ermez dengeler, hurufi havalı ekonomistler...

Bütün bunlar bir araya geldiğinde, politikanın "kamusal" olanla ilişkisi hemen hemen kalmadı. Klasik politik aktörlerin dünyayı değiştirmek şöyle dursun, gidişata herhangi bir etkide bulunabileceklerine ilişkin umudumuz da. 1990'ları o kadar boğucu hale getiren, belki de buydu: Toplumun her kesimini saran umutsuzluk ve sinizm.

Daha sınırlı, belirli hedeflere yönelmiş, sınırlı, belirli grupların yürüteceği faaliyetlerin o donuk ve resmi kamusallığı kıracak, canlandıracak, zenginleştirecek bir etki yapacağına ilişkin umudumuz, Batı Almanya'daki Yeşiller deneyimiyle bağlantılıydı. Yeni şeyler söylüyorlardı: Yatay örgütlenme, neredeyse anarşik bir parti yapısı, doğrudan demokrasi, farklılıkların görülmesi ve dikkate alınması, cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele... Bu yeni soluk, gerçekten güçlü bir etki yaptı; yalnızca Almanya'da değil, 1980'lerin boğucu atmosferinde, Türkiye'li solcuların bazılarında da (boğuculuğun ne demek olduğunu 1990'larda anlayacaktık ama henüz bunu bilmiyorduk!). Yeşiller hareketi partileşerek, iktidar ortağı olarak, sistemin bir parçası haline gelerek sınırlarına dayandı- ama öğretici bir deneyim olduğu inkâr edilemez.

Sözüm ona "herkes"i hedeflerken bildiğini okuyan siyasetçiler gibi yapmasak da kendi gücümüz kadar, bizi en çok ilgilendiren meselelerle uğraşsak?[4] Madem egemen kamusallık kendi içine çökmekte, biz alternatif kamular oluşturamaz mıyız? Yeni bir dili olan, dışlananları çağıran, müzakere kurallarını yeniden oluşturan?

"Sivil toplumlar"ın (sivil toplum örgütü yerine böyle deniyor!) önem kazanması, alçak emperyalistlerin oyunundan çok, böyle bir sürecin sonucu gibi görünüyor: Sınırlı bir alanda, sınırlı bir grubun sınırlı hedefler doğrultusunda bir araya gelmesi[5].

4 "Herkes" diye bir şeyin olmadığı o kadar çok söylenmişti ki o arada... Kimlik politikalarının en güçlü oldukları zamandı.

5 Alçak emperyalistlerin işine gelen boyutları olduğu doğru, örneğin Büyük Orta Doğu Projesi türü girişimleri düşününce... Ama ulus devletlerle ilişkilerinde de gayet manüpülatif olabiliyorlar, uluslararası ortaklıklarda da... Bu tartışmada bana önemli gelen, sivil toplum örgütü denilen nanenin bizim için nasıl bir çekiciliğinin olduğunu, ne işimize yaradığını anlamaya çalışmak.

Bildiğiniz gibi, feminizm de bir politik hareket olarak, "herkes"ten vazgeçerek işe başlamıştı![6]

Proje mi Politika mı?

Politikanın kamusallıktan arınması ve alternatif kamusallık arayışları üzerine kısa bir düşünmeden sonra, "proje mi politika mı?" sorusunun yanlış bir soru olduğu sonucuna varabiliriz.

"Projecilik" diye pek de matah sayılmaması gereken bir şey var tabii, eğer projeleri bir amaç haline getiriyorsanız, daha da fenası, fon kuruluşlarının gündemlerini izleyip gündeminizi onlara göre belirliyorsanız, hapı yuttuğunuzun resmidir. Proje bedelleri üzerinden komisyon karşılığı proje yazan şirketleri ve bu şirketlerin dosyalarında birikip duran cv'leri düşününce, projeciliğin nasıl ciddi bir mesele olduğunu tahmin edebiliriz[7].

Ama burada hatırlatmak istediğim, bir başka şey var: Politikayı mümkün kılan, politik aktörlerin (kolektif öznelerin) şimdi ve burada olup biten şeylere müdahale güçleri ve yetenekleridir. Güç ve yetenek muhakkak muarızını alt etmek, gününü göstermek anlamına gelmeyebilir- bazen sadece hatırlatmak (Şemdinli'yi Unutma!) da önemli bir müdahale olabilir.

6 Birikim'deki yazıda bu meseleyi tartışmaya başlamıştım...

7 Beni bunun kadar irkilten bir başka şey, bu konudaki konuşmanın şehvetli tonu- ilkini bir tür doğal afet gibi karşılayabiliyorum ama ikincisi kafamı çok kurcalıyor. Projecilik tartışmasının odağında bence uluslararası kamuoyu denilen şey olmalı: Gündemler nasıl oluşuyor, güç dengeleri nasıl kuruluyor, kadın örgütlerinin bu dengelerde nasıl bir yeri var, hangi kadın örgütleri merkeze yakın, hangilerinin sesi bile duyulmuyor... Fon kuruluşları, bu bütünün birer parçası ve gündem oluşturmaları da bütün bu tartışmalardan bağımsız değil.

Politika her durumda "herkes"le, yani kamusallıkla ilişkili olmak zorundadır (feminizmin "herkes"ten vazgeçerek işe başlaması onun en önemli handikapıdır); ama "herkes"e seslenmek ancak bir üst anlatı ile mümkündür (iki tek tanrılı dinin yaptığı buydu). İnsanlar ancak öyle bir anlatıda kendi hikâyelerini bulduklarında "herkes"in parçası olurlar. Ve eğer dinsel ve mesiyanik bir söylem içinden konuşmayacaksak (bütün o kurtuluş hikâyelerinin riski de buradadır), şimdi ve burada olup bitenlere müdahale gücümüz ve yeteneğimizle iş göreceğiz demektir: Bulunduğumuz yerde hayatı değiştirerek, hayatın değiştirilebilir olduğunu hatırlatarak.

Daha önce birkaç yerde feminizmin bir tür sosyal hizmet alanı haline gelmesine ilişkin endişelerimden söz etmiştim, tekrar pahasına, bulunduğumuz yerde hayatı değiştirmekten böyle bir sosyal hizmet sunmayı kast etmediğimi söylemeliyim. Kamusal hizmetlerin gönüllülerce üstlenilmesinin istenir ve savunulur bir tarafı yok; alternatif kamusallıklar oluşturuyoruz derken kamusallığı öldürmek demek bu.[8]

Mesele, hayatı dönüştürürken, şimdi ve burada müdahil olurken, el erimindeki ilişkilerin ve eşitsizliklerin birbirleriyle ve daha uzaktakilerle ilişkisini kurmak, burada yaptığımız şeyin öbür tarafta nasıl bir etkisi olduğunu görmeye çalışmak... "Üst anlatı" dediğimiz şey gerçekten bize ait ve insanların orada kendi hikâyelerini bulacakları bir şey olacaksa, böyle bir çabadan beslenmesi şart. Türkiye'de sol hareketin en güçlü olduğu döneme, en fazla yaygınlaşabilmiş hareketlere baktığımızda, başarılanın tam da bu olduğunu görebiliriz: Dünya-

8 Kadın "sivil toplumları"nın böyle bir eğilimleri olduğu kesin- "feminizmin sosyal hizmete dönüşme riski"nin gerisindeki birkaç faktörden biri de, kadın örgütlerinin böyle bir tarihlerinin olması zaten- hayır hasenat işleri.

yı anlatan bir hikâyeleri vardı ve biz o hikâyeye baktığımızda, "bu benim hikâyem" diyebiliyorduk. Çünkü bize o hikâyenin bir parçası olma imkânını veren eylemliliklere katılabiliyorduk. Feminizmi bir sosyal hizmet alanına evrilmekten koruyacak şey, böyle bir hikâyesinin olmasıdır; cansız bir hikâye olmaktan koruyacak şey ise, ona can katacak eylemliliktir.[9]

Gösteri mi Eylem mi

"Eylem" dendiğinde "gösteri"nin anlaşılması, üzerinde derin düşünülmesi gereken bir şey. İnsanı başka canlılardan ayırdeden eğer onun aklı değil de eyleme kapasitesi ise (ki öyledir), bu kapasitenin "gösteri"ye indirgenmesi, en hafifinden, vazgeçmek demektir. Bizi insan yapan şeyden: Dünyayı, dolayısıyla kendimizi değiştirmekten. Yukarıda, politikanın kamusallıktan arındırılmasından söz ederken umutsuzluk ve sinizm dediğim şey. Eylemin kendisi, dünyayı da, eyleyeni de değiştirir. Bunu planlayabiliriz, ölçebiliriz, ama eylemde öyle bir "fazlalık" vardır ki, planlarımızın ve ölçümlerimizin ötesine geçer; eylemin özgürleştirici gücü, bu fazlalıktadır.

Size yaşanmış bir örnek: Muhafazakârlığıyla tanınmış bir şehirde, çoğunluğu muhafazakâr, azınlığı ise bezgin kadınlardan oluşan bir grupla "bu şehirde yaşayan kadınların öncelikli sorunları nedir?" sorusunun yanıtını arıyorduk; yerel sorun diye neye denir, kadınların bu sorunlarla ilişkisi erkeklerden nasıl farklılaşır... diye tartışırken, ortaya öyle bir ortak heyecan, enerji ve irade çıktı ki, gruptaki herkes şaşırdı... Sonra, daha önce hayatının gül pembesi olduğunu anlatan biri dedi ki, "hayatımın dizginleri benim elimde değil; eğer olsay-

9 En keskin sözlerin en apolitikler oluşu tesadüf değil herhalde!

dı..."[10] Bu kadının hayatına yeni bir gözle bakmasını, yeniden değerlendirmesini sağlayan, grupta yaşadığı güçlenme idi. Bilinç yükseltme hiçbir zaman "sadece konuşma" değildir.

Eminim ki buna benzer benzemez pek çok örnek, bu yazıyı okuyan herkesin aklında vardır. Zaten feminist olmak çok zorlaştığında devam edebilmemizi sağlayan da bu "fazlalıklar" değil midir?

Gösteri, eylemin bir parçasıdır elbette, ama tamamı değil. Bana kalırsa, gösteri kadar çekici, pırıltılı ve gösterişli olmayan çabalardır işin esası. Yani bir kadınla konuşmak, bir başkasının hayallerini dinlemek, bir mahallede danışma merkezi açabilmek için uğraşmak... Gerçek dokunmaları, ilişkileri, dönüşümleri mümkün kılan şeyler.

Sonuç

Projeciliğin bir felaket olduğu açık- hem politikasızlaşma anlamına geldiği için, hem bağımsızlığı zedelediği, ufuk daralttığı, var olan eşitsizlikleri yeniden ürettiği için. Ama kamusallığın medya ve gösteri ile sınırlanması da onun kadar büyük bir felaket. Korkum o ki projecilik, bu ikinci felaketin kendini arkasına sakladığı şahane bir kalkan oldu; tartışma listelerinde projecilik hakkında atıp tutarak kendini politik bir özne zannetmek imkânını veriyor en azından.[11]

Politik bir hareket, dünyayı değiştirme gücüne, azmine ve iradesine sahip olduğunda, ancak o zaman bir politik hareket-

10 Çok eskide kaldığını zannettiği hayallerinden bahsetti- herhalde bunları anlatmamı istemezdi.

11 Belki biri de sanal feminizm hakkında yazar bir gün!

tir. Bunun için dünyanın çamuruna dokunması, şimdi ve burada olana gönül indirmesi gerekir. Yani, büyük hedefleri küçük parçalara bölmek, bunu yaparken birbirleri ile ilişkilerini ve büyük hedefi unutmamak. Eylemin yarattığı "fazla"yı, yani özgürleşmeyi, yani o eylemin parçası kılınabilmiş her bir insanı özne haline getirebilmesini ciddiye almak, bundan heyecan duymak, buradan güç almak.

"Proje feminizmi" ile ilgili tartışmaların fon kuruluşları ile sınırlı kalması, bize işin bu tarafını unutturuyor. Belki de politika ve kamusallık üzerine yeniden düşünmek için iyi bir fırsat bu: Kendimizi kamusal/politik özneler olarak nasıl kurmalıyız, bunun araçları neler olabilir, nasıl riskler ve hangi imkânlara sahibiz?

Politik toplum/sivil toplum ya da politika/projecilik ikilikleri başlamak için iyi olabilir ama bitirmek için değil bence. Bütün ikilikler gibi.

Projeler: Yeni Bir Bağlam, Eski Sorunlar...

Amargi Dergi, 3. sayı, 2006

On beş yıl kadar önce, biraz farazi bir konu olarak "eşitlik mi özgürlük mü" sorusunu ortaya attığımızı ve tartıştığımızı hatırlıyorum. Perşembe Grubu'nun "serbest" gündemlerinden biriydi ve gruptan biri, "erkeklerle eşit olma" hedefini "farklılık" meselesiyle harmanlayarak tartışmaya açmıştı, bir başkası, "farklılık" değil ama "özgürlük" kavramıyla düşünmeyi önermişti... O zaman bu tartışma bana çok zihin açıcı görünmüştü ama doğrusu epeyce de soyuttu. Günün birinde bu tartışmanın gayet somut, aktüel ve acil bir politik anlam kazanacağını hayal edemezdim.

Şimdi, tam da "projeyle politika yapılır mı", feminizmin devletle ve piyasa ile mesafesi/ilişkisi, aile içi şiddetin kamusal görünürlük kazanmasının anlamı gibi son derece somut, can yakıcı ve acil tartışmalar içindeyken, yıllar öncesinde kalmış bu "farazi tartışma"yı hatırlıyorum- pek de farazi değilmiş anlaşılan!

Bu elbette bize özgü değil, dünyanın her yerindeki feministlerin değişik bağlamlarda, farklı aciliyet duygularıyla yürüttükleri bir tartışmaydı. Bu tartışmayı fazlasıyla hızlı ve kaba bir biçimde de olsa özetlemeye çalışayım[1]: Bildiğiniz gibi, ka-

dınların erkeklerle eşit olma yolunda verdikleri mücadelenin çok eski bir tarihi var- "birinci dalga" denilen 19. yüzyıl feminizmine kadar gidiyor (aslında tekil örneklere bakarsak daha da geriye) Ama feminizmin "ikinci dalga"sı olarak isimlendirilen ve 1970'ler sonrasına özgülenen "farklılıkçı" yaklaşımların da, feminizmin başlangıcından bu yana varlığını sürdürdüğünü eklemeliyiz. Bunlar da özetle, kadınların erkeklerden farklılığını vurgulayıp bu farkın eşitlik uğruna gözden çıkarılamayacak kadar kıymetli olduğunu, dolayısıyla feministlerin kadın deneyimindeki (bir bakışa göre de Kadındaki) farkın değerinin bilinmesi için çalışması gerektiğini söyleyen çeşitli feminist yaklaşımlardı. Böyle bir ayrımı kerteriz alarak baktığımızda, kadınların oy hakkı mücadeleleri eşitlikçi, dil/edebiyat üzerine yapılan yapıçözümcü çalışmaları ise farklılıkçı çizgiye oturtabiliriz. Dikkat edilirse, eşitlikçi yaklaşımların politik kerteyle ilişkilenmesi son derece kolayken, farklılıkçılığınki öyle değil. Çünkü ilkini ayrımcılık/adalet/hak gibi siyasetin temel kavramlarıyla ilişkilendirebilirken, ikincisini "tanınma" diyebileceğimiz daha belirsiz ve siyasal içerimleri ilki kadar net olmayan bir kavramla birlikte düşünebiliyoruz[2].

Bu iki hattın birinci ve ikinci dalga feminizmlere özgülenmesi, ikincisinin ilkinin sınırlılıklarını aşabileceği, feminist politikayı derinleştirebileceği inancıyla bağlantılıdır[3]. Eşitlikçi feminiz-

1 Bunu benim yapabileceğimden çok daha iyi yapan Gülnur Savran'ın "Feminizmin Ikilemleri (Teoride Aşılabilir mi)" yazısını hararetle tavsiye ederim: *Beden/Emek/Tarih (Diyalektik Bir Feminizm İçin)* içinde. Kanat Kitap, 2004.

2 Tanınma, kadınlar söz konusu olduğunda özel bir güçlük taşıyor. "Kimlik politikaları" diye adlandırabileceğimiz tanınma talepleri, örneğin etnik gruplar yahut göçmenler söz konusuyken daha kolay politikleşebilirken, kadınların farklılıklarını görünür ve değerli kılma çabası, hızla muha-fazakârlığın bir bileşeni haline dönüşüveriyor: Cinsiyet rejimleri zaten kadın/erkek farkı üzerine oturduğu ve kadınların erkeklerden daha değersiz değil, sadece farklı olduklarını söyleyegeldikleri için, "kadınlar şahanedir" söylemini kolaylıkla buyur edebiliyorlar, kadınlar da en şahane halleriyle oracıkta kalakalıyorlar.

min devletçilikle ve milliyetçilikle kolaylıkla hemhal olabilmesi, ondan daha iyisini arama arzusunu da güçlendirmiş olabilir.

Ama bildiğiniz gibi, "kadınlar farklıdır", hatta "kadınlar şahanedir" demek güçlendirici bir etki yapsa bile, hızla sınırlarına gelinen bir hattı: Kadınlar erkeklerden farklıdırlar, kadınlar birbirlerinden de farklıdırlar, siyah kadınlar, üçüncü dünyalılar, lezbiyenler, işçi sınıfından olanlar... Hem işçi hem lezbiyen, siyah ve üst sınıftan, bekâr anne olup da sosyal yardım alan, kaşının üstünde gözü olan, su testisini kıran... Siyaseti ketleyen bütün bu farklılık silsilelerini yinelemenin anlamı yok. Ama hangi farklılıkların siyasal, hangilerinin "kültürel" olduğu üzerine de bitip tükenmez tartışmaların yürüdüğünü hatırlamakta yarar var[4].

Çok kabaca çizdiğim böyle bir çerçeve içinde, feminizmin eşitlik hedefi ile "tanınma" hedefinin kimi zaman birinin, kimi zaman diğerinin öne çıktığı, ama her durumda, ikisinin de varlığını sürdürdüğü uzun bir geçmişi var. Kadınlar her türlü kaynaktan erkeklerle eşit yararlanabilmeyi, ayrımcılığa uğramamayı mücadelelerinin odağına koyarken, kadınlığa ait oldukları düşünülen değerleri de içeren bir "kadınlık" halinin tanınmasını, kabul görmesini de istediler.[5] Bu ikisinin iki ayrı

3 Birinci/Ikinci Dalga kategorileştirmesinin Fransız Feminizminin kurucularından olup da sonradan –bence düşüncesinin mantıki sonucuna giderek- feminizmden istifa eden Kristeva tarafından yapıldığını hatırlayın!

4 Yeniden döneceğim ama burada da söylemiş olayım, ataerkilliği "kadınların farkı" üzerinden anlamak sadece eksik değil, ciddi bir politik açmaza da işaret ediyor: Çünkü kadın/erkek farklılığının diğerlerinden ayrı, belirleyici ve kurucu önemini gözden kaçırmamıza neden oluyor. Bu nedenle de "ayrımcılık", feminizmin konusunun sadece bir bölümüdür, tamamı değil.

5 Tekrar pahasına: Bu istek, politikleştirilmesi son derece güç bir istekti, ama politik alandaki görünürlüğünün az oluşu bu alanda yapılan çalışmaların ufuk açıcı özelliklerini görmemizi engellememeli- bizi hem politik hem de kişisel olarak güçlendiren, bakışımızı derinleştiren bir alanı, kadın olmak ve yazmak ile ilgili geniş literatürü düşünmek bile yeter.

tarihsel döneme ait ve birinin diğerinin "aşılması" olarak görülmesi, feminizmin belirli bir yorumudur ama bana kalırsa, yanlış bir yorumudur.

Bu uzun özeti, bu günün, içinde bulunduğumuz koşulların analizini yaparken düşüncemizi biçimlendiren "tarih bilgisi"ni de sorunun bir parçası olarak görebilmek için yaptım: Feminizmin izlediği hat ne Türkiye'de ne de dünyada, birinci dalga/ikinci dalga hikâyesiyle örtüşmez. Bu hikâyeyi sorunun bir parçası haline getirmek neden önemlidir? Bugün Türkiye'de feminizme ilişkin temel tartışma olan "projecilik" tartışması, eşitlik/farklılık ikilemi ile yakından bağlantılıdır da ondan. "Kadın sorunu"nu nasıl tanımladığınız, adını nasıl koyduğunuz, yapıp ettiklerinizi, yapılıp edilenleri değerlendirmenizi belirler.

Geçen sayıda yazdığım "Eyleme Güvenmek" yazısı, benim açımdan tartışma alanını gürültüden temizlemek anlamını taşıyordu. Projecilik ile ilgili tartışmanın fonlar ve emperyalizmin oyunları bağlamında yürüyor oluşunu meselenin esasını görmemizi, adını koymamızı engellediğini düşündüğüm için (biraz da galiba çok politik görünen apolitikliğe olan öfkemden), proje yapmanın anlamına farklı bir yerden bakmaya çalışmış, gidişata müdahale etmenin eylemle, eylemekle mümkün olacağını söylemiştim. Şimdi, o yazıda bir yana fazlaca büktüğüm çubuğu yeniden ele almak, konuyu biraz daha etraflıca tartışmak istiyorum.

"Kadın Sorunu": Kim, Nerede Duruyor?

Feministlerin ve kadın hareketinin yıllardır dile getirdiği talepler, esas olarak kamusal politikaların cinsiyet eşitsizliğini

görmesi ve kadınların kamusal hizmetlerden eşitçe yararlanmasının sağlanması yolundaydı. Bu bağlamda halen yapılması gereken çok iş var: Yasalar önünde eşitlik hala sağlanmış değil, cinsiyet eşitsizliklerini gören sosyal politikalara ihtiyacımız var, "Kamu Yönetimi Reformu" paketinin kadınlar açısından ele alınması şart, aile içi şiddetle mücadelenin kamu politikalarına dahil edilmesi acil bir ihtiyaç, genel olarak kamusal kaynaklardan yararlanmadaki eşitsizlikler devam ediyor... Dolayısıyla, kamu yönetiminin "kadın sorunu"nda taraf olmasını istiyoruz.

4 Temmuz tarihli Başbakanlık Genelgesi, bu anlamda, kadın hareketinin taleplerinin kamu yönetimi tarafından görülmesi diye yorumlanabilir. Bu genelgenin önemli eksikliklerle (yaptırımın olmayışı, izlemenin nasıl yapılacağının belirsiz oluşu gibi) malûl olduğunu biliyoruz, uygulamada çıkacak sorunlar da (kamu kurumlarının yapısal sorunları, kamu hizmetlerinin tanımlanma biçimindeki sıkıntılar vb) tahmin edilebilir. Ancak, bütün bunlar, genelgenin tarihsel önemini ortadan kaldırmıyor: Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ilk kez devlet, kadın sorununun tarafı olduğunu kabul etti, çözümün bir parçası olma niyetini gösterdi.[6] Başbakanlık Genelgesi, yeni bir dönemin işareti. Başka işaretlerle birlikte: Doğan Grubunun Birleşmiş Milletler'le birlikte yürüttüğü Aile İçi Şiddete Son Kampanyası gibi, kadınlara mikro kredi projelerinin yaygınlaşması gibi, kadın okur yazarlığının artırılması için yürütülen Cumhuriyet tarihinin gördüğü en büyük kampanya gibi. Bana kalırsa, projecilik tartışmaları, ancak böyle bir bağlamın içinde, bu bağlamı varsayarak yapıldığında anlamlı ve yol açıcı olabilir[7].

6 Başbakanlık genelgesi, bu yazının konusu değil ama bence içeriğinin, yaklaşımının ve muhtemel uygulama sorunlarının tartışılması büyük önem taşıyor.

Bu bağlam, eşitlik ve farklılık hedeflerini belirli bir açıdan tanımlıyor, bizi bu tanımların politikasını anlamaya, analiz etmeye ve eleştirmeye zorluyor. Bir yandan, "kadının insan hakları" çerçevesinde ve neo-liberal politikaların bir parçası olarak kadınların eşit yurttaşlar haline getirilmeleri kapsamında bir eşitlik tanımı var (bu tanım, 1995 yılında Pekin'de yapılan Uluslararası Kadın Toplantısı'nda netleşmişti). Diğer yandan, "farklılık", feministlerin kadınların farklılığı çerçevesinde yaptığı tartışmadan çok uzak bir yerde (yoksa o kadar da uzak değil mi?!), bazı kadınların farklılığı üzerinden yeniden kuruluyor: "Namus cinayeti, bir Kürt sorunudur"[8].

Yani artık hem kamu yönetimi, devlet, hem de uluslararası kuruluşlar ve özel sektör, "kadın sorunu"nun tarafları olarak kendilerini tanımlıyorlar. Bunu yaparken, eşitlik/farklılık bağlamını kendileri açısından yeniden kuruyorlar. Klasik patriarkanın aile kurgusunun, eve ekmek getiren erkek/yuvayı yapan dişi kuş rollerinin eşitsizliğin yeniden üretimindeki kritik önemini feministler analiz etmiş ve kadınların çalışmaya katılımını bir hak olarak tanımlamışlardı. Şimdi, bu talebin yeni bir bağlamda, piyasanın talepleri bağlamında gündeme geldiğini görüyoruz. Bunun gibi, aile içi şiddeti feministler politik bir sorun olarak tanımlamış ve buna karşı çok boyutlu bir mücadeleyi yürütmüşlerdi; şimdi, açtığımız bu alan farklı bir politikanın kendini üretebildiği bir ze-

7 Bu bağlamın bir analizi, elinizdeki sayıda, Hülya Osmanağaoğlu'nun yazısında etraflıca yapılıyor.

8 Namus cinayetlerinin önlenmesine ilişkin politika ve yaklaşımların bir eleştirisi için Nükhet Sirman'ın bir yazısına bakmanızı tavsiye ederim: "Akrabalık, Siyaset, Sevgi: Sömürge-Sonrası Koşullarda Namus-Türkiye Örneği", *Namus Adına Şiddet/Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar*, Der. Shahrzad Mojab, Nahla Abdo, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006. Kadının insan hakları kavramının politik anlamını tartışmak için çok iyi bir zemin sunuyor. Benim içim bu konuda onunki kadar rahat değil ama evet, konu dışına çok da çıkmayalım!

mine dönüşüyor: Aile içi şiddet namus cinayetine, namus cinayeti töre cinayetine indirgenerek Kürtlerin medeniyetten nasibini almamış bir kavim olduklarını söylemenin bir aracı haline geliyor. Böylelikle toplumun bütün dokularını sarmış olan şiddet, bir noktada billurlaşıyor ve bir medeniyet problemi olarak karşımıza çıkıyor.

Bağlamın bir başka belirleyici özelliği, kamu hizmetlerinin ve yönetiminin tanımındaki değişme. "Yönetişim" kavramı bu değişimi özetliyor. Bu yazıda ayrıntısına girmek mümkün değil fakat kısaca, "katılımcılığın artırılması ve demokratikleşme" ya da "sorunun taraflarının çözümün de tarafları olması" gibi hoş ifadelerle dile getirilen bir yönelimden söz edebiliriz. Sivil toplumculuğun günümüzdeki görünümü, bu kavram çerçevesinde, toplumsal grupların örgütlenerek çeşitli karar alma süreçlerine katılması. Demokrasiyi bir "katılım" meselesi olarak gören ve katılımı da sivil toplum kuruluşları aracılığı ile gerçekleştirmeyi hedefleyen böyle bir yaklaşımın handikapları üzerinde çeşitli yerlerde uzun uzadıya duruldu, duruluyor. Ben sadece "kamu" ve "kamu hizmeti" kavramlarının kazandıkları yeni anlamların "kamusallığın çöküşü" olarak ifade edilen olgunun bir parçası olduğunu ve kapitalizmin yeni döneminde iktidarın yeniden yapılanması anlamına geldiğini söylemekle yetineyim[9]. Kadınların ve kadın örgütlerinin "kadın sorunu"nun tarafı ve "çözümün parçası" olarak masaya davet edilmeleri, yeni bağlamın olmazsa olmaz bir parçası.

Zorluk şurada ki, bağlamın böyle kuruluyor oluşu, bizim kamu politikaları taleplerimize de bir yanıt niteliği taşıyor:

9 Eski ve yeni elitler arasındaki çatışmalar, AB ile ilgili görüş ayrılıkları... bu açıdan anlaşılabilir.

Evet, zaten biz de sorunu fark ettik, şimdi buyurun, çözelim diyorlar. Bu davete icabet edecek miyiz?

Bu davete icabet edip etmemeyi ahlaki olarak tartışmak (ki gördüğüm kadarıyla en çok yapılan şey) yerine, politik bir sorun olarak tanımlamayı tercih ederim. Birincisi, bu daveti davet sahiplerinin niyetlerinden ve gizli emellerinden ayrı olarak düşünebilmemiz gerekli. "Aslında" ne yapmak istediklerini tahmin edebiliriz, çıkarsayabiliriz, varsayabiliriz ama politik özneler, başkalarının niyetlerini kendi amaç ve niyetlerini bilerek, bunların ışığında değerlendirmelidirler; öteki türlüsü, mağdurluk konumunda memnun mesut yaşamak gibi geliyor bana. Yani bizim, feministlerin bu hikâyedeki rolü, senaryoda yazılandan farklı olabilir[10]. Geçen sayıdaki yazıda, bu farkı yaratacak şeylerden birinin işin "doğasında" yattığını, eylemdeki özgürleşme potansiyeli olduğunu iddia etmiştim. Yani herhangi bir eylemlilik, onu planlayanların niyetlerinden ve hedeflerinden fazlasını taşır: Bu fazla, eyleme katılan her bir insanın özgürleşme potansiyelinden kaynaklanır, bu potansiyeli harekete geçirir.

İkincisi, davete icabet etmek, her zaman davet sahibinin istediği, hayal ettiği biçimde olmayabilir. Bu ilişkinin hukukuna ilişkin çok önemli bir tartışma başlamıştı hatırladığıma göre ama korkunç bir biçimde saptırılarak yarıda kaldı (Nimet Çubukçu ile kadın örgütleri arasındaki görüşme/görüş-

10 Bunun için serinkanlı tartışmaya, stratejik düşünmeye, fikri takibe... ihtiyaç var- çok şey mi istiyorum?! Ulaşılamaz güçte ve büyüklükteki bir iktidar konumu tahayyül etmek ve kendini bunun karşısında gerçek bir etki yaratamayacak kadar küçük ve güçsüz hissetmek, kıyamet benzeri kurtuluş tahayyüllerini ateşliyor olabilir, böyle tahayyüllerin belirli bir tatmin sağlayabildiğinin de farkındayım. Ama bununla yetinmeyi hem ahlaken hem de politik olarak çok yanlış buluyorum. Kendi gücümüzü ve potansiyelimizi hafife almaya hakkımız var mı?

meme trafiğinden söz ediyorum). Devlet idaresinin kadınları ve kadın örgütlerini "kadın sorunu"nun çözümüne memur etmek ve üstelik kendisini de onların başına denetçi koymak arzusu görülmeyecek gibi değil elbette; bu arzunun tarihimizde, siyasal kültürümüzde temelleri de var. Ama böyle diye yıllarca emek verdiğimiz, açtığımız koskoca bir alanı boşaltacak mıyız?[11] Yani, feminist hareketin kendi taleplerine sahip çıkması, bir politik özne olarak "orada" olması gerekmiyor mu? Bunun bizce doğru olan yollarını aramak, bunun müzakeresini yürütmek önemli değil mi?

Projeler: Bu Bağlamda Yeri Nedir?

Yeni bir döneme girmekte olduğumuzu söylemiştim, yeni bir bağlama. Bu bağlamın bileşenlerinden biri, projeler. Projelerin tartışmaya değer oluşu, geçen sayıdaki yazımda belirttiğim gibi, şimdi ve burada sürece müdahil olmanın ve eylemliliğin bir biçimiyken, aynı zamanda, "doğası" gereği, bu eylemliliği sınırlayan, belirleyen bir yanının olmasından. Yani bir sorun olarak tanımlanması gereken, bunu yaparken politik varoluşumuzu yeniden düşünmemizi kışkırtan bir konu. Daha önce bir eylem imkânı olarak projeyi tartışmıştım; şimdi, bütün bu söylediklerimden sonra, projenin kısıtlayıcı "doğası" üzerine birkaç şey söylemek istiyorum.

Proje formatı, çok sayıda sorundan oluşan bir yumakla belirli bir ilişki kurmaya yönlendirir bizi: Parçalara ayırmak, ayrıştırmak, somutlamak, çerçevelemek. Bu yüzden çekicidir, iler-

11 Bir arkadaşım, İçişleri Bakanlığının yüksek düzey bürokratları ile bir toplantıda, "tabii bürokrasinin de bu süreçte terbiye olacağını, sivil örgütlerle çalışmayı öğreneceğini umuyoruz" gibi bir şey söylediğinde salona çöken ölüm sessizliğini hatırladıkça hala gülerim. Evet, eğitim şart!

lediğinizi görürsünüz[12]. Bunu yaparken bazı varsayımlarınız vardır; bu varsayımlar o kadar "tabii"dir ki, varlıklarını fark etmezsiniz: Toplum, insanlardan/bireylerden oluşur. Bu ikisinin ortasında, bir de "insan grupları" vardır. Bu insan grupları, bizim hedef kitlemiz, paydaşımız ya da engelimiz olabilir. İnsan grupları, bireylerden oluşur. Onları grup haline getiren, belirli özellikleridir: Kadınlık/erkeklik, göçmenlik, okumaz yazmazlık... Bu özellikler, genellikle, bizim bir proje yapmamıza neden olan "sorun"un da kaynağıdırlar. Dolayısıyla, insan gruplarının varlığı, sorunun kendisidir aynı zamanda.

İçinde yaşadığımız toplumu böyle kavramak, varsayımlarımızı "gerçeklik" olarak kabul etmek, bizim bu varsayımlar aracılığıyla gerçekliği belirli biçimde yeniden inşa ettiğimizi fark etmemizin önündeki en önemli engeldir. Daha da önemlisi, gerçekliğin inşasındaki bu "tabii"lik o kadar güçlüdür ki, söz konusu insan gruplarına dahil ettiklerimiz tarafından da kolaylıkla benimsenir. Böylece, aynı amaca yönelik olarak çalışmaya başlayabiliriz: Aynı dili konuşan, aynı gerçekliği varsayan insanlar olarak. Bildiğiniz gibi, projelerde "katılımcılık" kendi başına bir değerdir, "hedef kitle"nin sürece katılımını sağlamak, başarının temel ölçütlerinden biridir. İşte belirli bir sorun çerçevesinde tanımladığımız ve bir "toplumsal grup" haline getirdiğimiz insanlar, kendilerine bu gerçeklik içinde bir yer bulurlar, kendilerine ilişkin algılarını bu tanımlamayla belirlemiş oluruz, böylece katılımcılığı sağlarız.

Benim projelerin doğasındaki bu sorunun farkına varmama neden olan örneği paylaşırsam belki daha iyi anlatabilirim:

12 Yarın İçin Bugünden/Yerel Siyasette Kadınlar Kampanyası çerçevesinde Ceren İşat ile birlikte yazdığımız kitapçığın adı, Düğüm Bilgisi idi: Sorun yumağını nasıl çözebileceğimizi görmeye çalışmıştık orda.

Kadınların istihdama katılımlarını ve iş kurmalarını destekleyecek bir çalışma yapıyorduk. Ankara'nın eski ve yerleşik gecekondu mahallelerinden birinde. Bu çalışmanın bir bölümü bilinç yükseltme diyebileceğimiz bir bilgilenme/güçlenme süreciydi, bir bölümü de çalışma yaşamına ilişkin donanımlarını artırmaya dönük bir dizi öğrenmeyi içeriyordu. Çok sayıda kadın katılmak için başvurdu, bu başvurular belirli ölçütlere göre değerlendirildi, bazı kadınlar dışarıda kaldı. Sonra, grup çalışmalarına başladığımızda, katılımcıların kendilerine ilişkin tanımlarını dinleme fırsatım oldu: "Eğitimsiz", "ev hanımı", "cahil", "kocasına bağımlı", "hiç çalışmamış", "anca ilkokul", "güvensiz" Bir eksiklik, esas olarak da eğitim eksikliği üzerinden tanımlanan bir kendilik. Dışarıda kalanlara ilişkin söyledikleri ise, ya bu eksikliğin kapatılamayacak kadar derin olduğu ya da böyle bir eksiklik olmadığıydı ("O daha önce çok gitti kursa", "kız mesleği bitirdi", "kayınvalide var, bir yere çıkamaz"). Bunun böyle olmasına şaşmamak gerek, çünkü bir eğitim sürecine katılmak üzere başvurmuş ve kabul edilmişlerdi. Sonra, çalışmanın ikinci oturumunda, aralarında iki yıllık yüksek okul dahil örgün eğitime katılmış çok sayıda kadın olduğunu öğrendiğimde, kendilerine ilişkin "eksiklik" tanımlamalarını tartıştık birlikte. Bunun nasıl bir kadınlık durumu olduğu üzerinde durduk, "gücümüzü fark etmek" diye ayrı bir başlık ekledik, başarılarımızı fark etmeye, görmeye çalıştık... Bunun katıldığım bilinç yükseltme gruplarında ne kadar sık gördüğüm bir şey olduğunu onlara anlatmaya çalışırken, söylediklerime yabancılaştığım bir an oldu: Evet, yetersizlik duygusu kadınlık durumuna ilişkin bir şey ve yabancımız değil, ama burada tam da zaten bunun adını koymuş ve bu yetersizliği bir "kadın grubu"nun varlığının temeli yapmamış mıydık?

Daha da önemlisi, toplumsal gerçekliği böyle sorunlar üzerinden yeniden inşa ederken (cahil kadınlar/göç etmiş kadın-

lar/ istihdam dışında kalmış kadınlar) hangi zaviyeden bakıyoruz? Yani burada, bakan göz, özne kim?

Projelerin yeni döneme (ve bağlama) en uygun faaliyet biçimi olması, tesadüf değil. Politikayı teknik bir "sorun çözme" etkinliği olarak algılamak, politik özneyi sorunları çözecek biri (devlet, uluslararası kuruluş...) haline getiriyor. Projeler işte bu "biri"nin en etkin ve verimli çalışma aracı olarak karşımıza çıkıyor. Yukarıda sözünü ettiğim bağlamın kurulmasında ve eşitsizliğin bir sosyal problem olarak tanımlanmasında, proje mantığının önemli bir işlevi var. Böylece, çok sayıda "sosyal problem" ortaya çıkıyor, bunların çözümüne ilişkin küçüklü büyüklü çözümler üretiliyor, üstüne üstlük tarafların da sürece katılımı projeler yoluyla sağlanıyor. Daha ne olsun?!

Biz Nerede Duruyoruz?

Kadın/Erkek farkının ve eşitsizliğinin diğer bütün farkları kuran, belirleyen bir eşitsizlik olarak analizi, feminist politikanın üzerinde duracağı zemindir. Feministlerin açtıkları bu koskoca "kadın sorunu" alanında bir politik özne olarak varolmaya devam etmeleri, ancak böyle bir zemini yeniden, yeniden kurmaları ile mümkündür. Yani varolan çok sayıda farklılığı veri kabul ederek bunlar arasındaki bağlantıları kurmadan ve hepsinin iktidarla ilişkisini analiz etmeden "problem çözme" mantığı, yani proje mantığı, feministler için yabancıdır.

Muhalif politika, her durumda, gerçekliğin belirli bir inşasına karşı çıkar, "tabii" gibi görünenin başka bir yerden bakıldığında hiç de "tabii" olmadığını görerek ve göstererek işe baş-

lar[13]. "Kadınlar 'tabiatları icabı' böyledirler, erkekler de öyle" olmadığını söylememiş miydik her şeyden önce? Feminist politika, kadınların ezilmesinden değil ama ezildiklerine ilişkin bilgiden yola çıkmaz mı? Bu ikisi arasındaki fark değil midir politik özneyi yaratan? Yani politik özne diye "kadınlar"ı değil ama "feminist kadınları" görmemizin nedeni, bizim gerçekliğin başka türlü görülebileceğine ilişkin "bilgi"miz değil midir? Dolayısıyla, kadın/erkek ayrımından başlayarak, bütün "tabii" ayrımları, iktidarla, iktidarın yeniden üretilmesiyle (dolayısıyla kaynakların dağıtımı, toplumsal güç ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi) ilişkileri bağlamında analiz etmemiz, eşitsizlik problemini bir siyasal problem ("toplumsal sorun" değil!) olarak kurmamız gerekir. Feminizmi "kadın hareketi"nden ayırt eden şey, budur.

Dikkat edilirse, buradaki "politik özne" ile bir toplumsal sorun olarak kadın erkek eşitsizliğini çözmeye soyunan politik özne arasında çok temel bir fark var.

Yeniden başa dönüp eşitlik/farklılık ikileminin, bu ikilemin belirleyici olduğu bir feminist mücadele tarihi kurmanın önemli bir sorun olduğunu söyleyelim. Çünkü eşitlik hedefi, farklılığın tanınması hedefinden ayrıldığında, vatandaşlık hakları kapsamında tanımlanan ve varolan (ve yeni koşullarda yeniden kurulan) bağlam içinde ulaşılabilir bir hedef olarak rahatlıkla tanımlanabilir. Aynı şekilde, farklılığın tanınması hedefi eşitlikten ayrı düşünüldüğünde, kimlik politikalarının bir bileşeni haline gelmesi, hele de kadınlık/erkeklik söz konusuyken, siyaseti imkânsız hale getiren bir muhafazakâr söylemin içine hapsolması işten değildir. Feministlerin, bugün içinde bulunduğumuz koşullarda, kamusal politikalara iliş-

13 Hegemonya kavramından bahsediyorum özetle.

kin mücadeleyi bırakma lüksü olmadığı gibi, bu mücadelenin özel alanın politikasından ayrılması, feminizmi bir "kadın hakları savunusu" haline getirir.

Projelerin de bir bileşeni olduğu yeni bağlam feministler açısından çok sayıda ikilemle, açmazla ve zor kararla dolu; zorluğu artıran bir şey de eşitlik/farklılık meselesinin "soyut teori" rafında tozlanmaya bırakılmasıdır kanısındayım. Oysa bu, içinde yaşadığımız bağlamı analiz ederken ve yolumuzu açmaya çalışırken kullanabileceğimiz bir kavramsal araç. Özellikle eşitliğin ve farklılığın özgürlükle birlikte oluşturduğu perspektif, kısa ve uzun dönemli politik hedeflerin oluşturulmasında yol gösterici olabilir. Eşitliği özgürlüğün bir gereği olarak düşünebildiğimizde, günümüzün daraltılmış eşitlik anlayışının ötesine geçebiliriz. Aynı şekilde, farklılığın tanınması talebini kimlik politikaları kulvarına girmeden öne sürmek de bu farklılığı yaratan mekanizmalarından özgürleşme perspektifiyle mümkün olabilir[14].

Yıllar öncesinde kalmış o tartışmayı hatırlamamın bir nedeni vardı; hem eşitlik hem de farklılığın tanınması taleplerinin ayrılmaz bir parçası olan özgürlük arzusunu hesaba katmadan, onun peşine düşmeden, kendimizi konumlandırmamız mümkün görünmüyor. Feminizmi hem muhalif hem de politika yapan, bu arzunun varlığının ayrılmaz bir parçası olması: Ertelenemez, ikincilleştirilemez, unutulamaz.

14 Eşitlik ile özgürlük arasındaki gerilimin 1789 Insan Hakları Bildirgesi bağlamında tartışıldığı bir yazı, benim bu konuyu düşünmeme çok yardımcı oldu: Etienne Balibar, *Masses, Classes, Ideas* içinde, "Rights of Man and Rights of the Citizen" başlıklı bölüm. Eşitliği özgürlüğün bir gereği olarak ele alan ve benim de kendime çok yakın bulduğum bir yaklaşım, Martha Nussbaum'unkidir- ne yazık ki henüz tek bir kitabı bile dilimize çevrilmedi.

Sözü çok uzattım galiba epeyce de dağıttım. Projelerle ilgili tartışmayı çok yukarıdan bir "neo liberalizm eleştirisi" ile yapamayacak kadar konunun içindeyim ve sorunları, ikilemleri, açmazları bizzat yaşıyorum çünkü. Kendi deneyimimden yola çıkarak, projelerin de dahil olduğu yeni bağlamı birkaç boyutuyla görmeye, analiz etmeye çalıştım. Bunu yaparken, feminist mücadele tarihini birinci/ikinci dalga- eşitlikçilik/farklılıkçılık biçiminde okumaktan vazgeçmenin önümüzü ne kadar açabileceğine ilişkin sezgilerimi paylaştım. Bu iki hattın feminist politikanın varlığının ayrılmaz parçaları olduğunu ve her ikisinin de özgürlük arzusu ile ilişkisini hatırlattım. Bizi politik özne haline getiren şeyin, kadın/erkek eşitsizliğinin "farklardan bir fark" değil, toplumun kurucu eksenlerinden biri olduğuna ilişkin bilgimiz ve bu bilgiye dayalı toplum analizimiz olduğunu göstermeye çalıştım. Böyle bir analizden çıkarak çizeceğimiz politik hattın çeşitli uğraklarına değindim, müzakere ve mücadele noktalarına işaret ettim.

Son söz olarak, politikanın evetler ve hayırlarla değil, müzakere ve mücadele ile yapıldığını hatırlatmak isterim. Nasıl bir bağlamda, hangi güçlerle ve hangi güçlere karşı ilerlemeye çalıştığımızı bilmek kadar, sabır, tevazu ve dayanıklılığın da önemli olduğu bir iş.

Feminizm Kendi Arasında*

Feminizmin kendi arasında üçe ayrıldığı hikâyesine hiç inanmadım (Gülnur affetsin!). Bir defa çıplak gözle bakınca, çok daha fazla feminizm var etrafta. Sonra, ne liberalizm, ne radikalizm ve ne de sosyalizm, öyle şişede durduğu gibi durmuyor: Liberalizmin eşitlik idealini pekala devlet feminizmi canı yürekten savunabiliyor mesela. Sonra, bizde radikal diye devlete kafa tutana denir- ne kadar şedit olursa, o kadar radikaldir. Ne bileyim, beden politikası filan gibi şeyler daha "yumuşak" konular olarak görülür. Bu yüzden, memleketimizde tespit edebildiğim feminizm çeşitlerini sıralayarak bir hizmette bulunmak istedim. Ama bilinmelidir ki, bütün kategoriler gibi bunlar da geçişlidir. Bugün latan olan yarın yatan olur. İşte şöyle şeyler:

Küskün feminizm

"Eve gidip reçel filan yapayım artık" duygusu bütün femi-

Hiç yayınlanmayan bu yazı, feministler arasında epey dolaştı. Yıllar sonra, şimdi baktığımda, aradan geçen zamanda bazı kategorilerin anlamını kaybettiğini, yeni kategorilerin oluşturulması gerektiğini gördüm. Ama bir yandan da, 1990'ların sonunda bir feministin gözünden "alemler"in nasıl görüldüğüne ilişkin fikir verdiğini düşündüm ve öylece bıraktım. Bugün daha çeşitlenmiş, yepyeni bir sınıflama yapılabilirdi! Tapınak rahibeleri, "içinde ben yoksam o feminizm değildir"ciler, diplomatlar, klavye eylemcileri...

nistlere ara ara gelir; bazılarına gelir ve gitmez, işte onlardır küskün feministler. Yorgun feministlerden farkları, her an yeniden dönme ihtimalleri olmasıdır; küserler ama yan gözle de olup biteni izlerler, kendileriyle ilgilenilmesi, şefkat gösterilmesi halinde, hoş sürprizler yapabilirler.

Kırgın feminizm
Başka feministlerden ağır darbe alıp köşesine çekilen kadınların feminizmidir. Küskün feministlerden farkları, mücadele enerjilerinin değil, sosyal enerjilerinin tükenmiş oluşudur.

Yorgun feminizm
"Biz hepsini yaptık bunların, bir şey olmuyor" derler. Haklıdırlar. Aynı zamanda haksız. Habire yapmadan olmaz zaten çünkü!

Kendine feminizm
Feministtirler de bunun feminist harekete pek faydası olmaz. Öncelikleri falan- ne bileyim işte! Akademikler arasında çok vardır kendine feminist.

Bilgici feminizm
Bunlar çok şanssız bir grupturlar. Herkes bir takım alanlarda uzmanlaşır ve derinleşirken, bu garibanlar her şeyden biraz biraz bilmek zorundadırlar. Çünkü çeşitli konulardaki animasyonlara kadın gerekir, uzmanlar gönül indirmez, bunlar gider. Yazık onlara. Ama işte, her şeyden biraz bilince, o zaman bu her şeyin kendi arasındaki bağlantıları görme şansını da bunlar bulur, şahane politik analiz yapabilirler yani. Yok, o kadar da yazık değil.

Asabi feminizm
Biraz yaş durumuyla ilgilidir. Genç ve siniili kadınlardır

(ama yaşlı ve siniili istisnaları da hatırlayalım!). Bunlara sabırla, tahammülle, şefkatle yaklaşmak gerekir. Çatışmanın faydası yoktur, asabiyetlerini artırır sadece.

Yerli feminizm
Soldan sağa, geniş bir yelpazededirler. İsimleri Gül Çiçek, Koşan Dişi Kara Kartal, Beyaz Bulut falandır.

Kolejli kız feminizmi
Şımarık ve züppedirler. Kendine feministlerden bile kötüdürler, çünkü zarar verirler. Bilip bilmeden her konuda konuşur, yazarlar. Dünyayı kendi yaşadıkları yerden, insanları kendi tanıdıklarından ibaret sanırlar. Sinirdirler.

Vazifeli personel feminizmi
Bilgici feminizmin bir alt türü olarak da düşünebiliriz bunları. Sadece animasyona değil, hamallığa da yararlar. Onlara da yazıktır. Ama onlar da her şeyin içinde oldukları için, epey sağlam bir perspektif oluşturabilirler- vakitleri kalırsa yani!

Profesyonel feminizm
Vazifeli personel feminizmiyle karıştırılmaması gerekir. Güncel gelişmeleri yakından izleyerek eğilimlere göre yol alan bir türdür. Bugün yönetişim, yarın savunuculuk... Projeler, projeler... Kadınlarla pek alakaları yoktur; projelerinde çalıştıracaklarını bilirler, bir de "hedef grup" diye tanımladıkları kadınları bildiklerini düşünürler.

Harbi feminizm
Solculuğun harbi delikanlılığa evrildiği dönemde, bu kadınlar da solcu harbi kızlar olarak zuhur etmişlerdir. Argoysa argo, delikanlılıksa delikanlılık. Sıkıcıdırlar.

Ruhen feminizm
"Ben küçükken babama kafa tutardım, neden annemle ben evde oturuyoruz da sen dışarı çıkıyorsun diye sorgulardım" filan gibi şeyler söyleyenlerin feminizmidir.

Makro feminizm
Sadece dünyayı Saylon'luların işgal etmesi çapındaki olaylara ilgi duyanlar için birebir- uluslararası kadın ticareti filan gibi konularla uğraşır.

Latan feminizm (bkz. Kendinde feminizm)
Latan feminizm, objektif koşulları olgunlaşmış ama subjektif koşullarda yaya kalmış kadınları içeren en geniş feminizm türüdür. Latan feminizmin harekete geçmesi, dünyayı fena sallayacaktır.

TEMSİLÎ KADIN
KADINLARI TEMSİL EDEBİLİR Mİ?

Piyes Değil, Temsil, Temsil!..

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Mart 2004

Türkiye'de 1930'lardan beri kadınlar seçme ve seçilme haklarına sahipler, ama yetmiş beş yılda gelebildiğimiz temsil oranları, parlamentoda %4.4, yerel yönetimlerde %1! Temsilin bunca düşük bir oranda gerçekleşiyor oluşuna ilişkin söylenebilecek çok şey var. Bu düşük oran, bir yandan da temsilin niteliğine ilişkin soruların peşine düşmeyi de ertelememize neden oluyor: "Zaten kaç kadın var da bir de bu kadınların niteliklerini, hangi mekanizmalardan geçerek seçildiklerini tartışalım" diyoruz. Doğru tabii, beş yüz küsur adamın içinde yirmi dört kadın varsa, insanın gönlü onları her koşulda desteklemek istiyor. Bir de şu mahut "eşik" meselesi var: Kadın temsili %30'un altında olduğu sürece, cinsiyet sorunlarının gerçekten temsil edilmesi, seçilen kadınların sahici bir değişime yol açabilmeleri mümkün değil diyor siyaset bilimciler. Bu nedenle de o sihirli orana varana dek, niceliği artırmaya öncelik vermemiz, niteliği ancak ondan sonra tartışmamız uygun olurmuş. Bu demektir ki, daha uzun yıllar tayyörlü/mizamplili kadınlara sabır göstermemiz, hatta onları destekleyip sayılarını artırmamız gerekiyor!

Türkiye'de siyasal temsil mekanizmalarının nasıl anti demokratik, nasıl seçkinci olduğunu biliyoruz. Yani temsil so-

runları sadece kadınlara özgü değil. Ancak kadınların temsilinde kendine özgü bazı nitelikler var: Kadınların siyasetteki varlıkları esas olarak bir medeniyet ve Batılılık göstergesi olarak algılandığı için, seçilebilen kadınlar, uzun yıllar erkeklerin geçtiğinden çok daha ince eleklerden geçebilenler oldu: Ortalama siyasetçinin çok üzerinde bir eğitim, mesleki kariyer, siyasetçi bir baba (Tansu Çiller'de olduğu gibi sanal bir baba-kız ilişkisi de iş görebildi bazen)... Dil bilen, piyano çalan, kibarcık kibarcık konuşan bu hanımlar, meclis komisyonlarının çalışkan üyeleri, uysal ve uyumlu kız evlatlar olarak parti yönetimleri için de önemli bir destek oluşturdular. Bu tablonun dışına düşen pek az sayıdaki kadın, parti örgütlerinden gelmişlerdi ve güçlerini buradan aldıkları için, pazarlıklara, ittifaklara girebildiler, hesaba katılmayı talep edebildiler.

Siyasete girebilmiş elit kadınlar, uzun yıllar kendilerinin kadın cinsinden olduklarını unutmaya ve unutturmaya çalıştılar: Kadın-erkek yok, insan vardı ne de olsa. Böylece, kimi örneklerde insanın içini acıtan bir kütlük, duyarsızlık geliştirdiler. Erkeklerden beter bir hal. "Ben hiç ezilmedim, hep destek gördüm" diyenler kadar, "ben kendimi ezdirmedim, mücadele ettim ve kazandım" diyenler de vardı aralarında. Bu desteklerin, mücadelelerin gerçek hikâyelerini, ödenen bedelleri hiç bilemedik- kendilerine bile söyledikleri şüpheli.

Siyasette sadece elit kadınlar mı vardı? Tabii ki hayır. Bütün partilerin tabanında, kapı kapı dolaşan, partiye üye yazan, mahalle çalışmaları yapan, kermesler düzenleyen kadın kolları (ya da komisyonları) oldu hep. Buralarda kadınlar partinin genel politikalarına ilişkin herhangi bir söz söylemenin hayalini bile kurmadan, "birer nefer gibi" çalıştılar. Yıllarca çalıştılar, bazen küstüler, bazen bıktılar, umutsuzluğa kapı-

lıp gittiler, yerlerine yenileri geldi... Bazen fazla çalışıp büyük işler başardılar, o zaman kendilerine hadleri bildirilip bir çırpıda görevden alınıverdiler... Buna karşı hiçbir şey yapamadılar çünkü uğradıkları haksızlık yasaldı. Onların başına böyle şeyler gelirken, partilerinin üst düzeyindeki kadınların gıkı çıkmadı.

Partinin karar organlarında ya da Meclis'te yer alan kadınlar tabii ki bu neferlerin arasından çıkmamıştı. Onlardan beklenen farklıydı çünkü. Bu yüzden de aşağıdaki kadınlarla bir bağ kurma ihtiyacı duymadılar, çoğu durumda, bundan özellikle kaçındılar. Kadın kolları gibi tâli bir işle uğraşmak, siyasal kariyerleri için yanlış olurdu.

Bu tablo temsilin değil, olsa olsa tatsız, sakil ve inandırıcılıktan yoksun bir piyesin tablosu. Biz artık bundan bıktık. "Kadınlar tüm karar mekanizmalarına" derken istediğimiz, kendi sorunlarımızın temsiliydi, "nazik, yumuşak, temiz" bir kadınlık idealinin temsili değil! Artık bu sorunları yaşayan, üzerine düşünen, politikalar üreten kadınlar görmek istiyoruz temsilcilerimiz olarak. Bizim aramızdan çıkmış, parti liderlerinden önce yüzünü bize dönen, derdimizi anlatabileceğimiz kadınlar. Tecavüze uğrayan küçük bir kızın tecavüzcüsünü kışkırtmış olabileceğini söylemeye utanmayan, kendisini "erkek gibi kadın" olarak tanımlayan, bizden "kadınlarımız" diye söz edenleri değil, kadın gibi kadınları seçmek istiyoruz.

İnanıyoruz ki böyle kadınlar, sadece bizim sorunlarımızı siyasete taşımakla yetinmeyeceklerdir. Siyasetin çıkarların temsiline yahut teknik bir idari meseleye indirgenmesine karşı, kendi deneyimlerinden çıkardıkları bilgiyi, toplumu toplum yapan değerleri öne çıkaracaklardır: Çocuğun, yaşlının, hastanın sahiplenilmesi, güçsüze el uzatılması, birbiri-

ne kulak verme, barış, dayanışma... Artık "kadın siyaseti"ni böyle anlamak, böyle yapmak zorundayız. Çünkü hakikaten bu piyesten çok sıkıldık.

Yerel Politikada Kadınlar

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Şubat 2004

Türkiyeli kadınlar olarak oldum olası en çok övündüğümüz şeylerden biri, seçme ve seçilme haklarımızı Avrupalı ve Amerikalı hemcinslerimizden önce kazanmış olmamızdır... Gerçi biliyorsunuz bu konuda da rivayet muhtelif; "haklarınızı almadınız, size altın tepside sunuldu da ondan kıymet bilmiyorsunuz" klişesi yıllar ve yıllar boyu kafamıza kakıldı durdu. Çok sonra, bazı kadın araştırmacılar çıkıp yirminci yüzyıl başında bu memleketin kadınlarının çıkardıkları dergileri, yaptıkları toplantıları, mitingleri yeniden keşfettiler, biri hak peşindeki kadınların nasıl susturulduklarını anlattı... Gördük ki, hakkını isteyen, kendini erkeklerle eşit gören ve öyle davranan kadınlar, egemen erkeklerde müthiş bir korku yaratıyormuş. Kimi zaman alaycılıkla örtülen, bazen aba altından sopa göstermelerine neden olan, kimi zaman da kadınların açıkça baskı, taciz ve aşağılamayla susturulmalarıyla sonuçlanan bir korku (bu trajik ve enteresan hikâyeler için Yaprak Zihnioğlu'nun "*Kadınsız Inkılap*" kitabını tavsiye ederim). Kadınları ancak "kurtarılması gereken" konumundayken yahut kendisini insan yerine koydular diye minnetten kırılırken görmek isteyen bu zihniyetin bugün de yaygın olduğunu biliyoruz. "Anadolu Kadını" ideal tipine siyasal yelpazenin her köşesindeki erkeklerin bu kadar bayılmaları, nedendir yoksa?

Hikâyenin başı nasıl olursa olsun, geldiği nokta pek iç açıcı değil: Yetmiş beş yıl sonra, kadın milletvekili oranı %4.4! Yerel yönetimlerde, daha da beter durumdayız; 1999 seçiminden sonra, kadın belediye başkanı oranı %0.6, kadın belediye meclis üyesi oranı %1.6, il genel meclisinde ise %1.4. Bu oranlar, dünya sıralamasında en diplerde sürünmemiz anlamına geliyor, bir yandan da gayet ilginç bir inceleme alanı olmamıza. Çünkü dünyanın pek çok yerinde, yerel yönetimlere, kadınlar nispeten daha kolay erişebildikleri için, parlamentolara göre daha fazla temsil edilebilirler. Yani, yerel yönetimlerde kadın temsil oranları, genel yönetime göre daha yüksektir. Çünkü yerel hizmetler eve daha yakındır, kadınların geleneksel rolleriyle bağlantısı daha kolay kurulabilir. Bizde ise, bu mekanizma tamamen farklı işliyor belli ki.

O zaman, "yerel siyasette ne var ki kadınlar için belediye meclisini parlamentodan daha ulaşılmaz kılıyor" diye sormak lazım. Yanıt basit: Yerel siyasette rant var. Kentlerin hala hızla büyüdüğü, kentsel arsa talebinin son hız arttığı bir ülkede, imar planlarının yapıldığı yerlerin rant dağıtım merkezi olmasında şaşılacak bir şey yok tabii. Ülkemizde, üretim dışı gelirler (yani rantlar), gayrı safi milli hasılanın %60'ını oluşturuyor, bu oranın yarısından fazlası ise kent rantları. Bu çapta bir rant, yerel siyasetin başka bir boyuta taşınmasına neden oluyor. İnsani, ahlaki, toplumsal ve kültürel değerlerde büyük bir yozlaşmaya kaynaklık ediyor. Bu rantın paylaşımı, kıran kırana bir mücadele, zaman zaman silahların konuştuğu bir şiddet ortamı demek aynı zamanda.

Kadınların doğaları gereği nazik, yumuşak ve barışçı olduklarını düşünenlerden değilim. Ama biliyorum ki, kadınlar dünyanın her yerinde olduğu gibi, ülkemizde de mülksüzler. Üzerinden rant elde edecekleri arsaları, arazileri yok. Müte-

ahhitlik yapmıyorlar, imar planlarındaki değişikliklerden kazanç sağlamıyorlar. Dolayısıyla, bu rant savaşının bir parçası olmadılar bugüne dek.

Kadınların yerel siyasete uzak durmalarının bir başka nedeni, yerel yönetimin çok "teknik" bir konu gibi sunulması. Sanki belediye meclisinde ancak mühendisler olabilirmiş gibi. Zaten kendilerine güvenleri sürekli zedelenen, "sen anlamazsın, sen bilmezsin"lerle yetişen kadınların böyle bir işe kalkışmaları, büyük bir cesaret gerektiriyor.

Peki, yerel siyasette kadın temsili neden gerekli? Ya da şöyle sorulabilir: Kadınları mutlaka kadınlar mı temsil eder? Bunlar son derece tartışmalı, politik sorular. Şimdilik yalnızca "eşitlik"ten söz etmekle yetinelim: Farklı toplumsal grupların toplumsal karar süreçlerinde temsil edilmesi, demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. "Ben hepiniz için en iyisini yaparım" diyen, olsa olsa diktatör olur.

Kadınlar ve erkekler, mahalleyi, şehri, köyü, aynı biçimde kullanmaz. Sorunları, ihtiyaçları, beklentileri farklıdır. Yaşanılan çevrenin sunduğu ekonomik ve toplumsal olanaklardan yararlanma fırsatları aynı değildir. Bu nedenle, birlikte yaşadıkları çevreye yönelik politikalar (ya da politikasızlıklar) ve uygulamalar, kadın ve erkekleri farklı biçimde etkiler. Bu nedenle, kadınları "farklı bir toplumsal grup" olarak kabul etmemiz gerekir.

> "Ne katılamadığımız geç saat toplantıları, ne içki masalarında alınan kararlar... Biz kadınlar, bizim de varolabileceğimiz bir yerel siyaset tarzı yaratabiliriz! Evimizi idare ettiğimiz gibi, beldemizi de idare edebiliriz!
> Çünkü, mahallemizin yolları asfaltlı ve temiz olsa, her

gün evimize taşınan tozu, çamuru temizlemekle uğraşmayacağız! Yaygın ve ucuz belediye kreşleri açılsa, mesleki eğitim programları olsa, günlerini dört duvar arasında geçiren başka kadınlarla bir araya gelebileceğimiz mekânlarımız olsa, çalışıp para kazanabilme olanaklarımız artacak!

Hava karardıktan sonra, her yer iyi aydınlatılmış olsa, kendimizi daha bir güvende hissedebileceğiz!

Bunlar, çoğu kadının yaşadığı ve yerel yönetimlerin çözebileceği TOPLUMSAL SORUNLAR!

Ve biz katılmadıkça, yerel siyaset bizim ihtiyaç ve sorunlarımıza sağır-kör kalmaya devam edecek.

EVET KADINLAR, ADAY OLALIM! ÇÜNKÜ, BİZ EN AZ TEKNİK BİLGİ KADAR ÖNEMLİ OLAN BİR ŞEYE SAHİBİZ: YAŞAMLARIMIZIN BİLGİSİNE..."

Ka-Der (Kadın Adayları Destekleme Derneği) Ankara Şubesi, geçtiğimiz aylarda yerel siyasete ilişkin bir dizi broşür çıkardı. Yukarıdaki sözler, bu broşürlerden birinden: "Siyaset hepimizin işi" diyen kadınlar bu kez işi sıkı tutuyorlar, haberiniz olsun!

Maya

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Nisan 2004

—

Seçim öncesinde "bilinçli seçmen"lerden adaylara, konuşan herkes asli kentsel sorunun trafik olduğunda hemfikir gibi görünüyordu. Arabayla yeterince hızlı gidememek, evinin önüne park edememek, kentin her yerine kendi dört tekeri üstünde ulaşamamak... Tartışma programlarında da belediye hizmetleri öyle kategorize edilmişti: Ulaşım, çöpler, alt yapı hizmetleri... Bir de işte biliyorsunuz, "kültürel hizmetler" var: Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, sakatlar falan, bu başlık altında düşünülebilir. Ne de olsa kültür başka kimin işine yarar?

Kültür demek, bir kültür merkezi demek her şeyden önce. Burada konser verdireceksiniz, konferans falan yapacaksınız, hatta beceri kursu bile düzenleyebilirsiniz. Kadınları, çoluk çocuğu toplayıp getirirsiniz, bir de münasip şarkıcı. En büyük başkan bizim başkan!

Kadınlar yerel yönetimlerde söz sahibi olsunlar, kendi sorunlarını temsil edebilecekleri mekanizmalar kurabilsinler diyenler, böyle bir yerel yönetim politikasını acaba değiştirebilir miyiz diye düşünüyorlar. Yani belediyeciliğin bir yanda imar planları gibi esas işlerden, diğer yandan yoksullara yardım, sosyal ve kültürel hizmetler gibi "light" işlerden oluş-

tuğunu zanneden, belediyeciliği böyle yapan zihniyeti biraz sarsabilir miyiz... Yoksulluğu bir toplumsal meseleden çok bir "muhtaçlık" durumu olarak gören, dolayısıyla da kendi sorumluluğunun yoksullara yardım olduğunu düşünen belediyecilere farklı örnekler gösterebilir miyiz...

Ankara'da yaşayan kadınların yalnızca %13'ü otomobil sahibi, %45'i sağlık hizmetlerine ulaşımda güçlük çektiğini söylüyor, beş kadından biri hane içinde kötü muameleye maruz kalıyor, kadınların %91'i sığınma evlerinin çok gerekli olduğunu düşünüyor, %90'ı kendi mahallesinde toplum merkezi istiyor... Bu kadınlar, sosyal ve kültürel hizmetlerin "light" hizmetler olmadığını can acısından biliyorlar en azından. "Kültürel faaliyetler" denilen türden halk eğlencelerinin yetmediğini, belirsiz bir düzenle verilen belediye yardımlarının onur kırıcı olduğunu, kendi üretken kapasitelerini ortaya çıkaramadıkça daha iyi bir hayat umutlarının olmayacağını... "Çalıyor ama iş de yapıyor" denen becerikli adamlardan kendilerine bir hayır gelmeyeceğini.

Sorunları çöp/altyapı/trafik gibi kategoriler içinde değil ama insanların hayatındaki bağlantılarıyla kavrayabilen, çözümleri sorunları yaşayanlarla birlikte üretme azmi ve cesareti, çözümlerin mümkün olduğuna inancı, bunları hayata geçirecek yaratıcılığı ve becerisi olan yöneticilere ihtiyaçları var kadınların. Kendilerine benzeyen yöneticilere yani. Onlar gibi azıcık kaynakla çok iş yapabilen, gündelik hayatı ve ilişkileri örgütleyen, büyük sorunlara yaratıcı çözümler getiren...

Örneğin, on beş yıl önce kurulan ve bugüne kadar pek çok kadın girişimciye küçük kredi vermeyi başarmış bir kadın kuruluşu, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfının tecrübesi, yerel yönetimlerin yoksullara iane dağıtma pratiğine başka

bir gözle bakmamızı sağlamaz mı? Bu vakfın "Maya" adı altında yürüttüğü sistem örnek alınamaz mı? (kadınların emeklerini mayalayıp büyütmelerini destekleyen bir sistem Maya).

Vakfın yöneticisi Şengül Akçar diyor ki, "yoksullar kadar borçlarına sadık kimse yok. Muhakkak zamanında geri ödüyorlar, çünkü yeniden ihtiyaçları olabileceğini biliyorlar" Vakfın merkezi İstanbul'da ve İstanbul gecekondularında yaşayan ailelerin gelirlerinin %75'i, kadınlar tarafından sağlanıyor (Ticaret Odası Araştırması). Bu demektir ki, kadınların desteklenmesi, ailenin yoksulluğunu hafifletmek için akıllıca bir yoldur. Çünkü kadınlar belli ki evin geçimini üstlenmiş durumdalar; bu sorumluluğu daha rahat taşımalarına yardımcı olmak pekala mümkündür.

Kadınlar, çok küçük paralarla, mesela 500 milyon lira gibi bir sermaye ile iş kuruyorlar. Kredinin geri ödeme koşulları, yapılacak işin niteliğine, kadının durumuna göre saptanıyor. İsterse üç ay içinde ödüyor, isterse sekiz ayda. İşini kurduktan sonra, diyelim elektrik faturasına sıkıştığında, yine yardım isteyebiliyor. Çok değişik işler yapabiliyorlar: Tekstil ya da temizlik ürünleri satmaktan takı üretmeye, lokantacılığa kadar. Yaşadıkları yerin ihtiyaçlarına, kendi becerilerine göre, ne iş yapacaklarını belirliyorlar. Kredi alabilmek için birbirlerine kefil oluyorlar- ortak olmaları ya da aynı işi yapmaları gerekmiyor bunun için. Ve Şengül Hanımın dediğine göre, geri dönmeyen kredi oranı, sadece %2 imiş!

Risk alan, kendi işini kuran, evini geçindiren, kendi ayakları üzerinde durabilen bu kadınlara artık "muhtaç" denir mi? Yıllar boyunca durmadan kuru erzak yardımı yapmaktan daha ucuza mal olmaz mı onlara böyle destekler sunmak? Ne idüğü belirsiz adamlara içlerini boşaltsınlar diye kamu ban-

kalarını satarken bir engel yaratmayan mevzuatta, bu türden mikro kredi sistemlerine işlerlik kazandırabilmek için gerekli değişikliklerin yapılması çok mu zordur?

Yerel seçimlerde seçilen 3225 başkanın sadece 18'i kadınmış. Bu soruları kime soracağız peki?!

Kadın Devrimi

Birikim Dergisi, 218, 2007

—

On yaşındaki oğlum sordu: "Kemalizm ne demek?" Bazen böyle ani sorup ters köşeye yatırır insanı, ben de cevap verdim: "Atatürk'ü sevme işini biraz abartmak demek" Onu idare ettiğimi fark ettiği her sefer olduğu gibi şöyle bir baktı ve konuyu kapattı. Ne deseydim yani?

Laclau, "*Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*" kitabında "boş gösteren" diye bir şeyden söz eder: "Boş gösteren, tamı tamına, gösterileni olmayan bir gösterendir" Sonra, böyle bir şeyin nasıl mümkün olduğunu tartışmaya girişir, daha da önemlisi, boş gösterenin işlevini. Ona göre, "bir ses zinciri, belli bir gösterileni olmadığı halde hala bir gösteren olarak kalabiliyorsa, boş bir gösteren olanağının yol açtığı yıkım sırasında, yani göstergenin yıkımı sırasında, bizzat anlamlandırma süreci bünyesinde özgün bir iş başarıyor olmalıdır" Her sistem, kendisini bir dışlamayla var edebildiği, bu anlamda kendini pozitif bir gösterilen cinsinden anlamlandıramayacağı için, kendini ancak boş gösterenlerle ifade edebilir. "...her anlamlandırma sistemi, üretilmesi imkânsız ama bir yandan da sistemin sistematikliği için elzem bir nesnenin kaynaklık ettiği boş bir alan etrafında yapılandırılmıştır."

Bayrak mitingleri silsilesinin iyice görünür hale getirdiği, Kemalizmin de bir sistem (düşünce, tutum, algı, tarz... sistemi) olarak, boş bir alan etrafında yapılandırılmış olduğu. Bu yalnızca körlerin fili tarif etmesi türünden bir farklı vurgular meselesi değil, yapısal bir boşluk: Orada bir şey olmaması durumu. Belki de bayrağın bunca kullanımının nedeni de budur: Boşluğun üzerine bir örtü olması.

Bu boşluğun işlevinin dışlamaya dayalı bir sistemi anlamlandırmak olduğunu, mitinglerdeki sloganlardan çıkarsayabiliriz: Bayrağın üzerlerine sallandığı bir dizi melaneti sayıp döken sloganlar- AKP hükümeti, yobazlık, şeriat, Avrupa Birliği, Kürtler, hödükler, cahiller, sözde Türkler... Bu melanet silsilesinin anlamı ve bunların karşısında konumlanan kendiliğin ne menem bir şey olduğu üzerine elinizdeki dergide ve başka yerlerde çokça konuşuldu. Ben, ilk mitingden itibaren söylenen "kadın devrimi" adlandırması üzerine düşünmek istiyorum asıl olarak.

Bu mitinglerin başka şeylerin yanında birer kadın mitingi olduğu doğru. Yani, "kürsüde konuşanlar kadın ama asıl sen konuşturana bak" değerlendirmesinin fazla kolaya kaçtığını ve olup biteni anlamayı zorlaştırdığını düşünüyorum. Sadece kürsüde konuşanlar değil, meydanları dolduranlar da büyük ölçüde kadındı, üstelik kadın olduklarını hem onlar üzerine konuşanlar ama baştan itibaren kendileri de "kadınlar cumhuriyete sahip çıkıyor" diyerek vurguladılar. Peki, kadınlar açısından bu sistemin nasıl bir içerme ve dışlama mekanizması var? Ve bu mekanizmaların işlevi nedir?

Bu sorunun yanıtını birkaç düzeyde vermek gerekli gibi geliyor bana. Bu düzeyler birbiriyle ilişkili, ancak yine de farklı. Birinci düzey, sembolik bir örnekte kendini gösteriyor: Mi-

ting düzenleyicilerinden ikisi, CHP tarafından milletvekili adaylığı teklifi aldı. Nur Serter ve Necla Arat. İlkini, Kemal Alemdaroğlu'nun rektörlüğü sırasında İstanbul Üniversitesinde kurulan "ikna odaları"nın mimarı ve yürütücüsü olarak tanıdık. İkna odaları, örtülü üniversite öğrencilerini açılma konusunda "ikna" etmeyi amaçlıyordu. Bunun nasıl şiddet dolu bir süreç olduğunu hatırlıyoruz. İkna olan oldu, olmayan kovuldu. Necla Arat ise bir başka nedenle, Eren Keskin aleyhine yaptığı suç duyurusu ve yürüttüğü kampanyayla gündemimize girdi. Eren Keskin, Almanya'da yaptığı bir konuşmada, gözaltında tecavüz olaylarından söz etmiş ve askerlerin de bu olaylarda fail olarak ciddi bir rol oynadıklarını söylemişti. Bunun üzerine, hakkında "orduya hakaret" davası açıldı. Bu iki örnek, dışlamanın ve içermenin hangi hatlar üzerinden yürüdüğünü fazlasıyla açık biçimde bize gösteriyor. Dışlanan kadınlar herhangi birileri değil, tam da politik gündemin temel akslarını oluşturan yarılma, burada da karşımızda: Laikliği ve ulusal bütünlüğü tehdit ettiği düşünülenlere karşı şedit bir dışlama. Kadınlar tarafından, kadınlara karşı yapılan bu muameleyi "kadını kadına kırdırıyorlar" biçiminde değerlendirmek yerine, burada nasıl bir kadınlığın kurulduğunu, kurulurken de neleri dışlaştırdığını düşünmek daha doğru olur. Yani, "laiklik" ve "ulusal bütünlük"ün ne anlama geldiğini. Ne savundukları laikliğin düşünce ve inanç özgürlüğü ile bir ilişkisi var ne de ulusal bütünlük diye yırtınanlar herhangi bir bütünlükçü politika izliyorlar. İnancı nedeniyle başını örten kızı "özgürleştirmek" de, Kürt kadınlara askerler tarafından tecavüz edildiğini söyleyeni susturmak da aynı temizlik harekâtının sonuçları. Dolayısıyla, memleket gündemine çok uygun dışlama hatlarının çiziliyor oluşu, kadınların başkalarının sözcülüğünü yaptıkları anlamına gelmiyor. Tam da "cumhuriyete sahip çıkan kadın" kurgusu nedeniyle bu böyle. Bu kur-

gunun erkek egemenliğine yaradığı söylenebilir ama aynı zamanda, belirli bir kadınlık tarzını yeniden ürettiği, güçlendirdiği de açık. "Cumhuriyet kızları" romantizmi içinde ele alınması artık çok müşkül bir tarzı- müşkül, çünkü kurucu, dönüştürücü, kapsayıcı değil, tutucu, statükocu ve dışlayıcı bir kadınlık bu. Dolayısıyla da herhangi bir kadını (orta sınıftan, kentli, eğitimli olanları da) özgürleştirmesi mümkün değil. Bununla olunabilecek şey belli işte: Memleketin en gerici ve militarist partisinin milletvekilliği.

İkinci düzey, "hayat tarzı"nın tehdit altında olduğu algısıyla ilgili. Bu "hayat tarzı" denen şey, kadınları yakından ilgilendiriyor, çünkü bildiğiniz gibi, hayat tarzlarının sınırları, kadın bedenlerinden geçer. Başörtüsü, bu sınırın sembolü olduğu için bu kadar önemli. Ama sadece dincilik ve şeriatla ilgili bir korku değil burada söz konusu olan, aynı zamanda, AB aleyhtarı sloganların da "tam bağımsızlık" adı altında dile getirildiğini hatırlayalım. AB'nin ve şeriatçıların birlikte tehdit ettiği yaşam tarzı nasıl bir şey olabilir? Bu ikisinin aynı anda, birlikte yarattığı korku nasıl bir korkudur?

Galiba işin içine sınıfsal imtiyazları katarak anlayabileceğimiz bir mekanizmanın işlemesiyle yaratılan bir korku bu. Cumhuriyetin orta sınıftan kadınlara vaadi, iyi birer vatandaş, yani, hem evin hem de ulusun iffetli anneleri, fedakâr kızları, çalışkan neferleri olurlarsa, kendi sınıflarından erkeklerle "neredeyse eşit", diğer erkeklerin üzerinde olacaklarıydı. Nitekim üniversiteler başta olmak üzere çeşitli alanlarda kariyer yapabilen kadın sayısının pek çok Batılı ülkenin üzerinde olması, bu vaadin büyük ölçüde gerçekleştiğini gösteriyor. Türkiye'de kadınların durumuna baktığımızda, çarpıcı bir ayrışmayla karşılaşırız: Bir yanda eğitimli, meslek sahibi, orta sınıftan kadınlar, diğer yanda eğitimden istihdama pek

çok alanda erkeklerin çok gerisinde kalmış geniş kadın kesimleri. Tam da bu nedenle Avrupa Birliğine katılım için çıkartma yapan kadınlar uluslararası toplantılarda "Türk kadını bildiğiniz gibi değil, biz de moderniz, güçlüyüz, meslek sahibiyiz..." diye anlattıklarında, kısmi bir doğruyu dile getiriyorlardı. Ama özellikle seksenlerden sonra hızla değişen seçkin profili, bu "Türk kadınları" açısından ciddi bir güç kaybı anlamına geldi: Taşranın merkeze doğru hareketlenmesiyle, yeni elitler ortaya çıktı. Ekonomik güçlenmeyle birlikte siyasal ve kültürel hakimiyet de bu yeni elitlerin eline geçmeye başladı. Bunların erkek olduklarını söylemeye gerek yok. Taşralı, muhafazakâr, her türlü güce aç ve mağduriyet hisleri güçlü erkekler. Dolayısıyla, elitlerin sınıfsal profillerindeki değişme, bir kadın sorunu olarak da pekala değerlendirilebilir. Aynı zamanda, doksanlardan itibaren "kadın meselesi"nin elit sınıftan kadınların ilgisini çekmesinin feminizmin ikna ediciliğinden başka nedenleri de olabileceğini bize hatırlatır.

Korkunun vurduğu tek grup bu kadınlar değil elbette: Ulus devletin kalıp değiştirmesiyle, neoliberal politikaların bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de pek az direnişle karşılaşarak yaygın biçimde uygulanmaya başlamasıyla, her kesimden kadının hayatı gözle görülür biçimde zorlaştı: Kadın işsizliği büyüdü, güvencesiz çalışma norm halini aldı, daha önce kamuda çalışma imkânı bulabilen nitelikli işgücü açısından bu kapı giderek daraldı. Dolayısıyla, tehdit altında olduğu hissedilen "yaşam tarz"larından biri de, emekçilerinkiydi. Kadınlar, bu grup içinde de özgül bir yerde duruyorlar: Türkiye'de hiçbir zaman klasik anlamda bir "sosyal devlet" olmadıysa da, toplumsal kaynakların yeniden bölüşümünde devlet her zaman önemli bir mekanizma olarak iş görmüştü. Hemşehricilik, adam kayırma, particilik gibi yollarla da olsa, alt sınıflara bir toplumsal tutunum imkânı sağlamıştı. Aynı za-

manda, çeşitli sosyal harcamalarla (eğitim ve sağlık başta olmak üzere), yaşam standardını yükseltmiş, insanların gelecek tasavvurlarını olumlu biçimde etkilemişti. Neoliberal politikaların etkisi, devletin sosyal harcamalarının kısılması oldu. Harcamaların kısılması elbette ihtiyaçları ortadan kaldırmadı, boşluğu kadınlar doldurdu: Yükün haneye/aileye devredilmesi, aslında kadınlara devredilmesi anlamına geldi. Böylece kadınlar, geleneksel kadınlık rollerinin bir uzantısı olarak hastalara ve yaşlılara bakmayı, küçük çocukları olduğunda ücretli çalışmaya katılamamayı üstlendiler. Bütün bunların gelecek tahayyüllerini etkilememesi mümkün değildi elbette; kaybedecek bir şeyleri olmasa bile, gelecekte kazanabilecekleri umutları kırıldı.

Böylece, farklı sınıflardan kadınlar için benzer kaynaklardan beslenen bir korkudan söz edebilir hale geldik: Değişimden duyulan korku. Birinde imtiyazlarını yitirmekten, diğerinde geleceğin ne getireceğini bilememekten doğsa da, değişimin kendileri için hayırlı olmayacağı duygusu, kadınları bu mitinglere taşıdı. Tabii muhakkak belirtilmesi gereken, bu mitinglerin önce başında darbe heveslisi bir eski generalin bulunduğu Atatürkçü Düşünce Derneği, sonra da bunun kardeş kuruluşu sayılabilecek Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından düzenlenmiş olduğu. Bayrak, Atatürk rozeti vb. sembollerle kutsanmış bu gösterilerin korkunun ve hoşnutsuzluğun korkmadan ifade edilebildiği yerler olduğu anlaşılıyor. Hem biber gazı, cop, gözaltı riski yok, hem de "cumhuriyete sahip çıkma" gibi gayet ulvi bir mesele uğruna sokağa çıkılmış (bazen her şeyin bir tekrar olduğu duygusu size de geliyor mu, hani ilkinde trajik, ikincisinde gülünç olan şeyler gibi?).

Bu kalabalıklarda bir sivil potansiyel, umut ışığı, itiraz nüvesi görmek isteyenlere diyeceğim bir şey yok; gerçekten de her-

kes değerli bulduğu şeyin peşinden gider. Hoşnutsuzlukların ancak bayrak, Atatürk rozeti, üzerinde "atam, izindeyiz" yazılı şehadet bantları gibi sembollerle ifade edilebiliyor oluşu sadece bütün bunların laiklik adına yapılıyor olması nedeniyle bir garabet değil, aynı zamanda, sol politikanın yokluğunun bir göstergesi. Tabii eğer milliyetçilerle beraber "tam bağımsızlık" diye ne olduğu belli olmayan bir şeyi bağırmayı solculuk saymıyorsanız. Solcular bu memlekette "gericiliğe karşı mücadele, emperyalizme karşı mücadeledir" tarzı boş laflardan çok daha iyisini söylemişlerdi, çok daha özgürlükçü olabilmişlerdi. İnsan hiç olmazsa gittiği mitingde yanıbaşındakilere, kürsüde konuşanlara bakar da biraz işkillenir!

/

Bu kalabalıklar "kadın devrimi" diye selamlayanların bizimle alay ettiklerini düşünüyorum. Yoksul, Kürt, hayatın taşrasında, eğitimsiz, daracık hayatlara hapsolmuş kadınlar bir yana, meydanları dolduranlar için bile bir "devrim"den söz edilemez. Olsa olsa bir restorasyon umudu. Ki bu umut, pek çoğumuz için bir kabustur. Hatırlayın, o dillerinden düşürmedikleri "68", bu kabusu dağıtmak, orta sınıf hayatının ruhlarını öldürmesinden kaçmak umuduyla ilgili bir isyandı. Şimdi "hayat tarzı da hayat tarzı" diye tutturdukları o yavanlığın dışına çıkabilmekle.

Laclau'nun boş göstereni, korkuları olanlar için bir çekim merkezi yaratıyor belli ki- ama unutmamak gerekir, dışlama üzerinden işleyen bir sistemi pozitif terimlerle kurmaya kalktığınızda, bu çekim merkezinin bütün gücünü dışlamadan (ve bunu besleyen nefretten, korkudan) aldığını görmek zorunda kalırsınız.

Özgürlüğümüzü İstiyorlar, Vermeyeceğiz İşte!

Birikim Dergisi, 227, Mart 2008

Kadın özgürlüğünün memleket gündeminin birinci maddesi olacağına rüyamda görsem inanmazdım! Üstelik savaş varken!

"Kadın sorunu"nun çokça tartışıldığı, hatta politik taraflaşmanın bu "sorun" üzerinden tanımlandığı dönemler olmuştu ama kadın sorunu en fazlasından, eşitlikti; hiçbir zaman özgürlük değil. Tam tersine, eşitlik öyle bir şeydi ki, sanki tanımı gereği özgürlüğü dışarıda bırakıyordu: Eşit olmanın bedelleri vardı ve bu bedeller de esasen vazife ile tanımlanıyordu[1]. Meğer adamlar için için hep bizim özgürlüğümüzü isterlermiş!

Türbanlı kızların üniversiteye alınıp alınmayacağı meselesinin bir rejim tartışması haline gelmesini laiklik çerçevesinde düşünmek zor görünüyor. Zorunlu din dersleri, namus cinayetine indirim, evlilik dışı cinsel ilişkinin bir suç olarak ceza kanununda yer alması, Müslümanlığın bir mezhebinin bir kolunun devletin geniş bütçeli ve kadrolu bir kuruluşu tarafından örgütlenmesi, cem evlerinin ibadethane değil de kül-

1 Cumhuriyetin ilk kuşağından elit kadınların vazifeşinaslıkları, şimdiki cumhuriyet kızlarında asabi rejim bekçiliğine dönüşmüş olsa da, vazifeler bitmiyor bir türlü!

tür merkezi olarak görülmesi, azınlık vakıflarıyla ilgili korkunç düzenlemeler... Hiçbiri bu kadar geniş, bu kadar derin bir korku ve tepki yaratmamışken, yirmi yaşındaki kızların başlarını örterek üniversiteye girmesinin laikliğin sonu olarak görülmesi, en hafif deyimle, çok acayip.

Laikliği sonlandıracağından korkulan bu kızlara yönelik tepkiler çeşitli biçimler aldı. "Yaşam tarzı" dedikleri o boktan orta sınıf güvenliğinin ve kendinden menkul "doğru hayat" nosyonunun tehdit altında olduğunu hissedenler, bayrak mitingleri düzenledi. Soldan gelen eleştiriler ise daha çok "memlekette bunca sorun varken" minvalinde gidiyordu. Değil mi ki kızların okuyamamasının asıl nedeni yoksulluktur, o halde şimdi türbanlı kızların derdine deva olmanın önceliği olamaz[2]. Bu "esas meseleler" argümanında da bir telaş var gibi: "Evet, bu kızlara haksızlık ediliyor, üniversite yaşına gelmiş bir insanın kıyafetine karışılamaz" kadar basit bir şeyi söylemek zor geliyor ama böyle bin dereden sular taşımak daha kolay sanki. Tamam, özgürlükçüyüz ama salak değiliz ne olsa. "Onlar" da 301'e karşı çıksınlar bakalım, görelim...[3]

Yaşam tarzını tehdit altında görmenin sınıfsal boyutu üzerinde epeyce duruldu. Gerçekten de, laiklik üzerinde kopartılan bu gürültünün şiddeti, işin renginin başka olduğuna işaret ediyor. Çevrenin merkeze doğru hareketlenmesinin mer-

2 Bu argümanın bir başka versiyonu da, memleketin "gerçek" sorunlarının türbanla örtüldüğü minvalinde olan. AKP'nin türban meselesini stratejik bir araç olarak kullandığına katılırım ama yıllar boyunca okul kapılarında bekleyen, eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalan, yurt dışına gidecek parası da yoksa kırıp bacağını evinde oturan onca genç kadına "sizin sorununuz da bir şey mi, zaten kaç kişisiniz şunun şurasında" demenin terbiyesizlik olduğunu da söylemeden geçemem.

3 Bunu yapan bir grup oldu. Onlardan biri, "bizi 'siz' diye diye 'biz' yaptılar, aslında hem siyasal hem de başka açılardan birbirimizden çok farklıyız" diyordu.

kezde yarattığı rahatsızlık, dışarlıklı yeni elitlerin artık siyasal temsilcilerini bulmaları ve egemenliklerini daha önce olmadığı kadar açık ve pervasızca kurmaları ile büsbütün arttı. Daha önce maddi olmasa bile kültürel sermayenin rakipsiz sahibi olan eski orta sınıflar açısından bu değişimin "dünyanın çivisinin çıkması" olarak deneyimlenmesi, anlaşılabilir bir durum. "Devrim yasaları"nı ve orduyu imdada çağırmak, bu rahatsızlığın epeyce acıklı bir dışavurumu.

Çevrenin merkeze doğru ilerlemesi, büsbütün de yeni bir görüngü değil aslında. "Karşı devrimin başlangıcı" olduğu söylenen 1950'lerden sonra Türkiye'de sermayenin yayılması, yeni palazlanan taşra sermayesinin güçlenmesi, bu yılların filmlerindeki "hacıağa" tipinde simgelenir. Dışarılılıklara karşı merkezdekilerin tepkisi, snobe etmek ve gülünçleştirmektir. Bu adamlar gülünçtür, çünkü sonradan görmedirler, "yaşam tarzları" taşralıdır, parayı harcamasını becerecek gustodan yoksundurlar. Dolayısıyla, maddi sermayeye sahip olabilseler bile hiçbir zaman merkezin asli bileşenleri haline gelemeyeceklerdir. Zaten bunu kendileri de bilir, oğullarını İstanbul'a, üniversiteye gönderirler. Orada İstanbullu bir kızla tanışan çocuk medenileşir, babasından farklı biri olur. Ancak böyle bir süreçten geçerek kabul edilebilir hale gelir. Erkek evladın maruz kaldığı bu medenileştirme işlemi, "yabani kızın medenileştirilmesi" hikayelerinde çok daha acımasızdır. Üç gün içinde yol yordam bilmeyen taşra dilberinden sosyete kadınına dönüştürülen kızın hikayesi, o eski erkek arzusunu yansılar: Kadını bir hamur gibi yoğurup şekillendirmek ve ona sahip olmak. Bu filmler bize çok şey anlatır, en çok da merkezin özgüven duygusunun ve kibrinin henüz hiçbir yara almamış olduğunu. Belki de bu yarasızlığın getirdiği bir iyimserlik vardır: Oğlan medenileştirilebilir, kız ehlileştirilebilir, mutlu son mümkündür!

1980'ler, Türkiye'de kapitalizmin yeni bir vites attığı, sınıf yapılarının yeniden biçimlenmeye başladığı bir dönemdir. O dönemin haddini aşıp da merkeze doğru yekinenleri, "maganda"lardır. Bunlar hacıağalar kadar gülünçleştirilemezler, daha genç, daha öfkelidirler. Yanlış giyinirler, yanlış arabalara binerler, yanlış şeyler yiyip içerler. Üstelik İstanbullu kız artık eskisi kadar güçlü, eskisi kadar eksiksiz değildir onlar karşısında. Ya başı beladadır, ya alması gereken bir hayat dersi vardır, yahut medenileştirme misyonunu unutacak biçimde körkütük aşık olmuştur. Bu adamlarda, ne hacıağada ne de oğlunda olan bir şey vardır: Arzu uyandırırlar. Ama bu arzu, hafif bir korku ve tiksinti ile örtülüdür.

Bugün, ne hacıağanın ne de magandanın yapamadığını, "%1 bile olmayan" bir avuç genç kadın becerdi: Gerçek ve büyük bir korku yarattılar! Elbette artık işlerin 1950'lerden de, 1980'lerden de farklı oluşundan bu. Değişim yavaş değil, sindirilebilir değil, üstelik başta da dediğim gibi, ilk kez siyasal temsilcisini ve dilini bulmuş durumda. Dolayısıyla merkez artık merkez olmaktan çıktı, çıkıyor. Böyle büyük bir altüst oluşun korku, hatta dehşet yaratmaması beklenemezdi. Bu korkunun laiklik çerçevesinde, rejimin tehdit edildiğine ilişkin bir dil içinde ifade edilmesinin siyasal tarihimizdeki köklerini görebiliyoruz: Hem iktidarın hem de muhalefetin dili, ayrım çizgisi böyle kurulmuştu zaten... Belki de daha dikkatle bakılması gereken yer, başkadır: Daha önce medenileştirme misyonuyla ya da yoğrulup şekillendirilecek hamurlar olarak hikayeye dahil olan kadınlar, "hadi be sen de" diyebilecek gibi görünüyorlar. Belki de işlerin artık farklı olduğunu gösteren şey, tam olarak budur[4]. Belki de türban şeriatın değil, işlerin artık başka türlü olacağının simgesidir. Madem ki simge denilen şey rasyonel aklın kavrayabileceğin-

den fazlasını anlatıyor, belki de bu fazlanın ne olduğu üzerine daha fazla kafa yormamız gerekiyordur.

İşlerin artık eskisi gibi olmayacağı, her şeyin daha iyi olacağı anlamına gelmiyor elbette. Muhtemelen tersi. Hele siyasetin bu kadar güdükleştiği, sol muhalefetin görünmez hale geldiği, ortalıkta milliyetçiliğin çeşitlemelerinden başka bir şeyin kalmadığı durumda, değişimin özgürlüğe doğru olacağını düşünmek için hiçbir neden yok.

Türbanın neyi simgelediğini, tam da tarihin bu anında, o "fazla"nın ne olduğunu anlamaya çalışmak, içinde yaşadığımız toplumun dinamiklerini ve dirençlerini kavramak için son derece ufuk açıcı olabilir. Belki de siyasetin gürültücü dilindeki "eksik" ile bu "fazla" arasında bir ilişki vardır...

4 Alev Alatlı, Zaman Gazetesinin yayımlamayı reddettiği yazısında, türbanın böyle bir simge olduğunu zekice ve zarifçe anlatıyor: Gerçek kadınlığın simgesi tülbentin karşısında, erkeksi ve siyasallaşmış türban. Ona göre yara saran, kırık kol bağlayan, yoğurt süzen, hasta teri silen tülbente karşılık türban, kadınların ikincil olduğunu söyleyen bütün bir geleneğin simgesidir. Kadınlığın "doğal haller" içinde "gerçek kadınlık" olabileceği, siyasallaştığında erkekleşeceği fikriyle ilk karşılaşmamız değil bu; ama doğrusu çok ikna edici olduğunu kabul etmek lazım!

Kuku Kardeşliği

Amargi Dergi, 21. sayı, 2011

Genel seçimler öncesi alışageldiğimiz üzere yine bir "kadın adaylar" meselesi gündeme geldi. Bir yandan kadın hareketinin baskısı, bir yandan partili kadınların seslerini yükseltmeleriyle, her parti, kadın adaylara listelerde yer verdiğini gösterme gayretine girdi... Aday listelerinde yer verilen kadınların sayısı, önceki seçimlere göre hayli yüksek görünüyor: CHP 105, AKP 78, MHP 66 kadın aday gösterdi. Kadın adayların listelerdeki konumu, ilk bakıştaki "çoğalma" izlenimini doğrular nitelikte değil. İlk sıralarda yer bulabilen kadın sayısı son derece düşük, seçilebilir yerlerdekiler de öyle. Anlaşılan o ki, 12 Haziran seçimleri sonrası oluşacak Meclis'te kadın vekil sayısı bir önceki Meclis'ten çok farklı olmayacak...

AKP'nin seçim beyannamesi, öncelikli hedefler arasında ilk sırayı "ileri demokrasi"ye veriyor; bu ileri demokrasinin kadın-erkek eşitliğini kapsamadığını, evlenecek çiftlere yardım türünden aileyi güçlendirici politikaların vurgulandığını görüyoruz. CHP, muhtemelen parti içindeki feminist kadınların etkisiyle, seçim beyannamesine bir demokrasi ilkesi olarak kadın erkek eşitliğini ve kotayı koymuş ama partinin karar organlarındaki ve aday listelerindeki kadın sayısına

baktığımızda, "herkes için CHP"nin pek de öyle "herkes"i kapsamadığını söylemek yanlış olmaz. MHP, kadın meselesini "aile, kadın ve çocuk" başlığı altında ele almış ve "aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurlar"ın ortadan kaldırılacağını vaat ederek konuyu bitirmiş. Kadın erkek eşitliğinin en güçlü vurgulandığı beyanname, Emek, Demokrasi ve Özgürlük Blokununki. Burada cinsiyet eşitliği hem öncelikli hem de ayrı bir başlık olarak ele alınmış ve kadın hareketinin bugüne kadar yürüttüğü tartışmalar ve ortaklaştığı hedefler gözetilmiş... (Blok kadın adaylarının açıklamasını da unutmayalım, meseleleri adlı adınca söylemeyi becerebilmiş, iyi bir politik metindi o da).

Parlamentoda yer alması muhtemel parti ve grupların kadın erkek eşitliğine yaklaşımları, genel bir bakışla, çok parlak görünmüyor. "Sair zamanlar"daki atıp tutmalar (81 İle 81 kadın milletvekili türünden atıp tutmaları kastediyorum) iş ciddiye binince pek hatırlanmıyor. Vuslat Doğan Sabancı'nın 275 Kadın Milletvekili Kampanyasını başlatırken lafa "insan hayal ettiği âlemde yaşar" diye başlaması boşuna değilmiş anlaşılan!

Bu seçimlerden önce, evvelce gördüklerimizden daha güçlü, daha kalabalık ve daha etkili kadın adayları destekleme kampanyalarına tanık olduk. Ka-Der'in öncülük ettiği *275 Kadın Milletvekili Kampanyası*, *Haklı Kadın Platformu*, *Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok Kampanyası*, farklı siyasal görüşlerden ve sınıflardan kadınların bir araya gelmelerini sağladı, seçim öncesinde cinsiyet eşitliği meselesinin daha geniş katılımla tartışılmasını sağladı... Bu noktada, bütün bu bir araya gelişlerin, ortak ses çıkarmaların anlamı üzerine biraz daha derinlemesine tartışmamızın gerekli olduğuna inanıyorum... Tartışmanın iki temel giriş noktası var bana göre:

Meclis'te daha fazla kadın talebi ne anlama gelir? Kadınları neden kadınlar temsil etsin?

Meclis'te Daha Fazla Kadın Talebi

Temsil sistemimiz, nüfus içindeki çeşitli toplumsal grupların ve kategorilerin sayıları oranında temsiline değil, siyasal partilerin (ve dolayısıyla da siyasal ideoloji ve programların) temsili üzerinden işliyor. Dolayısıyla, "nüfusun yarısını oluşturan kadınlar"ın Meclis'in de yarısını oluşturmaları gereği, sağduyuya uygun olsa da, temsil sisteminin mantığına değil. Ancak, demokratik temsilin içeriği, bu kadar sabit ve tartışılmaz değil bildiğimiz gibi. Belirli grupların karar mekanizmalarından sistematik olarak dışlanıyor olmaları, bu sistemin iyileştirilmesi yolundaki çabaları da beraberinde getiriyor. Kadınların karar süreçlerinden sistematik olarak dışlandıklarını çıplak gözle ve sadece rakamlara bakarak söyleyebiliriz: Şimdiye kadar ulaşabildiğimiz en yüksek oran, %9 oldu! Bu dışlama, çeşitli ve farklı mekanizmalarla gerçekleştiriliyor: Kadın fıtratının siyasetle uyuşamayacağı yolundaki söylemi de içeren ideolojik mekanizmalar, kadınların toplumun en yoksul, en fazla çalışan, dolayısıyla siyasete ayıracak zamanı en az olan grup olmaları türünden maddi mekanizmalar... Bütün bunlarla birlikte, bunlarla etkileşim halinde çalışan siyasetin kendi dışlayıcı süreçleri: Kadınları siyasetin kıyısında köşesinde, altında, hizmette ve mutfakta tutan süreçler.

Kadınlar, hangi ideolojiyi benimserlerse benimsesinler, hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar, kendileriyle aynı ideolojiyi benimsemiş, aynı sınıfa mensup erkeklere göre ikincildirler. Çeşitli biçimlerde şiddete ve ayrımcılığa uğrarlar, bas-

kı görürler, engellenirler, dışlanırlar. Kimimizin ücretli bir işte çalışması engellenir, kimimizin bankamatik kartına el konur, kimimiz dayak yer, kimimiz namus nedeniyle öldürülür, bazılarımız işinde bir basamak yükselebilmek için erkeklerin iki katı çalışmak zorunda kalır, bazılarımız "uygunsuz kıyafetle" balık tuttuğu için karakola götürülür... Bazılarımız siyasetin kum havuzunda oynamaktan bezip karar mekanizmalarına doğru ilerlemek ister, başına gelmedik kalmaz (Reyhan Balandı'yı hatırlıyor musunuz?)...

Kadın olduğu için, sadece bu yüzden, kadınların başına olmadık şeyler gelir. Bu, bütün kadınları ortaklaştıran bir gerçekliktir. Bunun için Ümit Boyner TÜSİAD'ın başına geçtiğinde için için seviniriz, oyumuzu değil, günahımızı vermeyeceğimiz bir partinin kadınlarının partinin yönetiminde yer alabilmeleri için elimizden ne gelirse yaparız. Çünkü onlar, bu anlamda, "bizden"dirler. Böyle olduğu için, Haklı Kadın Platformu'nu ya da Meclis'te *275 Kadın Kampanyası*'nı, kadınların temsilini değil ama temsilde adaleti sağlamakla ilişkili olarak görmek bana daha doğru görünüyor. Evet, nüfusun yarısının mecliste %9 oranında temsil edilmesi, kendi başına bir adalet sorunudur, bu sorunun çözümü "zihniyet değişikliği" türünden ne idüğü belirsiz vadelere ertelenemez. Başta kota olmak üzere, kadınların siyasal katılımını yükseltecek politikalara ihtiyaç vardır. Meclis'e kadınlar daha fazla girsin de daha "temiz bir siyaset" olsun, daha barışçı politikalar uygulansın, daha az yolsuzluk yapılsın diye değil. Kadınlar bu bakımdan erkeklerden farklı değildirler, iktidardan ve mülkiyetten uzak olmanın getirdiği "temizlik"e fazla bel bağlamamak gerekir! Aynı şekilde, karar mekanizmalarına girebilmiş kadınlar yolsuzluk yaptıklarında, savaşı desteklediklerinde, "erkek politika" yaptıklarını söylemenin bir anlamı da yoktur. Erkeklerden daha temiz olmalarını beklemeden,

temsilde adaleti sağlamak, dışlananı desteklemek için kadın katılımını artırmak gerekir.

Ama bu, "kadınların kadınlar tarafından temsil edilmesi gerektiği" saptamasıyla birlikte düşünülmek zorunda değildir. Bu anlamda, engellilerin daha fazla temsil edilmesi talebiyle kadınların daha fazla temsil edilmesi talebi, aynıdır: Dışlama varsa, bunu telafi edecek düzenlemeler yapılmalıdır.

Kadın Temsili

Kadınların, bir toplumsal grup olarak temsil edilmeleri gerektiğini söylemek, bu temel adalet nosyonundan bir adım daha ileri gitmeyi gerektirir. Adını koyalım: Bir toplumsal grup olarak kadınların temsil edilmeleri gerektiği düşüncesi, ancak feminizmle mümkündür. Çünkü cinsiyetin birer kukuya sahip olmaktan fazlasını ifade ettiğini, kadın ya da erkek olmanın toplumsal düzen içindeki yerimizi ve iktidarla ilişkimizi belirlediğini söyleyen düşünce, feminizmdir. Kadınların başlarına gelen her şeyle, bütün bu ikincilleştirme ve ezme mekanizmalarıyla belirlenen konumları, "kadın sorunları"nı oluşturur ama feministler, kadın sorunları denen sonuçlarla yetinmezler (kadınlar daha yoksul, daha az eğitimli, daha fazla şiddete uğruyor...). Bu sonuçları yaratan ilişkileri analiz edebilirler, bu ilişkileri politik ilişkiler olarak tarif edebilirler ve bunları değiştirecek politikalar yürütürler. Kadınları ekonomik olarak desteklemek, şiddetin önlenmesi için uğraşmak, daha fazla siyasal temsil talep etmek gibi somut politikalar, ancak arkasında böyle bir analiz düzeyiyle birlikte "feminist politika" haline gelir. "Analizi boşver, sonuçta hepimiz aynı şey için çalışmıyor muyuz" denilemez, çünkü farklı analiz, farklı politika anlamına gelir: Aynı

yerde duruyor gibi göründüğünüzde bile, gözünüzü diktiğiniz yer farklıdır. Bu nedenle de zaman zaman bir tür "kuku kardeşliği" zemininde hareket etmek gerekse de, bu zeminde birlikte hareket ettiğimiz kadın hakları savunucularıyla aramızdaki farkı ve mesafeyi gözden kaçırmak, feminist politikayı kadın sorunları meselesine indirgeme tehlikesini içerir.

Kadın temsili meselesini bu açıdan düşünmek için iyi bir başlangıç, bugüne kadarki ve halihazırdaki "temsilci kadınlar"ın kimler olduğuna bakmaktır. Temsil ilişkisi yalnızca temsil edilenden temsilciye doğru bir bağlantı değildir, tersidir de. Temsil eden, temsil ettiğinin adına konuşarak, onu adlandırır. "Arap kadınları gibi olmak istemiyoruz" der mesela; böylece Arap kadınlarından farklı, daha "medeni", daha Batılı, beyaz bir "Türk Kadını" tarif eder. "Cefakâr ve mazlum kadınlar"dan, "gözü yaşlı analar"dan, "sofrada yeri öküzden sonra gelen çileli kadınlar"dan bahseder... Bütün bunlar, bizim adımız haline gelir. Ya da adsızlığımız. Çünkü bu adlar, çoğumuzu dışarıda bırakır; üstelik söz konusu olan yalnızca bir eksiklik değildir burada, o ad, yanlış bir addır- bizi de içerdiğini iddia ettiği için, bizim adımıza konuştuğu için.

Bugüne kadar parlamentoda yer almış kadınlar, neredeyse istisnasız biçimde, orta-üst orta sınıflardan, eğitimli, ailesinde politikacılar bulunan, evli ve orta yaşlıydılar. Bize adımızı veren, onların bu gerçekliğiydi. Ya da adsız bırakan. Onları görüp dururken, "kadınların deneyimleri farklıdır, bunu da ancak kadınlar anlar" türünden meşrulaştırıcı tezlere yaslanmak pek kolay olmaz. Tabii ki kadınların deneyimleri farklıdır ama sadece erkeklerden değil, birbirlerinden de farklıdır. Bu orta yaşlı, kırmızı ceketli, dore saçlı hanımların benim deneyimimi bir erkekten daha iyi anlayacaklarına ya da temsil edebileceğine neden inanayım? Tersine, varlıkları beni

yanlış adlandırdığı, bu nedenle de beni sessizliğe mahkum ettiği için, varlıkları benim için yokluklarından daha iyi değil. Ya da şöyle söylesem daha doğru: Beni (Türk kadınını, kadınları, Türk annelerini...) temsil etme konumunda oldukları sürece, varlıkları yokluklarından daha iyi değil. Çünkü onlar, partilerini, partilerinin ideolojisini, liderini... temsil ediyorlar, kadınları değil. Bu partiler, bu ideolojiler, bu liderler... erkeklik yüküyle yüklüyse, bu kadınlar nasıl kadınları temsil edebilir ki?

Temsilcilerimizin bu hanımlar oluşu, tesadüf değil elbette. Yapısal, sistematik, tercih edilmiş bir temsilci seçimi bu. Kadınların temsilcileri değiller, "temsilî kadın"lar onlar. Medeniyetimizin, demokrasimizin, Batılılığımızın, namusumuzun temsilcileri. Öyle oldukları için bu temsilciliğin hakkını veremediklerinde öylesine büyük bir şiddetle karşılaştılar: Merve Kavakçı'yı hatırlayın! Antep'in düşman işgalinden kurtuluşunun temsili gibi, kadınlara eşit yer veren çağdaş demokrasimizin temsili. Bir tür gösteri. Bu gösterinin Türkiye'nin nüfusunun yarısının eksik de olsa temsil edilmesiyle bir ilişkisi olmadı hiçbir zaman. Bu hanımların sayısının artması, nüfusun yarısının daha fazla temsil edilmesi anlamına gelmeyecek. Sadece, bir adaletsizliğin telafisi olacak.

Bunun böyle olduğunun farkında olduğumuz için muhtemelen "kadın bakış açısına sahip" ya da "toplumsal cinsiyet duyarlılığı olan" kadınların aday listelerinde yer alması gibi mahcup ifadeler kullanarak da olsa, gösterinin temsile dönüşmesini istedik. Görebildiğim kadarıyla, kadınların daha iyi hayat koşullarına sahip olmaları, daha iyi eğitim almaları türünden hedeflerin vurgulanmasıyla gösterilen "kadın bakış açısı" konusunda uzun zamandır pek eksiklik yok (dedim ve aklıma Işılay Saygın geldi! Aman yani!!). Feminizmin "kadın

bakış açısından" farkı da burada değil midir, kadınlar için daha iyi bir yaşam değil de cinsiyetlerin eşit yaşadıkları bir dünya istemesinde? Eşitliği pek öyle temsil eşitliği falan gibi şeylerle tüketemeyiz, cinsiyete dayalı iş bölümünden cinsiyet rollerine, heteroseksizmden cinsiyet yüklü kültürel sembollere... çok şeyin işin içine girmesi gerekir.

Dünyanın düzeninin cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulu olduğunu söyleyen feminizme ihtiyacımız var demiştik temsil meselesini konuşabilmek için. "Toplumsal cinsiyet bakış açısı" ya da "duyarlılığı"na değil! Eşitsizliği bir kadın hakları söylemi içine kapatıp bırakmadan, eşitliğin toplumsal düzenin altüst oluşunu gerektirecek kadar radikal bir talep olduğunu hatırımızda tutarak ilerlemeliyiz... Eşitliğin pek de liberal bir nosyon olmadığını... Kadınların kendi aralarındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri "onlara rağmen ortaklık" parantezleri olarak geçiştirmeden, bütün bu farklılıkların cinsiyet eşitsizliği ile bağlantılı olduğunu görmemizi sağlayan feminizmle. Erkek egemenliği bütün kadınların sorunudur ama farklı biçimlerde ve bu farklılıklardır cinsiyet sisteminin yapı taşları zaten... Dore saçlı hanımla benim aramdaki fark, bir "rağmen" meselesi değil, cinsiyetin sınıfla dolayımlanmasıdır; sınıfsal fark, bu nedenle de bir "parantez" değildir, kadınlığın kurucu ögelerindendir. Onunla benim ortaklığımı kuran, bu bağlamda, her ikimizin de farklı farklı eziliyor olduğu gerçeği değil, bu gerçeğin arkasındaki bu farklı ezilmeleri birbirine bağlayan iplikleri görmemizi sağlayan bakış, feminizmdir. Onun kırmızı ceketi ile benim gece sokağa çıkmaya korkmam arasındaki bağı yani; yahut onun Arap kadınlarına benzemek istememesi ile başörtülü bir kadının milletvekili olamaması arasındaki... Yani temsil bahsinde bir ortaklıktan söz edeceksek, bunu hali hazırda mevcut ezilmeden değil, bu ezilmenin bilgisini üreten feminizmden türete-

biliriz ancak. Kızkardeşlik fikri bana her zaman netameli görünmüştür ama galiba kuku kardeşliğinden kızkardeşliğe geçiş de o kadar kolay, o kadar kendiliğinden olmuyor.

Kadınların ve kadınlıkların temsili meselesi, bir politik özne olarak feminizm dolayımı olmaksızın ele alınamaz; alındığı zaman, her durumda bir "temsili kadın"la karşılaşılır. Dore saçlı değil de samur kaşlı, bize uzak olan değil ama belki biraz daha yakınımıza gelen... Ama o bir "temsili kadın"dır. Bu nedenle de kadınların daha fazla sayıda temsilini isterken, sanki feminizm diye bir şey yokmuş, yahut da basitçe "bütün kızlar toplandık" havasında, türlü çeşitli politik çizgiyle birlikte yürüyebilir bir şeymiş gibi yapmak, analitik olarak birbirinden ayrılması gereken bu iki çerçeveyi, yani adalet ve temsil çerçevelerini karıştırmamıza neden olur. Böyle bir karışıklıkta kazananın feminizm olmayacağını tahmin etmek, zor değil...

KADINLIK

Yuvanın Dişi Kuşu: Karavel Saçlı Kadın

Amargi Dergi, 10. sayı, 2008

Karavel aslında bir yelken türünün adı, işte bu kadının saçları öyle yelken gibi yukarı yukarı kıvrılır, o yüzden bu saç modeline de karavel denir. Karavel kadın yelkenliye biner mi bilmem; ben onu evde sevdim. Çizgi bir kadındır karavel kadın. Gömlek ve evaze bir etek giyer, incecik belini saran bir önlük takar. Önlük takar ama ayakkabı da giyer- hafif topuklu. Bazen bir elektrik süpürgesi vardır elinde, bazen tepsi, bazen bez... Saçına bant takar çok defa, çamaşırlarını güneş içinde bir bahçede kurutur, böreklerini gepgeniş bir mutfakta pişirir... Bir kadının iç çamaşırı çekmecesinde kaç tane kombinezon, kaç tane "sudyen" olmalı, kek hamurunu kabartmak için karbonatı ne zaman karıştırmalı, çocukların yalan söylemeleri nasıl engellenir, gömlek kolalarken nelere dikkat etmek lazımdır... Bunları ve daha neler neleri bilir. Bildiklerini ne zaman, nerede öğrenmiştir, sormak aklıma gelmedi. Sanki bu bilgiyle doğmuş gibidir; öyle doğal, öyle kolay... Onun ışıldayan yüzüne ve gülümsemesine baktığınızda, her şeyin bir çaresi olduğunu düşünürsünüz. Sadece taşlaşmış kolanın değil, kalp ağrısının, can acısının, aldatılmanın... her şeyin. O, bütün çareleri hep aynı ışıldayan yüzle ve gülümsemeyle size söyleyecek gibidir. Onun olduğu yerde sanki her şey yoluna girecek, bütün üzüntüler bite-

cek, sorunun basit bir yanlış anlama olduğu anlaşılacak, herkes barışacak, nar gibi kızarmış bir tavuğun beklediği tiril tiril örtülü sofraya oturulacak...

Karavel saçlı kadınla ne zaman tanıştığımı hatırlamıyorum- çocukken olmalı. Muhtemelen Hayat ya da Ses gibi bir derginin ev işleri sayfasında -hatta Tina'da bile olabilir- orada da vardı kamufle karaveller. Onun hakkında düşünmeye başladığımda, zaten terk etmeye de koyulmuştum yavaş yavaş- on bir-on iki yaşlarındaydım herhalde. "Gerçek" hayata doğru. Tabii o zaman bu kadının gücünü ne kadar küçümsediğimi bilmiyordum, onu terk etmenin, hatta terk ettiğini bile fark etmeden çekip gitmenin kolay olduğunu sanıyordum.

Yeniden karşılaşmamız, epey sonra, hayatımın sancılı ve kaotik bir dönemindeydi. Bana turşu yapmayı öğretti, salatalıkları kavanozlara yerleştirirken belki de her şeyin bir yanlış anlamadan ibaret olabileceğini düşünmemi sağladı. Sonra öyle olmadığını fark edince, bu kez bile isteye, karar vererek terk ettim onu. Onu da, tiril tiril örtülü masayı da... Bir daha karşılaşmayız sanıyordum, öyle istiyordum. O sadece gülümseyerek baktı, bir şey demedi. O zaman anladım mı bilmiyorum ama sonraki karşılaşmalarımızda artık biliyordum, karavel saçlı kadın oralarda bir yerdedir hep. Çok sonraları, "evin meleği" hakkında bir şeyler okuduğumda da oradaydı. Woolf evin meleğini öldürmek istiyordu, peki ya ben? Karavel saçlı kadını öldürmek istiyor muydum? Öldürmeli miydim? Bunu yapabilir miydim? Bunlar benim için yanıtı bulunmamış sorular- evin anlamı üzerine kafa yorup durmam, karavel kadın yüzündendir.

Onunla ilişkimiz sona ermiş değil- kimi zaman utanılacak bir akraba gibi davranıyorum ona, bazen bir sığınak gibi, ba-

zen arkamı dönüp gidiyorum... Ama o orda. Galiba gücü de buradan geliyor: Hep orda, hep hazır. Bu yazıyı yazarken, ilk kez, isminin ne olabileceğini düşündüm. Tek bir isim geldi aklıma: Arzu.

Hayatımız Borç Ödeyerek Geçti: Kadınlık Yükü

Ekonomik Şiddet, Filiz Bingölçe, Altüst Yayınları, 2010

Türkiye'de yirmi yıl önce kadınlar "haklı dayak yoktur" diyerek sokağa çıktıklarında, siyaseti kökünden değiştiren bir adım atmışlardı. Herkesin bildiği ama "kişisel sorunlar" olarak ancak yakın ilişkiler içinde ifade edilen, ancak söylenmenin, ilenmenin, beddua okumanın konusu olabilen bir "aile sırrı"nı, dayağı, siyasal bir mücadelenin konusu haline getirmişlerdi. Aradan geçen yirmi yıl, bu sırrın "sır" olmaktan çıktığı bir dönem oldu. Feminist hareketin en büyük başarılarından biridir. Ama aynı zamanda, kadınların aile içinde yaşadıkları dayak, tecavüz, ayrımcılık, haklardan yoksun bırakılma, genel bir "aile içi şiddet" başlığı altında, bir "toplumsal sorun" olarak kodlandı. Bir meseleyi "toplumsal sorun" diye adlandırdığınızda, bu sorunun çözümü de bir tür sosyal sorumluluk konusuna dönüşür. Yani feministlerin siyasal mücadele konusu olarak gündeme getirdikleri bu "sır", ifşa edilirken aynı zamanda yeni bir sır perdesi arkasına konulmuş olur: Sosyal yaralarımızdan biri olarak aile içi şiddet. Böylece, bir yandan o gizemli "şiddet" sözcüğünün neleri kapsadığını unutmak, dayağı, tecavüzü, burun kesmeyi, vücudunda sigara söndürmeyi, hapsetmeyi... steril bir kabın içine koymak mümkün hale gelir; diğer yandan, aile içindeki şiddetle dışarıdaki arasındaki bağlantı kibarca kopartılmış

olur. Yani artık, gözaltında tecavüz ile evlilik içi tecavüzü birbirinden apayrı konularmış gibi düşünebilirsiniz.

"Aile içi şiddet" kabının büyük ölçüde dışarıda bıraktığı kocaman bir alan daha vardır: Ekonomik şiddet. Kadın olmanın emek harcamak anlamına geldiğini hepimiz biliriz; ama tıpkı dayak gibi, bu da bir "sır"dır. Hep bilip kimi zaman kendimizden bile sakladığımız bir sır. Çünkü evet, kadın olmak zaten bu demektir: Emek harcamak. Çocuklar doğurmak, onlara bakmak, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, çamaşır yıkamak, evi temizlemek, kocaya bakmak, kayınvalideye bakmak, kayınlara bakmak... Dikiş dikmek, hamur açmak, kazak örmek, masa örtüsü işlemek... Çapaya gitmek, ineklere bakmak, mısır toplamak, su taşımak... Feministlerin "kadınların görünmeyen emeği" dedikleri şeylerin hepsi... Bütün bunları düşünmek, yaygın bir yanılgıya yol açar: "Kadınların ücretsiz çalışmaları görünmez, yani herhangi bir maddi karşılığı yoktur; buna mukabil, ücretli çalışmayı farklı değerlendirmek gerekir". Bir yanda görünmeyen emek vardır, bir yanda, iyi kötü karşılığı olan emek. Böylece bir kez daha, ailenin sırlarıyla toplumun sırları arasındaki bağlantılar elinizden kayıp gider. Ama elinizdeki kitaptaki elli beş kadın bize durmadan aynı şeyi söylüyorlar: "Kadınların görünmeyen emeği" diye bir şey yoktur, çünkü kadınların görünen emeği yoktur! Kadınlık emekle tanımlandığı, yani kadınların aileleri için yaptıkları şeyler onların kadın olmalarının doğal bir sonucuymuş gibi düşünüldüğü sürece, bu böyle olacaktır. Çünkü ister kocasının aşçı dükkanını yıllarca işletsin, ister öğretmenlik yapsın ve kocasının üstüne yaptıkları evin taksidini ödesin, bütün bu çaba, bu çalışma, kadınlık görevidir. Zaten, "kadının parasının bereketi olmaz"!

Aile, yalnızca emeklerine el koyarak değil, miras haklarından yoksun bırakarak da kadınların yoksullaşmasına katkı-

da bulunur. "Buna devr-i dünya derler / böyle gelmiş böyle gider / kız evladı ocak yakmaz / büyür büyür ele gider / elin malı ele gider" Okuduğunuz pek çok hikâyede, kadınlar aile varlıklarının paylaşımından nasıl dışlandıklarını anlatıyorlar. Bu dışlamanın telafisi gibi görünen altın takma, evlenirken mihr ödeme gibi uygulamaların da kadının kendi tasarrufunda bir mal varlığına sahip olmasını sağlamadığı anlaşılıyor. Çünkü bu altınlar ya da para, aile dara düştüğünde ortak ihtiyaçlar için kolayca harcanıyor. Burada da kadınlar, bu harcamaya rıza göstermek zorunda kalıyorlar, çünkü "hayat müşterek"!

Emek harcamanın kadınlığın ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi, kadınların emeklerinin ürünlerine yalnız ailelerinin değil, işverenlerin de çok daha kolay bir biçimde el koyabilmesini sağlar. Kadınların her türlü sosyal haktan yoksun ve çok düşük ücretlere razı olarak çalışmaya razı olmaları da bu yüzdendir; karşılıksız çalışmanın bir kadınlık bilgisi olmasından. "'Hadi git!' dediği zaman gidiyorsun. Sana 'çık, yarın gelme!' diyor, bitiyor. Ne bir şey talep etme hakkın var, ne bir şey söyleme hakkın var, ne yaptırım gücün var" Çok farklı işlerde çalışan, farklı eğitimlerden, yaşlardan ve konumlardan kadınların çalışma deneyimlerinin gösterdiği şey, emek sömürüsünün cinsiyetle bağlantısı olduğudur. Ailenin başlattığını, patron sürdürür.

Sömürülmenin kadınlığın ayrılmaz parçası olduğuna ilişkin "bilgi"ye, ailenin ve patronların bu ortak sırrına karşılık, bir de "kadınların sırrı"ndan söz etmek gerekir. Bu elli beş hikâyenin bağıra bağıra söylediği bir sır: Kadınlar, durmadan tekrarlandığı gibi güçsüz, korkutulmuş, "kakılmış" bir cinsiyet değildir. Tersine, durmaksızın erkeklerin açıklarını kapatırlar, risklere girebilecek kadar gözleri pektir, çalışmak-

tan korkmazlar, becerikli ve dirayetlidirler. Bu sırrın sır olarak kalması, kadınlar ve erkeklere ilişkin bildik hikâyenin fazlasıyla güçlü olmasından kaynaklanır: Kadınlar zayıf cinstir! Bu hikâyenin kadınlar tarafından da desteklenmesi, erkeklerin borçlarını öderken, batırdıklarını çıkarırken, kırdıklarını onarırken, aynı zamanda gururlarını da incitmeme gereğinden olabilir. Çünkü kadınlar bilirler ki, gururu incinen erkek kadar tehlikeli bir şey yoktur. Belki de o yüzden, kazanmadan önce paranın "yerini hazırlamak", kazandığının yarısını söylemek gibi stratejiler uygularlar; "evde huzursuzluk olsun istemiyorum; maddiyatı feda ettim" diye yılların emeğiyle alınmış evin tapusuna kocalarının el koymasını sineye çekerler.

"Kadınlar yoksul, çünkü biz kadınlar aptalız" diyen kadının hikâyesi, aptallığa değil, müthiş bir sağduyuya, çalışkanlığa, azme ve cesarete işaret etse de, onun ısrarla aptallığı vurgulaması, hikâyenin devamını, yani "sevdiğimizi düşündüğümüz an aptallaşıyoruz" sözünü unutturmamalı. Belki de asıl büyük sır, kendimizden bile sakladığımız, budur: Sevginin ve kadın olarak onaylanma arzusunun bedeli, kadınlık yükünü üstlenmektir!

Dağınık Yatak

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Eylül 2004

Zina yeniden suç kapsamına alınıyor. Biliyorsunuz, sekiz yıl önce Ceza Yasasından kademeli olarak kaldırılmıştı "zina suçu" Neyse, "Anadolu Kadını"nın talebi üzerine, tabii CHP'nin işbirliğini unutmamak lazım, yeniden gündeme geldi. Hayırlı olsun.

Bu Anadolu Kadını, mitik bir tiptir. En kritik anlarda ortaya çıkar, aklın ve sağduyunun sesi olarak duruma müdahale eder, sonra gözden kaybolur. Diyelim İstanbullu aşifteler oy hakkı falan diye bayrak mı açtılar, gelsin Anadolu Kadını, hadlerini bildirsin. Eziktir ama aynı zamanda güçlü, kapalıdır ve aynı zamanda özgür, üretkendir ama parası yoktur, cahildir ve bilge, soframızda öküzden sonra gelir ama başımızın tacıdır... Erkeklerin bir "fantaazisi" gibi durmuyor mu (yatakta orospu, mutfakta aşçı...)?! İşte şimdi de buyurmuş: Zina yeniden suç olsun.

Anadolu'da yaşayan kadınlar daha önce de bir şeyler istemişlerdi: Kocası, kardeşi, babası, oğlu öldürülecek diye eli yüreğinde beklemesin, tarım iş yasası çıksın da yüz binlerce tarım işçisi kadın sosyal güvenceye kavuşsun, yerel yönetimler sığınak açsınlar da koca dayağından ölmeden gidebilecekleri bir

yer olsun, kızını üniversiteye gönderdiğinde başı kapalı diye kapılarda kalmasın, altın şirketleri, duman kusan santraller, kimyasal tüküren fabrikalar durdurulsun ki toprağı, havası, suyu zehirlenmesin... Ama o zaman "emrin olur yenge, yeter ki sen iste" diyen olmamıştı siyaset erbabı arasında. Belli ki Anadolu'da yaşıyor olmak Anadolu Kadını olmak anlamına gelmiyor- beylerin değirmenine su taşımak lazım esas olarak bu kadroyu hak etmek için.

"Zinanın suç olması gerektiğine inanıyoruz, zaten Anadolu Kadını da bunu istiyor" diyen muhterem daha önce de "flört fahişeliktir" buyurmuştu nitekim. Temsilcisine bak, aslını gör. Su taşınacak değirmenin hangisi olduğunu anlayabiliyoruz: Kendine muhafazakâr diyen, aslında sadece mankafa taşra tutuculuğuna gömülmüş, aynı zamanda taşra kurnazlığı ve iş bitirme becerisini de haiz birilerinin değirmeni- ne bileyim, bilmem ne motorları bölge bayii falan gibi adamlarla onların altınlı karılarının değirmeni. "Evlilik birliği"nin temelinde mal mülk olanlar. Kadın yanına polisleri alıp adamı bastığında, bu temelin sallanacağı aileler. Adam niye korksun yoksa? Erkeğin zamparalıklarının belirli bir sınır içinde hoş görüldüğü, karşılığının bir biçimde ödetildiği evlilikler. Kadının varlığının o adamın karısı olmaya bağlı olduğu- bu yüzden elinde hep o silahı tutması gereken: Devlet beni korur.

Devletin koruduğu sen değilsin hemşire, "evlilik birliği" denilen nane- hani işte bütün o mal mülk, çoluk çocuk, kurulu düzen, muhafaza ediliyormuş gibi yapılacak değerler... Koruduğu gerçekten sen olsaydın adam seni dövdüğünde de oralarda olmaz mıydı?

Ceza Yasasının eski hali, yani sekiz yıl önceki, zina ile ilgili ikiyüzlü ahlakı çok güzel yansıtıyordu: Adamın zina yapmış

sayılması için öteki kadına ev tutması falan gerekiyordu ama kadın bir adamla aynı çatı altında baş başa kaldı mı yanıyordu. Şimdi CHP'nin de işbirliği yapmaktan utanmamasının nedeni bu: Artık eşitlik sağlanmış, ikisine de aynı muamele yapılıyormuş! Grup Başkan Vekilleri televizyonda habercinin "Peki Sayın Koç, nasıl oldu da sizin parti ikna oldu bu işe" sorusu karşısında top çevirirken böyle bir şeyler demeye getirdi: Kadın erkek eşitliği konusundaki hassasiyetlerine halel gelmemişmiş! Yuh! Bütün mesele buydu çünkü: Erkeklerle kadınlara aynı şeyi yaptın mı eşitlik meselesini çözersin. "Çağdaşlık" şampiyonları!

Ve fakat bu zina meselesine noktayı koymak o kadar kolay görünmüyor. Hani Radikal gazetesinin attığı manşetteki gibi: "Devletin yatak odasında ne işi var?" Pardon? Evlilik cüzdanını nerden almıştınız siz kardeş, aile büyüklerinden mi? Yatak odasının toplumun, devletin, onun, bunun gözlerinden ırak, iki kişiye ait bir "mahremiyet" olduğunu zannetmek için çok geç değil mi? En azından 70'lerden beri feministler bağırıp durmuyorlar mı "kişisel olan politiktir" diye? Yatak odası da dahil, hayatımızın herhangi bir noktası "kişisel" değil yani, maalesef! Onu "kişisel" bir hale getirmek için kapıyı kapatmaktan daha fazlasını yapmak lazım, işte zinayı yeniden suç yapalım, aileyi şurdan alıp buraya koyalım dediklerinde "yok artık, bi durun" diyerek başlayacak bir şeyler. Yani bu iş basitçe bir "medenileşme" sorunu değil, "Avrupa Birliğine ne deriz sonra" sorusu bizi kesmez, "hayatımın ipleri benim elimde mi" sorusu daha iyi. "Aaa, ne münasebet ayol, o benim özelim" demekten fazlasına ihtiyacımız var- hayal edebilmek, cüret edebilmek, acı çekebilmek, mücadele edebilmek, bedel ödeyebilmek... Yatak odası da başka şeylerden pek farklı değil işte!

Bana Ne Giydiğini Söyle...

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Ekim 2004

Kırkından sonra kent yaşamından, hızdan, kalabalıktan sıkılıp hayatını değiştirmeye karar veren bir arkadaşım var. Gidip domates, fasulye falan ekebileceği bir yere yerleşti, küçük bir toprak, küçük bir ev... Epey süslü biriydi, hatta arkadaş arasında onun adıyla andığımız sivri burunlu ayakkabılardan falan giyerdi, şimdi tanınmaz halde: Şalvar giyiyor! Kendisi yaz sıcağında şahane bir giysi olduğunu iddia ediyor ama anlaşılan kullanmayı öğrenene kadar biraz uğraşmak lazım, hani çapa yaparken mesela üstünde blucin varmış gibi davranınca olmuyor, çünkü sarkan kısım tamamen ıslanıyor! Neyse, bu arkadaşımın bir komşusu var, kuşaklar boyunca çiftçilik yapan bir aileden geliyor, sonra bir memurla evlenmiş, kocası Ankara'da bir yerlerde şoförlük yapıyor, kendi de "ev hanımı" olmuş. Arkadaşım bir gün sohbet olsun diye çaya çağırmış komşusunu, o da gelince ilk iş, "bunu mu giyiyorsun?" diye burun kıvırmış, sonra da "biz artık giymiyoruz" demiş. Onun gözünde şalvar muhtemelen geriliğin ve yoksulluğun göstergesidir; kendisini kurtarmaya, farklılaşmaya çalıştığı şeyin. Arkadaşım ise hayatında hiç yoksulluk çekmemiş, köylülükle, toprakla işi olmamış, ne ona, ne annesine ne de anneannesine geri/cahil muamelesi yapılma-

mış biri olarak şalvarı "doğaya yakın" yaşamın ve rahatlığın işareti olarak görüyor. Belki biraz da kendi sınıfından kadınlardan farklılaşmanın.

Giysiler, hiçbir zaman kendilerinden ibaret değiller işte: Hep işaretlerle yüklüler. Türbanla ilgili tartışmalar hep bu konu etrafında döner ya, "siyasi bir işaret" olarak türbanın kamu hizmeti verenlerin tarafsızlığını gölgeleyeceği söylenir. Sanki başka giysiler yalnızca kişisel beğenilerle ilgili de sadece türban bir "simge" Üstelik o da sadece "dincilik"in simgesi değil, farklı bir bağlamda diyelim cehaleti de işaret ediyor birilerine. Tanıdığım bir kadın, bankacılıkla ilgili iki yıllık bir okul mezunu, çocuğunu okula yazdırırken bir form dolduruyorlarmış, "velinin öğrenim durumu" sorusuna kafadan "ilkokul" yazmış oradaki görevli; kadın kapalı, tombul ve biraz bakımsız bu aralar çünkü (üç günah!).

Bana sorarsanız mesela, memleketi saran muhafazakârlığın kadın giyimindeki karşılığını türbanda değil, başka bir "paket-kılık"ta bulurum: Ayak bileklerine kadar uzanan şekilsiz ve rengi belirsiz etek (bej mi bu yeşil mi emin olamazsınız), hafif topuklu ayakkabılar, dizlere doğru uzayan "tunik" (masmavi veya tupturuncu). Hem yeterince kapalı, hem de "köylü kılığı" değil. Feci çirkinlikte bir şey. Bu giysinin bana verdiği işaret bu. Ama pekala bir başkası bakıp orada bir "Anadolu kadını" görebilir; hani saflığın ve hakiki kadınlığın timsali olan kadını. Bunun gibi, şimdilerde genç kadınların üniforması haline gelmiş kılıklar da (hani popo gamzesini gösteren "düşük bel" pantolonlar ve yapışık penyeler) bize bir şey işaret eder: Kentliliği, gençliği, "modern"liği... katiyen cinsel özgürlüğü ve bedenine sahip çıkmayı değil ama. Öyle gezerken pekala "kendini hayatının erkeğine saklamak"tan söz edebilir mesela.

Evet, hep kadınlardan söz ediyoruz; erkek giysilerinin gönderdiği işaretler o kadar belirgin, üzerinde çalışılmış değil çünkü. Belki çok "öznel" bir iki şey: Bir tanıdığım, okulda herkesin onun taşralı olduğunu anladığını, çünkü kumaş pantolon giydiğini söylemişti (bence kumaş pantolonlar değil ama çikolata kağıdı gibi parlayan takımlar mesela...) Kadınların giysileri, kadınların bedenleri, saçları, yürüyüşleri... hep daha fazla işaret yüklüdür. Tabii ki tesadüf değil. Çünkü onlar "bakan"lar değil "bakılanlar"dır; baktıklarını sandıklarında, hemcinsleri vardır ufuklarında, didiklerken, beğenmezken, burun kıvırırken... Bakılan olmak, çok ince bazı dengeleri habire kollamak demektir: Bakımsız olmayacaksın ama süslü de demeyecekler, derbeder ve dağınık olmayacaksın, ama züppe gibi de görünmeyeceksin, çok gösterişli olmayacaksın, çok pısırık olmayacaksın ve tabii şişman olmayacaksın! Zor iş. Onun için hepimiz, içinde yaşadığımız vasata uygun kılıklara bürünüyoruz: örtünüyoruz, göbeğimizi açıyoruz, turuncu tunik giyiyoruz, kırmızı ceketlerle zırhlanıyoruz...

Modanın kadınlarla ilişkisini Georg Simmel şöyle kuruyor: "Moda, aynı anda hem eşitlenme hem de bireyselleşme güdüsünü, hem taklidin hem de özgünlüğün cazibesini ifade ettiğine göre, belki bu, neden genellikle kadınların modaya karşı özel bir bağlılık sergilediklerini de açıklar. Zira kadınlar, tarihin büyük kısmı boyunca mahkûm edildikleri zayıf toplumsal konum yüzünden, 'örf ve âdet' adı altındaki her şeyle, 'münasip' görülen her şeyle, umumî olarak geçerli sayılıp tasvip edilen varoluş formuyla sıkı bir ilişki içinde olmuşlardır. Çünkü zayıf olan, bireysellikten uzak durur; kendisini sorumluluklar yüklenmek, başkalarının yardımı olmaksızın korunmak zorunda bırakacak başına buyrukluktan kaçınır. Güçlü olanların istisnaî kuvvetlerini sergilemelerini engelleyen tipik hayat formu, zayıf konumda olanların tek koruna-

ğıdır. Fakat örf ve âdetin, vasatın, genel düzeyin sağlam ve değişmez zeminine dayanan kadınlar, o noktada söz konusu olabilecek göreli bireyselleşme ve özgünlük imkânına erişmek için bütün güçleriyle çabalarlar." İşte belki de o tunik onun için tupturuncu, türbanın iğnesinin ucunda küçük bir kuş var, saçlar penye bluzun rengine, yeşile boyanmış... Belki de onun için aidiyet gösteren büyük işaretlerden daha çok bu küçücük işaretlere bakmak önemli: Kişisel olan onlar çünkü.

Bana Ne Yediğini Söyle...

Milliyet Gazetesi Popüler Kültür Eki, 2006

Üzerinde tiril tril bir triko, minik cam kaselerdeki malzemeyi sırayla tencereye aktarıyordu, "kıyılmış maydanozumuzu haşlanmış patatesimizin üzerine boca ediyoruuuuz" diyerekten. Teyzemle seyrediyorduk yemek programını, "biz böyle yapsak, akşama kadar anca bir yemek yetişir" diye sokurdandı. "Bütün malzeme hazır olduktan sonra, yemek yapmak iş mi!"... Haklıydı bir yerde ama maydanoz yapraklarının yolunup yıkanmasını, ince ince kıyılmasını seyretmeyi de kim ister yani.

Yemek yapmak halbuki, bütün ev kadınları bilir ki, işte o sufli işlerdir esas olarak: Ayıklama, doğrama, yıkama, temizleme, kaldırma... Sonuç şahane olsa da, sürecin kendisi pek öyle değildir. Bir kere öyle bir bluzla mutfağa girilmez, çünkü batar. Önlük bile olsa, yetmez. Kokuyu ne yapacaksınız hem, bluz soğan soğan, yağ yağ kokar sonra. Ayrıca kolunuzu bacağınızı rahat hareket ettirmek istersiniz; kimse size öyle küçük cam kaselerde malzeme getirmeyeceğine göre...

Hemen hemen bütün kanallar, şimdi yemek programları yapıyorlar. Hem sohbet, şarkı, türkü, hem yemek. Ama hepsinin tarzı farklı. Mesela, Samanyolu televizyonunda, öğlen-

den başlayıp akşamüstüne kadar süren bir yemek programı var, bildiğimiz yemeklere en benzeyenler orda oluyor; çorba yarışması yaptılar geçenlerde, nefisti. Teyzem gibi ev kadınları marifetlerini gösterdiler. Ekranda görmesek de, her bir çorbada emek izleri vardı. Kadınların kılık kıyafetinde, ellerinde, konuşmalarında, hep o emeğin işaretleri. Hani hep dedik ya, "görünmeyen emek" diye, onun görünür olmaya yaklaştığı bir tarz. Değerli kılındığı, alkışlandığı. Zaten ev işleri içinde en çok yemek böyledir: Farkedilmeye, değerlendirilmeye, övünülmeye yatkındır.

Bir ara Defne Joy Foster'ın sunduğu bir program vardı, tabii katiyen yemek işlerinden anlamadığı için, böreğin üzerine yumurta sürme girişimleri falan hakikaten insanda "çekil kızım kenara, ben yapıvereyim" deme isteği uyandırıyordu. Zaten ahçı da müstehzi bir gülümsemeyle tahammül ediyordu bu girişimlere. Ama orda zaten risotto, lazanya falan gösteriyorlardı, öyle arabaşı çorba değil. BBC'nin yıllardır devam eden eğlenceli yemek programı "Ready, Steady, Cook" tarzı yemek programlarıyla Samanyolu'nun bildik atmosferi arasında dağlar kadar fark var. Bizde sanıyorum Gülriz Sururi'nin öncülük ettiği bir tarz: Şık, hafif ve sağlıklı yiyecekler hazırlama, bunu da çabucak yapma. Emek yoğun olanlar yerine. Öyle soğan kokulu mutfaklarda saatlerce siftinip durmak marifet değil, şıkır şıkır giyinip, tıkır tıkır yapacaksın yemeğini. Şişmanlatmayacak, vitamini minerali şunu bunu yerli yerinde olacak. Sunum, yemeğin kendisinden bile mühim, tabaklar şık olacak, sadece damağa değil, göze de hitap edecek. "Siz hala annenizin margarinini mi kullanıyorsunuz" margarini destekliyordu o programı nitekim.

BBC programının eski bir müptelası olarak gönül rahatlığıyla iddia edebilirim ki, öyle çarçabuk hazırlanan şık yemek-

ler, tıpkı piyasa işi romanlar gibi. Yerken hoşunuza gidiyor, ama aklınızda kalacak özel bir lezzet, nasıl diyeyim, bir şahsiyet yok. Mantı yahut etli lahana sarması, başka hiçbir yemeğe benzemeyen, kendine özgü birer lezzettir; adı sanı bellidir, bir saygınlığı vardır, gelecek kuşaklara aktaracağımız kültür değerlerimizdir (değildir diyebilir misiniz, elinizi vicdanınıza koyun!). İşte o haşlanmış brokoli üzerine hafifletilmiş yalancı mayonezli yemekler, böyle değil. Yok, tatları kötü değil tabii, ama gelip geçici şeyler işte... Zaten "Ready, Steady, Cook" programını seyredenler bilirler, orda yirmi dakika içinde cehennemi bir hızla yaratılan uyduruk yemeklerin de şıklıklarının ötesinde pek bir özelliği yoktur (gerçi İngilizlerin yaptığı yemekte lezzet ne arasın diyeceksiniz ama biliyorsunuz, ulusaşırı imparatorluk olmanın bazı getirileri de var!).

Bir o kadar önemlisi, bu tarzın besleme/doyurma işini fazlasıyla hafifletmesi, bireyselleştirmesi. Yemek hiçbir zaman "sadece yemek" değildir biliyorsunuz; ritüeliyle, onu kuşatan bütün bir anlamlarla, işaretlerle, bundan çok daha fazlasıdır. Bizim ailemizle, kültürümüzle, geçmiş ve gelecek kuşaklarla önemli bir bağımızdır. Bu bağı bir "anti aging" programı ya da bir "ayırma diyeti" için kopartıp atabilir misiniz?

Yemek, hiçbir zaman "sadece yemek" olmadı, zaten hep işaretlerle yüklü bir şeydi: Toplumsal sınıfın, eğitimin, görgünün, zevkin işaretleriyle. Bir yandan kültürün asli özelliklerinin billurlaştığı bir etkinlik oldu hep, bir yandan da sürekli değişti. Bir yandan "doğal" olanın kültürün içine dahil edildiği (bütün o ayıklama, yıkama, pişirme işlerinin amacı bu değil mi?), bir yandan da bu dahil etme işinin toplumsal farklılığı yeniden ürettiği bir etkinlik. Yani hem "hepimiz" ile ilgili, hem de gayet "exclusive". Samanyolu televizyonundaki kadınların pişirdikleri yemekle Gülriz Sururi'ninki ara-

sındaki fark basitçe beğeni farkı değil. Ki zaten beğeni tam da toplumsal sınıfa götürmez mi bizi, beğenilerimiz bizim toplumun neresinde durduğumuzla biçimlenmez mi? Yemeği salçalı mı yoksa soslu mu sevdiğimiz mesela, bununla ilgili değil midir? Kayınvalidem belirsiz bir özneye işaretle, "sebze pişirmeyi pek bilmezler, ızgara falan yaparlar" derken, böyle bir gerçekliğe işaret etmiyor mu?

Yemek programları, bizim gündelik hayatımızda ne yediğimizi, nasıl yediğimizi göstermiyor ama değişimin ne yönde olduğunun işaretlerini veriyor; doğrusu bu işaretler pek iç açıcı gelmiyor bana, mantıdaki doymuş yağ oranı düşünülecek olursa!

Anneciğim Seni Ben...

Özgür Gündem Gazetesi Kadın Eki, Mayıs 2004

Kadınların bilinen bütün toplumlarda ikinci cins olmalarını anlamaya (kimi zaman da meşrulaştırmaya) çalışan bütün anlatılar, aynı hikâyeye dayanır: Kadınlar annedir de onun için!

Kadınlar annedir, bu yüzden üretime erkekler kadar katılamazlar; eh, tabii bu da iktidarın dışına düşmeleri anlamına gelir...
Kadınlar annedir, bu yüzden duygusaldırlar; iktidara uzaklıklarının nedeni budur...
Kadınlar annedir, bu yüzden hep vermeye, beslemeye, bakmaya eğilimlidirler. Bakmayın geride durduklarına, aslında asıl iktidar, onlardadır...
Kadınlar annedir, cennet annelerin ayağının altındadır...

Bu hikâyeye kadınlar da inanır. O kadar eski ve o kadar yaygındır ki, sorgulamak aklımıza gelmez; "sağduyu" denilen şeye uygundur çünkü. "Sağduyu"nun nasıl muhafazakârlığı desteklediğini hep biliriz ama iş buraya gelince, unutmak kolaydır.

Oysa şunları sorabiliriz: Bütün bu cümlelerin ilk tarafı doğru olsa bile (kadınlar annedir), ikinci taraflarının doğru olduğunu nereden biliyorsunuz? Kadınların üretime katılmadık-

ları doğru mu? Bütün kadınlar "duygusal" mı? "Vatan için kurşun atan da kurşun yiyen de şereflidir" diyen bir kadın değil miydi? Madem asıl iktidar onlar, neden dünyanın her yerinde, her sınıftan, her eğitim düzeyinden, her politik görüşten kadınlar şiddete uğruyor? Neden bu kadar az parayla geçinmek zorundalar, neden sosyal güvenceden yoksunlar, neden siyasal temsilleri bu kadar düşük? Deli mi bunlar?

Sonra şunu sorabiliriz: Cümlenin ilk tarafını da biraz didiklemek gerekmez mi? Annelik o kadar tarih dışı, toplumsal bağlamdan etkilenmeyen bir şey mi? İntikam alsın diye oğul yetiştiren, aile namusu için kız öldürten kadınlar anne değil mi? Annelik normu olarak Sana yağ reklamındaki kadını mı kabul edeceğiz? Ki o bile biliyorsunuz yirmi yılda bayağı değişti!

Kadınlar, annelik rolünden güç alırlar, bu doğru. Zaten onları güçlendiren pek az şey varken bir de anneliğin de pek öyle kutsal, ezeli/ebedi bir şey olmadığını söylemek kadınlara kötülük etmek gibi görünebilir. Ama öte yandan, bu güçlenmenin niteliğini ve sınırlarını da iyi düşünmek gerekli. Kadınlar, annelik rolünün getirdiği gücün bedelini nasıl öderler? Sana yağ reklamındaki gibi bir anne olmaya çalışmak, yani, her an sevecen, güler yüzlü, becerikli... olmak (aslında olamamak ve hep yetersiz hissetmek) nasıl bir şeydir? Yahut hep saçını süpürge etmek? Yahut hep başkaları üzerinden adlandırılmak? "Ana" rolü diye tanımlanan o daracık kalıptan çıkmaya çalışan bir kadının başına neler gelir?

1960'lar ve 70'ler, "çalışan anne" diye doğa dışı tuhaf bir yaratığın tartışılmasıyla geçti: Şimdi çocuklar ne yapacak, yuvaya mı gitsinler, bakıcı mı daha iyidir... Bugün en azından maddi zorunluluklar nedeniyle, anne-kadınların çalışması eskisi kadar acayip görülmüyor. Ama kalıp gevşedi mi? Hayır.

Bir kadın diyelim aşık olduğunda, diyelim cinselliğini gömmeyi reddettiğinde, diyelim kendini gerçekleştirme peşine düşüp kendisi için bir şeyler yapmaya başladığında, kalıbın hala ve hep ne kadar sıkı olduğunu görebilir. "Çoluk çocuğun rızkı" için değil de mesleğini önemsediği için çalıştığında da.

Analığın getirdiği güç, ancak çocukların onayı ile mümkündür ve çocuklar, annelerini o kalıbın dışında görmeye dayanamazlar. Başkalarının annesinden farklı olmasına, dikkatinin başka şeylere yönelmesine, "kendine ait bir oda"sının olmasına. Çocukların onayı olmadan analık bir güç değil, suçluluk duygusu kaynağıdır kadınlar için.

Analığın bu biçimde yaşanıyor oluşu bir neden değil, bir sonuç bence. Kadınlar anne oldukları için ikincil değiller, ikincil oldukları için annelik bu kadar derin bir sorun haline geliyor. Sadece kadınlar için değil, çocuklar için de. Kadınların hayatlarının anlamını yalnızca annelik üzerinden kurabilmeleri, kendilerini ancak çocukları üzerinden gerçekleştirebilmeleri, çocuklara nasıl bir yük, nasıl bir hapishane yaratır? Hiç bitmeyen bu borç, "analık hakkı", çocukların hayatını ne hale getirir?

Babalar, bu sonsuz sevgi/nefret/hınç/borç/suçluluk sarmalının neresinde dururlar? Bu kadar dışarıda olmak onları incitmez mi? Yoksullaştırmaz mı? Kendi annelerine bitmeyen borçlarını babalıkla telafi edemediklerinde, bu kapanmayan hesap onların hayatını ne hale getirir?

Her anneler gününde, ana-çocuk çiftinin durmadan gözümüze sokulmasını sadece ticari bir strateji olarak görmek mümkün değil. Bu aynı zamanda son derece politik bir konu. Sadece kadınlar değil, erkekler için de...

Küçük, Pembe, Seksi

Milliyet Gazetesi Popüler Kültür Eki, 2006

Bir arkadaşım anlatmıştı; özel bir üniversitede verdiği dersin ilk gününde öğrencilere ders ile ilgili bir kaynakça vermiş, not edebilmeleri için tahtaya yazacakmış ki, ortalıkta herhangi bir kağıt, defter ve benzeri malzemenin olmadığını fark etmiş. "Eee" demiş, "nasıl not edeceksiniz şimdi?" Çocuklar hafif müstehzi, cep telefonlarını göstermişler. Biz bunu bir dehşet ve korku hikâyesi gibi dinledikti; bir cep telefonunun hafızası ne kadar olabilirdi sonuçta?!

Böyle bir hikâyeyi dinledikten sonra, benim için muamma olan bir konu da açıklığa kavuştu: Üniversite öğrencilerinin o küçük pembe çantalarla nasıl idare edebildikleri. Küçük bir cüzdan, belki bir kalem, ruj, sigara ve cep telefonu alabilecek büyüklükte, dikdörtgen şeklinde ve genellikle pembe renkli çantalar var ya, işte onlar. Hadi gezmeye falan giderken neyse de okula gelirken bu kadarcık şeyle nasıl yetinebildiklerini böylece anlamış oldum: Cep telefonları!

Düşük belli ve bol paçalı pantolonlar, yeni nesil kentli kızların ortak bir giysisiyken, küçük, pembe, seksi çantalar (henüz) sınıfsal bir işaret olarak görünüyor. İnsan hayatını belediye otobüslerinde, çalıştığı dükkan veya ofiste, okul bah-

çesinde, sigara dumanlı kötü çaylı kantinde... geçirdiğinde, daha donanımlı olmak zorundadır çünkü: Kazaktan tutun diş fırçasına, elmaya kadar pek çok şey taşımak gerekir. Tabii kitaplar, defterler, dergiler... Ama altınızda arabanız varsa, acıktığınızda canınız nerde istiyorsa orda yiyebiliyorsanız, üstünüzü değişip yeniden çıkabilecek olsanız bile akşam belli bir saatte kendi evinize gitmek zorundaysanız, mesele yok. Pembe çanta işte sizin içindir.

Tabii ki iş bu kadar "maddi" değil yalnızca. Biliyorsunuz, giysiler gibi kullandığımız çantalar da kendimize ilişkin imgemizin birer parçasıdır: Dağcı tipi sırt çantaları, cep telefonu konacak yeri olan küçük sırt çantaları, postacı çantaları, heybeler, kırkyama/aynalı hint havalı çantalar... Bunları taşıdığımızda, hem kendimizi belirli biri olarak kurmuş hem de bu belirli biriyle ilgili başkalarına bir mesaj vermiş oluruz. Yirmi yıldır Maliye Bakanlığında bütçe uzmanı olarak çalışan kadının kaliteli deriden ama eskimiş, yıpranmış, içinden kağıtlar taşan çantasıyla diyelim, onunla aynı yaştaki ev kadınının az kullanılmış, kısa saplı, pirinç tokalı çantası bir olur mu? Artık genç kadınların 70'lerde (hatta 80'lerin ilk yarısında da) çok yaygın olan kilim heybeleri kullanmıyor oluşları toplumcu bacıların revaçta olmamasından değil mi? Peki bu pembe, küçük, seksi çantalar kimi gösteriyor bize?

Bence her şeyden önce, güçlü bir kadınlık vurgusu var. Hem kadınların hem de erkeklerin kullanabileceği sırt çantaları ya da toplumculuğa işaret eden heybeler yahut kariyer hırsını ve iddiasını gösteren jilet gibi evrak çantalarından farklı olarak, bu çanta, kadınlığın bir simgesi gibi. Pembe. Küçük. Seksi. Dolayısıyla, hem çok demode hem de çok zamane bir kadınlık olduğunu eklemek gerek. Çok demode, çünkü kadının yalnızca cinselliğiyle bağlantı kuruyor. Çok zamane, çünkü

kadının yalnızca cinselliğiyle bağlantı kuruyor. Aman allahım! Belki de buna "zamanlar üstü" dememiz gerekecek! Kadın dediğin pembe, küçük, seksi bir şeydir. Kadın cinselliği de öyledir zaten. Pembe. Eh, zamanlar üstü olma iddiası, ister istemez böyle bir gerçek dışılık riskini de beraberinde getirir her durumda. Erkeklerin kadınlarla ve kadın cinselliğiyle ilgili böyle fikirleri olabiliyor ama bu fikirlerin gerçeklikle pek bir ilişkisi yok, daha çok temenni düzeyinde kalıyor.

İyi de, bu çantaları kullanan kadınlara ne oluyor? Kendileriyle ilgili salak fantezileri gerçek sanıp onlara uygun davranmaya mı çalışıyorlar? Sanmam. Pek öyle her şeye inanacak kızlara benzemiyorlar. Galiba böyle bir kadınlık vurgusuyla yaptıkları, kendi hallerini başka kadınlık hallerinden ayırt etmek. Fazla gerçek, kavgacı, iddialı, korkutucu kadınlardan, o hallerden. Amerika'daki yaşıtlarının yaptığı gibi: Ben annemin feminist kuşağından farklıyım, öyle şeylere ihtiyacım yok! Benim ihtiyacım, küçük bir kız çocuğu gibi pembe olan bana göz kulak olacak, sahip çıkacak, güçlü bir erkek. Evet, seksiyim ama cinselliğim kırmızı değil, pembe. Korkmanıza gerek yok.

Feminizmin yarattığı en büyük korkulardan biri, kadınları erkeklere benzeteceği korkusuydu. Cinsiyetler arasındaki farkın, toplumun bu en temel, en vazgeçilmez farkının ortadan kalkma ihtimali bazılarımızın başını döndürürken, kadın erkek, pek çok insanı korkutmuştu. Görünen o ki, korkanlar korktuklarıyla kaldılar. Erkekler, pek değişmediler, babadan kalma yöntemlerle savunuyorlar erkekliklerini: Kadınları döverek, engelleyerek, aşağılayıp küçümseyerek, erkekliği yüceltip eşcinsellikten deli gibi korkarak. Kadınlar çok değiştiler ama o kadar da fazla değişmediklerini göstermenin yollarını buldular hep. Abartılı annelik halle-

riyle, "fuck-me-shoe"larıyla, pembecik küçücük çantalarıyla. Barbie'nin bile boşandığı bir devirde bilmiyorum ki bu halleri inandırıcı bulmayı daha ne kadar sürdürebileceğiz?

MAZİYE BİR BAKIVER...

Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 39. sayı, 2008

Giriş

"Ortadoğu", hiçbir zaman yalnızca coğrafyaya işaret etmedi. Hep daha fazlası vardı, Said'in dediği gibi, "Şark, Şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da eyleme nesnesi olamadı (hala da değil)" (Said 1999). "Doğu"nun sömürgeci bakışla inşası, bu coğrafyayı coğrafyadan fazla bir şey, bir arzu nesnesi olarak tasarladı. Oryantalist ressamların, örneğin Ingres'in ya da Delacroix'nun eserlerinde sereserpe uzanmış bize bakan çıplak kadınlar, bu arzunun cisimleşmiş hali gibidir. Said, Nerval'in *Doğuya Yolculuk* isimli eserini değerlendirirken, Doğu'nun bir kadın olarak inşasına da değinir:

> "Fiziksel ve duygusal bakımdan Şark'la bağ kuran Nerval, tüm hikmetin türediği 'aynı anda hem gizemli hem ulaşılabilir' analık merkezini özellikle Mısır'a yerleştirerek, Şark'ın zenginlikleri arasında, (temelde dişil olan) kültür ortamında teklifsizce gezinir." (Said 1999: 194).

Meyda Yeğenoğlu, bir adım daha ilerler ve Said'in oryantalist söylemdeki cinsellik ve kadın imgelerini bu söylemin kurucu ögeleri olarak ele almayışını eleştirir. Ona göre, "cinsellik so-

rusu belli bir alanla sınırlıymış gibi değerlendirilemez; öznenin öteki ile her türlü ilişkisini yönetir ve yapılandırır" (Yeğenoğlu 2003: 35). Dolayısıyla, Fanon'un Fransız işgali altındaki Cezayir'de peçeyi bir direniş sembolü olarak görmesi, böyle bir bağlamda anlamlandırılmalıdır. "Peçe, Batılı'nın Doğu'nun gizemlerinin içine sızmasını ve ötekinin iç dünyasına girebilmesini fantazmatik düzeyde sağlayan figürlerden biridir." (Yeğenoğlu 2003:53).

Ortadoğu (ya da Şark) imgesinin sömürgecilik tarihi boyunca her zaman aynı kalmadığını da eklemekte yarar var. Batılı ülkelerde 1979 İran devriminden sonra giderek artan, ama özellikle 11 Eylül saldırısından sonra zirveye ulaşan İslam fobisi, Ortadoğu'ya ilişkin arzuların ve korkuların yeni bağlamlarda, yeni söylemler içinde ifade edilmesiyle birleşti. Bu yeni bağlamın en belirgin teması, "gericiler tarafından kapatılan kadınların özgürlüklerine kavuşturulması" idi. Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan'ı işgalinin hemen öncesinde başlayan ve uzunca bir süre gücünü sürdüren "burkasından hüzünlü kara gözleri görünen kadın" anlatısı, pek çok Batılı feminist için de kafa karıştırıcı olabildi.

Örtülü ya da çıplak kadın bedenlerinde ifadesini bulan bu imgenin en önemli bileşeni, İslamiyettir: Haremdeki seresere pe odalıklar ya da harap evlerinin önündeki çadorlu kadınlar, bir dinin, Müslümanlığın sömürgeci fantezilerdeki yansımalarıdır. Oysa gerçeklik, genellikle fantezilerden farklıdır, tarih içinde ve toplumsal özneler tarafından yaratılır. Ortadoğu coğrafyasında da bu öznelerin başında, devletler gelir. Sömürgecilikten kurtuluş mücadeleleri ve modernleşme hareketlerinin belirlediği siyasal iklim içinde din, çok farklı roller oynayabilir, farklı anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla, İslamiyeti ne sömürgeci fantezilerdeki gibi en iyi ihtimalle "tu-

haf" bir kültür, ne de İslamcı anlatıların bize söylediği "hak dini" olarak düşünebiliriz; İslamiyet, tıpkı başka dinler gibi, yalnızca bir inanç ve anlam sistemi değil, aynı zamanda başta devlet olmak üzere siyasal aktörlerin kullandığı ve biçimlendirdiği bir araç, onlar tarafından çeşitlendirilmiş bir alandır. Deniz Kandiyoti'nin (1997a) haklı olarak söylediği gibi, "Müslüman toplumlardaki kadınlara ilişkin çalışmalar, devletin rolünü ve İslamın konumunun ne ölçüde devlet politikaları tarafından belirlendiğini gözardı etme eğilimindedir."

Buna, Batılı feminist devlet kuramının sömürgecilik sonrası devletleri ve bu devletlerin vatandaşı olan kadınların deneyimlerini büyük ölçüde görmezden geldiğini de eklemek gerekir[1]. Kadınların vatandaşlığına (ya da eksik vatandaşlığına) ilişkin klasik feminist metinlerin çerçevesi, bağımsızlık mücadeleleri ve milliyetçi hareketler içinde yer alan kadınların bu mücadeleler içindeki ve ulus devletlerin kurulmasından sonraki konumlarının kavranması için son derece yetersiz kalmaktadır[2]. Dolayısıyla, sıklıkla yapıldığı gibi Ortadoğu'da kadınların politik, toplumsal ve kültürel mücadelelerini tarih dışı bir din ya da "kültür" çerçevesinde ele almak yerine, başta devletler (ve tabii ki kadınların kendileri) olmak üzere, siyasal öznelerin stratejileri ve hareketleri bağlamında analiz etmek, genel siyasi coğrafyayı daha kapsayıcı bir şekilde an-

1 Örneğin Türkçe'ye de çevrilen iki klasik çalışmanın her ikisi de, liberal devleti norm olarak alır ve kadınların ikincilleştirilmesini bu çerçevede analiz eder: Philips 1995; Pateman 1993. 1980'lerin sonunda, Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias'ın klasik çalışması *Women, Nation, State* ile birlikte açılan yeni bir tartışma alanını da anmadan geçmemek gerekir. Bu alanı biçimlendirenler de hemen hemen istisnasız biçimde, Batı dışından feministler oldu.

2 Rai 1998. Arap toplumlarında devletin patriarkal (daha doğrusu neopatriarkal) yapısı üzerine tartışma yaratan bir inceleme için bkz. Sharabi 1988. Modernleşme ile patriarkanın ulus devletlerin yapılandırılmasında nasıl içiçe geçtiğini ve bu coğrafyadaki devletlerin özgül karakterini oluşturduğunu tartışan bu kitap, 1990'larda yaygın biçimde tartışıldı.

lamının yanısıra, feminist kuramın açıklayıcı gücünü de artırmak anlamına gelecektir. Aslına bakılırsa, siyasal öznelerin strateji ve hareketlerinin siyasetin değil de kültürün alanında kurulmasının kendisi, bu yazının izleklerinden biridir. Özellikle kadınlar ve kadın hareketleri söz konusu olduğunda, yalnızca dışarıdan bakışlara yönelik bir eleştiri olarak değil ama "içerdeki" öznelerin kendi eylemliliklerine ve anlam dünyalarına ilişkin algılarının da böyle bir açıdan değerlendirilmesi gerekir.

İslamın kadınların kapatılarak ve dışlanarak ikincilleştirilmelerine neden olduğu yahut cinsiyetlere ayrı yaşam alanları öngörerek onları güçlendirdiği düşünceleri, her durumda, dini tarih dışı bir alanmışçasına ele aldığı için, sorunludur. Bu nedenle, bu coğrafyada yaşayan kadınların hikâyelerini anlamaya çalışırken, "Ortadoğu" fikrinin kendisinin de gerçekliğin belirli bir perspektiften, sömürgeci perspektiften kurulması olduğunu hatırda tutarak, bu coğrafyanın son yüzyıldaki tarihsel değişimini ve kendi içindeki bölgesel farklılıkların son derece büyük ve keskin olabildiğini dikkate almakta yarar var.

Ortadoğulu kadınların bu tarihsel değişimi nasıl deneyimledikleri, bu değişimin neresinde ve nasıl bir rol oynadıkları sorularını sormak, "İslamiyetin kadınlara ne yaptığını" araştırmaktan sosyal bilimsel olarak daha etkili ve isabetli bir yol. Böylece Ortadoğulu toplumların Avrupalı olanlardan ne kadar farklı oldukları hakkındaki hikâyelerin arkasındaki gerçekliği, yani bu farkın tam da Avrupa/Batı ile ilişki içinde kurulduğunu ve büyüdüğünü görmemiz kolaylaşabilir. Bu ilişki, özellikle "kadın sorunu" bağlamında büsbütün önemli hale gelir; çünkü, ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak, kadınların özgürlük talebi, sömürgecilerin politikaları ile ko-

layca içiçe geçebilmiştir. Aynı şekilde, kadınların "geleneksel" konumlarını sürdürmeleri ya da kapanmaları da sömürgeciliğe karşı direnişin bir biçimi haline gelebilmiştir. Hindistan örneği üzerine yazan Chatterjee, İngiliz sömürgeciliğinin ideolojik meşrulaştırma araçlarından birinin "yozlaşmış ve barbarlara mahsus" toplumsal adetlerin eleştirilmesi olduğunu söyler (Chaterjee 2002:198). Bu nedenle, "kadın sorunu", sömürgeci söylemin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla, milliyetçi modernlik, kendisini sömürgecilerden farklılaştırma stratejisi olarak, gelenekleri, tabii en başta da aile ve akrabalık ile ilgili gelenekleri koruma yolunu seçmiştir[3].

Modern reformcuların kendilerine sordukları en temel soru, "nesnel Doğu kategorisinde kalıp kimliğimizi yitirmeden nasıl modern olunur?"du (Tanaka 1993:3). Bu sorunun yanıtı, pek çok durumda, milliyetçi söylemin maddi ve manevi dünyaları birbirinden ayırarak kimlik ve farklılığı ikincisini temel alarak inşa etmesiyle verilmiş oldu. "İç alan/dışarıdaki alan ayrımının somut gündelik hayata uygulanması toplumsal sahayı ghar (ev) ve bahir (dünya) alanlarına ayırmaktadır. Dünya harici olandır, maddinin alanıdır; ev ise kişinin içindeki manevi benliği, kişinin gerçek benliğini temsil etmektedir. Dünya maddi çıkarların izlendiği, iş bilir düşüncelerin üstün olduğu ihanetlerle dolu bir bölgedir. Dünya aynı zamanda erkeğin alanıdır. Ev ise özü itibariyle maddi dünyanın kutsal olmayan faaliyetlerinden uzak tutulmalıdır ve kadın evi temsil etmektedir." (Chatterjee 2002:202).

Bu nedenle, Müslüman kadınların özgürlük mücadeleleri, her zaman fazlasıyla karmaşık, ikilemlerle ve çatışmalar-

3 Belirtmek gerekir ki bu "koruma", gerçekte bir yeniden inşa edimidir. Bu konuya aşağıda döneceğim.

la dolu olmuştur. Sömürgeciliğe direnmek ve kadın hakları savunucusu olmak, birlikte sürdürülmesi zor konumlardır. Bu ikisini uzlaştırmak için kadınların çeşitli stratejilere başvurmaları gerekmiştir. Bu stratejilerden biri, kadın haklarının İslamın özünde bulunduğu, cinsiyetçi uygulamaların ise dinden değil, geleneklerden kaynaklandığı fikrine dayalı geniş bir söylemsel alan açmalarıdır (Bardan 1995). Bu ideolojik ve siyasal mücadele alanını dikkate almadan, kadınların seslerine kulak vermeden Ortadoğu'da feminist mücadelenin geçmişini ve bugününü anlamak zor olduğu gibi, bu mücadelenin potansiyellerini, düğüm noktalarını ve vaadlerini görebilmek de mümkün olmayacaktır.

Geçmiş: Ortadoğu'da Kadın Örgütlenmeleri

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak bütün bir coğrafyayı belirleyen toplumsal ve ekonomik reform hareketlerinde kadınların aktif bir rolü oldu. Özellikle modernleşme hareketlerinin başladığı Osmanlı İmparatorluğu (daha sonra Türkiye), İran ve Mısır, "kadın sorunu"nun sadece erkekler değil, kadınlar tarafından da tanımlandığı ve tartışıldığı yerlerdi. Özellikle evlilik, boşanma, miras gibi medeni hukuk alanlarındaki reform taleplerinde ve kadınların eğitim ve çalışma haklarına kavuşmalarına ilişkin siyasal hedeflerde, reformcu erkeklerle kadınların ortaklaştıklarını görüyoruz. Kentli ve orta sınıftan, eğitimli elitlerin "kadın sorunu"nu gündeme getirmeleri, asıl olarak modernleşme ve batılılaşma bağlamında oldu. İran'da 1906, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'deki anayasal reformlar, kadınların ilk kez güçlü bir biçimde kamusal alana çıkmaları, siyasal gösterilere katılmaları, dergi ve gazetelerde görüşlerini ifade etmelerini sağladı[4]. Bu göreli özgürlük döneminde, bağımsız kadın örgütlenme-

lerinin her iki ülkede de hızla güçlendiğini görüyoruz. Birinci Dünya Savaşı, Ortadoğu'da milliyetçi hareketlerin yükselmesiyle sonuçlandı. Bu hareketler, yeni ve modern ulus devletlerin kurulmasını hedefliyordu; modern milliyetçiliğin ayrılmaz bir bileşeni, kadınlara verilen yeni roller, açılan yeni alanlardı.

Ancak, bu noktada tekrar pahasına belirtmek gerekir ki, milliyetçilik ile "kadın sorunu" (ya da feminizm) arasındaki ilişki, ilk bakışta görüldüğünden daha karmaşıktır. Modern milliyetçiliğin feminizmle zaman zaman ittifak yaptığı, kadınlara, özellikle de elit kadınlara yeni yaşam alanları açtığı doğru olsa bile, Chatterjee'nin de dikkat çektiği gibi, modernlik korkusunun ve sömürgeci Batı'dan farklılaşma ihtiyacının billurlaştığı alan da yine cinsiyet ilişkileri ve kadınların konumudur. Chatterjee'ye ek olarak, modern ailenin ve "yeni kadın"ın yalnızca bir korkunun, sömürgeciye benzeme ve yabancılaşma korkusunun ifade edildiği değil, aynı zamanda ulusun organik bir bütünlük olarak kurulmasında kritik bir rol oynayan alanlar olduğunu söylemek gerekir.

Hem erken modern edebî metinlerde hem de milliyetçiliklerin kanonik metinlerinde, bu korkunun yansımalarını izlemek mümkündür. "Milliyetçi ideolojilerin, milleti aile ve akrabalık ilişkilerinin devamı gibi düşünen cemaatçi damarı da, kadının toplumdaki konumunu ve işlevini 'anne', 'bacı' ve 'eş' olarak sembolize eder. Milletin bir aidiyet ve sadakat kaynağı olarak doğallaştırılması, kadının toplumsal varlığının doğallaştırılmasıyla, yani biyolojikleştirilmesiyle iç içe geçer. 'Yeni aile'nin kurulması ve onun içinde kadının yeri-

4 1908-1918 yılları arasında sadece Şam'da farklı siyasal çizgileri temsil eden, kimi mizah ağırlıklı toplam 20 gazete yayınlandı. (Watenpaugh 2006.)

nin tayin edilmesi, metaforik anlamlarının ötesinde, milliyetçi ideolojinin tüm toplumsal yaşama nüfuz etmesini sağlayan koordinat sistemini oturtan stratejik bir hamledir." (Bora 2005:243).

Dolayısıyla, Ortadoğu coğrafyasında milliyetçi elitler eliyle gerçekleştiren modernleşmenin her durumda kadınları özgürleştirdiği düşüncesi, doğru değildir. Tersine, kadınlar için açılan yeni alanlar, aynı zamanda kadınların özgürleşmesinin sınırlarını da çizmiştir[5]. Bunu yaparken, farklı kadınlıkların inşasına olanak sağlamış, böylece, yeni bir cinsiyet rejimi inşa ederken bu rejimin iktidar ilişkilerini de yeniden oluşturmuştur. Bu iktidar ilişkileri, oluşturulan yeni merkez/çevre ve içerisi/dışarısı ayrımları ile yürütülür. Bu nedenle, modernleşmenin bir "gelenekselden kopuş ve yeni bir dünyayı kurma" hikâyesinden çok, geleneğin ve "yeni"nin yeniden tanımlanırken yeni iktidar ilişkilerinin kurulup işler hale getirilmesi süreci olduğunu hatırda tutmakta yarar/vardır. Bu iktidar ilişkilerini kurarken işe koşulan ayrımlar, yine temel bir norm, namus normu üzerinden kurulur. Namus kavramının premodern bir norma işaret ettiği genel yargısı, bu açıdan son derece modernist bir yargıdır. Tersine, tam da bu norm, yeni bir bağlamda, yeni bir anlam çerçevesi içinde iş görmeye başlamıştır.

Afsaneh Najmabadi, İran örneği üzerine yaptığı analizinde namusun İslami bir içerikten milli içeriğe doğru nasıl kaydığını, bu kaymada "vatan"ın bir coğrafya olarak yeniden ku-

5 Mervat Hatem, Mısır'ın modernleşmesinde laik modernist döneme ilişkin yaptığı değerlendirmede, kadınların iş hayatına girmelerinin teşvik edildiğini ama bu teşviğin "kadın meslekleri", özellikle öğretmenlik mesleğine doğru olduğunu anlatır. Mervat 1998. Bu yönelimin Türkiye için de doğru olduğunu gösteren bir örnek için bkz. Tan Mine vd. 2007.

rulurken sevilen bir kadın olarak tahayyülünün nasıl rol oynadığını anlatır "Ulusun erkek oluşu ile vatanın kadın oluşuna sıkı sıkıya bağlı olan bir kavram da namustu. Kökleri İslam düşüncesinde bulunan namus kavramı, milletin dinsel bir cemaatten milli bir cemaate dönüşmesiyle birlikte dinsel anlamından (namus-i İslam) koparılarak milli bir anlam kazanmıştır (namus-i İran). Kadının iffeti (ismet) fikri ile İran'ın bütünlüğü arasında gidip gelen namus, gerek kadının iffetini, gerekse de İran'ı erkeğin sahiplenmesine ve korumasına tâbi kıldı: Cinsel namus ile milli namus, karşılıklı olarak birbirlerinin oluşturucusu olmuştu." (Najmabadi 2000: 120). Handan Çağlayan da modern Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışında kadının nasıl kritik bir konumda bulunduğunu ortaya koyar ve bu konumun ve namus normunun politik konjonktüre göre nasıl yeniden tanımlandığını gösterir.[6]

Ulus devletlerin ve milliyetçiliğin belirlediği bu tarihsel anda aile ve kadın yeniden konumlandırılırken, ideolojik çerçevelendirme ve yeni söylemlerin üretilmesi, yasal ve kurumsal düzenlemelerle de desteklenmiştir. Türkiye'de Atatürk'ün öncülüğündeki modernleşme hareketinin iktidara geldiğinde yaptığı öncelikli reformlardan biri, laik bir medeni kanun getirmek oldu. Medeni kanun hazırlıklarının 1923 yılında başlatıldığı düşünüldüğünde, bu alanın düzenlenmesinin yeni yönetim için ne kadar öncelikli olduğu daha iyi anlaşılır. Böylece, 1917 yılında İslam hukuk tarihinde bir ilk olan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nden sonra, kişisel ilişkiler alanına ilişkin en önemli düzenleme gerçekleştirilmiş oldu. 1927 yılında kabul edilen yeni Medeni Kanun, İsviçre'den alın-

6 Çağlayan 2007. Bu çalışmanın önemli tezlerinden biri, namus normunun değişmeyen "Gelenek"in bir parçası olmayıp modernleşme ile birlikte ortadan kalkmadığı, yeni biçimler aldığı, yeni içeriklerle yüklendiğidir.

mıştı ve modern çekirdek aile idealine yaslanıyordu[7]. İran'da 1926'da taç giyen Rıza Şah da, kadınların toplumsal statüsünü değiştiren reformlar yaptı (boşanma hakkı tanımak, eğitim imkânları sağlamak gibi).

Bu gelişmeler her ne kadar reformcu erkeklerin modernleşme projelerinin doğal bileşenleri gibi görünse de, kadınların ve kadın örgütlerinin sürecin biçimlenmesindeki etkileri, son derece önemlidir.[8] Bu bakımdan Mısır, İran ve Türkiye'den farklı bir örnek olarak karşımıza çıkıyor: Mısır'da İran ve Türkiye'dekinin aksine, ondokuzuncu yüzyılda başlayan kadın örgütlenmeleri, yirminci yüzyılda da erkek reformculardan bağımsızlığını büyük ölçüde korudu. 1919'da, İngiliz sömürgeciliğine karşı Kahire'de büyük bir miting düzenleyen kadınlar, bir yandan Wafd partisinin kadın kollarını oluştururken, diğer yandan bağımsız bir feminist örgütlenme olan Mısır Feministler Birliği'ni kurdular.[9] 1924 yılında kurulan Mısır Feministler Birliği ile aynı yıl İstanbul'da kurulan Türk Kadınlar Birliği'nin tarihini karşılaştırmak, Ortadoğulu kadınların içinde bulundukları çatışma ve çelişkilere dair önemli ipuçları sunuyor: Mısır Feministler Birliği'nin yirmi yıl boyunca son derece sınırlı kazanımlar (evlenme yaşının yükseltilmesi gibi) elde etmesine karşılık, bağımsızlık iddiasını sürdürmek isteyen Nezihe Muhiddin'i tasfiye ederek "Cumhuriyetin birer neferi" olmayı kabul eden Türk Ka-

7 Bu idealin siyasi anlamına ilişkin önemli bir tartışma için bkz. Sirman 2002.

8 Bu etkinin ve kadınların taleplerinin modernleşme programı içinde kendine yer bulmasının sonuçlarının Türk Kadınlar Birliği örneğinde ayrıntılı bir tartışması için bkz. Zihnioğlu 2003.

9 Mısır'da kadın örgütlerinin hayır işlerinden politik alana doğru kayışını "Mısırlıların annesi" olarak adlandırılan Safiya Zaghlul ve ilk kamusal feminist figür olan Huda Shaarawi üzerinden anlatan McCarthy, bu dönüşümün kadın örgütlenmelerinin yarattığı alternatif kamusallık biçimlerini anlamakta önemli ipuçları barındırdığını söylüyor. McCarthy 2001.

dınlar Birliği, başta seçme ve seçilme haklarının kazanılması olmak üzere, ciddi yasal reformlar elde ettiği gibi, çok partili döneme gelininceye dek de her mecliste temsil edildi. Buna karşılık, Mısır'da bağımsız feminist hareket geniş bir politik tartışma alanı açtı ve en kritik ve zor dönemlerde bile bu alanı korumayı başardı.

Hem İran ve Türkiye, hem de Mısır'daki kadın hareketlerinin en önemli sınırlılığı, halktan kadınlarla ilişkinin son derece az olmasıydı. Bu sınırlılık, "kadın sorunu"nun asıl olarak sembolik düzeyde tartışılmasına yol açtı ve yasal değişikliklerin pratik sonuçlarını görmek için başka toplumsal değişmelerin gerçekleşmesi gerekti. (Graham-Brown 2001). Elitlerin dışındaki kadınların politik hareketlere katılımı, Cezayir ya da Filistin gibi ülkelerde, bağımsızlık ve sömürgecilik karşıtı hareketlerin şiddetli çatışmalarla yürüdüğü yerlerde daha yüksek oldu. Buralarda her sınıftan kadın, yaşamını ve özgürlüğünü tehlikeye atarak bağımsızlık savaşlarına katıldı, bu sürecin sonunda, geleneksel rollerine dönmeleri beklendiğinde ise, erkeklerle ve yeni yönetimlerle ciddi çatışmalar yaşadılar. İslamî metinlerin yeniden yorumlanmasını da içeren "İslamî feminizm", asıl olarak bu çatışmalardan ve kadınların bu çatışmaları kendi lehlerine çözme gayretlerinden kaynaklandı.

İki Strateji: Laik ve İslamî Feminizm

Partha Chatterjee, sömürgeci devletin tarihinin, gelişmiş bir ülke inşasına ilişkin ulusal projelerin tanımlanmasındaki çelişkilere de kaynaklık ettiğini savunuyor (Chatterjee 2002). Sömürgeci devlet, modern iktidar rejimlerini yerleştirirken, bu rejimin kurumlarını da oluşturmuştu (bürokrasi, adalet

sistemi, eğitim ve sağlık sistemleri ve tabii askeri kurumlar gibi). Bu kurumların yarattığı yeni bilinç biçimleri, sömürgecilik sonrası ulus devletlerin kurumlarında da içkin olarak varlıklarını sürdürdüler. Bu kurumlar, yerel kültürü "geri" olarak tanımlayan bir yaklaşımla kurulmuş ve işletilmişlerdi, dolayısıyla da "yerli" olanın iktidardan dışlanması ve ikincilleştirilmesi, sömürgeci yönetimin ayrılmaz bir bileşeniydi.[10]

Milliyetçi söylemin geliştirilmesi, modernitenin evrensel nitelikleri ile kültürel fark arasındaki çelişkinin belirli biçimde çözülmesi girişimiydi. Bu söylemde yerel kültürün "öz"ünü oluşturduğu düşünülen niteliklerin sürdürülmesi, böylelikle yabancı/sömürgecinin dışarıda bırakılması sağlanıyordu. Aynı zamanda, yerli kültürün "geri"liği önkabulü, modernleşme projesinin (özellikle de ekonomik ve siyasal modernleşme) meşrulaştırıcısı olarak iş görüyordu. Bu çelişkili konum, modern milliyetçiliğin bir yandan "milli değerler"in kaynağı olarak görülen ahlaki (yani asıl olarak aileye ilişkin) alanda farklılığı vurgular ve desteklerken, kamusal alanda (hukuk, idare, ekonomi) evrenselliği ve modernliği geliştirmesi anlamına geldi. Ancak, daha önce de belirttiğim gibi, "milli değerler", geleneksel olanın sürdürülmesi değil, uzak bir geçmişin, milletin özünün ortaya çıktığı bir dönemin ihyası anlamına geliyordu. Bu nedenle, bu farklılaştırma stratejisine daha yakından bakmak ve derinlemesine analiz etmek gerekir.

Kendi "yeni"liğini sömürgecilikten kurtuluş mücadelesi içinde tanımlayan Mısır'da da, Türkiye ve İran'da da, bu "yeni",

10 Sömürgecilik tarihi olmayan Türkiye Cumhuriyetinde ise "geri" olarak tanımlanan, Osmanlı mirası idi. "Geçmiş" ve geleneğin modernin karşıtı olarak inşasına ilişkin bir tartışma için bkz. Kandiyoti 1997(b)

aynı zamanda "eski"den kopmayı da kapsıyordu. Yani, modernleşme hareketlerinin radikalizmi, esas olarak içine doğdukları tarihsel bağlamın bileşenlerini reddederek bir anlamda "beyaz bir sayfa" açma arzusu ve iddiasından kaynaklanıyordu. Bütün o "yeni insan", "yeni aile" tartışmalarının arkasında yatan, esasen bu güçlü arzu ve iddiaydı. "Çürümüş" ve "yozlaşmış" olan yalnızca siyasal yapı değil, bütün bir toplumsal yapıydı ve bu çürümenin panzehiri, varolan yapıları kökünden kesip atarak yenilerini kurmaktı. Bu üç modernleşme hikâyesinin üçünde de milli "öz"ün el eriminde duran İslami gelenekte değil de çok uzaklarda kalmış muhayyel bir geçmişte aranması, tesadüfi değildi. Türkiye'de de, İran ve Mısır'da da bu dönem, İslamiyet öncesine işaret ediyordu: Türkiye için Orta Asya stepleri, Mısır için Firavunlar dönemi, İran için ise köklü Pers kültürü. Modern çekirdek ailenin, sevgiye dayalı evliliğin, tek eşliliğin ve kadınların söz hakkının milletin "öz" kültürüne içkin değerler olduğu iddiasıyla, yeni modern aile, bir Batılı fenomen olmaktan çok, milli kültürün "gerçek" değeri olarak sunuldu; aynı zamanda, bu milli değerler, "gelenek"ten farklılaşmayı ve öze dönmeyi de anlatıyordu.[11]

Afsaneh Najmabadi (1998), yirminci yüzyıl başındaki modernleşme hareketlerinin evi ve aileyi yeniden inşasını anlatırken, orta sınıftan kadınların yeni bir kadınlık ideali çerçevesinde yeni annelik ve ev kadınlığı rollerini üstlendikle-

11 Bu tercihlerin sınıfsal karşılıklarının ne olduğu, son derece önemli bir sorudur. Bu yazının çerçevesi içinde böyle bir tartışmaya girişmek mümkün görünmüyor ancak cinsiyet ilişkilerini tamamen dışarıda bırakıyor olsa da, Türkiye'nin yakın tarihinde sınıf ve iktidar ilişkileri üzerine son derece ufuk açıcı bir analiz için bkz. Keyder 1995. "Gelenek"in yeniden inşasında uzaklara gitme ihtiyacının da, muhalefet ideolojisini İslami terimlerle yapmanın da sınıfsal karşılıkları var ve bunların farklı ülke örneklerinde ne tür söylemler ürettiğini karşılaştırmak, ilginç olurdu.

rini söylüyor. Bu değişimi, ev idaresinin nesnesi olmaktan "*mudabbir-i manzil*", yani evin idarecisi olmaya doğru tanımlıyor. Nükhet Sirman ise, kadınlara açılan yeni yaşam alanlarının yanında, bu yeni evin ve yeni ailenin de, getirdiği bütün ek yüklere karşın orta sınıftan kadınlar tarafından güçlü bir biçimde benimsenmesinin tam da bu değişimden kaynaklandığını söylüyor (Sirman 2002). Ona göre modernleşmeyle birlikte gelen yeni özne kurma teknikleri ve modern iktidar biçimleri, "milli kadınlık ve erkekliğin dışarıdan empoze edilen bir kimlik değil, kişilerin bu kimliğin sunduğu iktidar olma biçimlerini arzuladıkları için kendi istekleriyle üstlendikleri birer öznellik" olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, modern milliyetçilikle modern feminizm arasındaki ittifak, yalnızca yeni modern devletlerin kadınların yaşam alanlarını genişletmesine dayalı değildir, bunun yanında orta sınıftan kadınlar için sağladığı iktidar imkânlarının da dikkate alınması gerekir. Bu imkân, her şeyden önce, artık sadece kişisel alan içinde değil, toplumsal ilişkiler içinde de özne olabilme imkânıdır. Milletin annesi ve öğretmeni rolü, orta sınıf kadınlığı için yeni bir iktidar alanıdır. Türk Kadınlar Birliğinin 1934 kongresinde verdiği kritik karar, yani siyasal mücadeleden çekilme kararı, bu açıdan değerlendirildiğinde, bu iktidar alanına doğru açılmayı içeren bir strateji değişikliği olarak görülebilir: Yeni mücadele alanında hasım artık erkekler değil, "karanlık" geleneklerdir. Nitekim modern Türk romanının klasiklerindeki kadın kahramanlar artık milleti aydınlatmak için kişisel yaşamından fedakârlık eden, gerekirse bu uğurda canını vermekten çekinmeyen Aliye'ler, Feride'lerdir.

Mervat Hatem (1998) etkileyici bir makalesinde, Mısırlı kadın şair Aisha Taymur'un yaşam öyküsü üzerinden aynı hikâyeyi anlatır: Annenin temsil ettiği "eski" düzene karşı

babayla işbirliği yapan modern genç kadın, geleneksel kadınlık rolünü reddederken kendini kamusal bir figür, bir yazar olarak kurmakta, ancak bu seçim, onun aynı zamanda modern ev kadınlığı ve annelik görevlerini yerine getirme yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

Böyle bir stratejinin can alıcı noktası, feminist siyasal mücadelenin siyasetin terimleriyle değil, "kültür"ünkilerle yürütülmesi ve buna bağlı olarak "yeni" kadınlığın inşasının "eski" ilişkileri, bu arada "eski" kadınlık tarzlarını (ve anneyi) karşısına alarak gerçekleştirilmesidir.[12] Değişimi izlemenin en iyi yolu, feminist yazının diline bakmaktır. Osmanlı'da feminist dergilerde yayınlanan yazılara rengini veren "hak" kavramı, 1930'lardan sonra tamamen görünmez olmuş, bunun yerini bir "aydınlatma" dili almıştır. 1914 yılında Kadınlar Dünyası Dergisinde yayınlanan şu satırlara bakalım:

> "İtiraf edelim ki, bugün kadın hakk-ı hayâta ve hürriyete malik değildir. Çünkü o hiçbir vakit bunu tanzîm ve idâme için mefkûresini, irâde-i cüz'iyesini, meyl ü arzusunu isti'mal edemiyor; onun hayatına ve âdât, görenek emsâl ü akrân vesilelerinden istifâde ile ya bir peder, amca, dayı ya bir zevc veya bir birader tahakküm ediyor. Hayatta endisine bir gaye, bir mefkûre ta'yîninden memnûdur. Çünkü o daima bir erkeğin arzu veya menfaati içün ihmâl ve fedâ edilebilecek olan, edilmesi lâzım gelen saçı uzun aklı kısa- Anadolu'da ma'rûf ta'bîriyle 'eksikli' olmakdan başka bir şey olarak telakki edilmemiştir. Kadının bizde mevcûdiyet-i şahsiyyesi yokdur, olmamışdır." (Akt. Demirdirek 1993: 83).

12 Sirman'ın "modern ailenin sırları"ndan söz ederken kast ettiklerinden biri de bu olmalı: Anneyi feda edip babanın kızı olarak yola devam etmek!

Burada yazarın kendisini haklarından mahrum bırakılmış bir grubun, kadınların bir parçası olarak gördüğü, onlar adına ve haklarını savunmak üzere söz aldığı anlaşılıyor. Bu duruş, "kadın sorunu"nun bir siyasal sorun, konuşan öznenin ise siyasal bir özne olarak tanımlandığına işaret eder. Bu dergiden yirmibeş yıl sonra, 1940'ta yayınlanan (ve o dönemin yaygın söylemi açısından hiç de ayrıksı bir nitelik taşımayan) şu satırlar, bakış açısının nasıl tamamen değiştiğini bize gösteriyor:

> "(Türk kızı için) ilk gaye, cemiyete faydalı olmaktır. Böyle olunca, kendini her türlü alakadan, her çalışmadan uzak tutarak yalnız süsile, eğlencesile meşgul olan ve erkeğin sırtından geçinen bir kadın tipine (tam kelimesini söyliyeyim: böyle bir parazite) olgun Türk kızı yalnız hayret ve nefretle bakar" (Oksal, 1940:62).

1914 ile 1940 arasında "kadın sorunu"nun politik bir sorun olmaktan kültürel bir sorun olmaya doğru nasıl değiştiğini gösteren bu iki konuşma tarzının ikincisinde dikkat çeken bir husus da, konuşan öznenin kendisini artık "kadınlar" adına konuşan bir siyasal özne olarak değil, "aydınlanmış bir bakış" olarak kurmasıdır.[13] Burada çıkarlardan ya da haklardan değil, doğrudan, yanlıştan, faydalılıktan ve parazitlikten söz edilmektedir. Elbette artık hakkında konuşulan ile konuşan arasında geniş bir açı vardır, dolayısıyla, konuşanın bir kadın mı yoksa bir erkek mi olduğu fark etmiyor gibi görünmektedir. Gerçekte, söz söyleme konumunda olan kadınların kendilerini diğer kadınlardan ve "kadınlık"tan uzaklaştırma ihtiyacı duymaları, kamusal sözün kadınlığı dışlaya-

13 Her satırda okuru çarpan kadın düşmanlığı konusuna hiç girmiyorum! Aydınlatma bakışından ve bu konumdan konuşan kadınların dilindeki kadın düşmanlığının başka şeylerin yanında, yukarıda bahsettiğim "aile sırrı", yani babanın kızı olmayı tercih etmekle ilgili bir yanı da olmalı.

cak biçimde kurulması, öznenin kadın ya da erkek oluşunun fark etmediğini değil, kamusal dilin tamamen bir erkek dili olduğunu gösterir. Bu dili konuşmaya niyetlenen kadınların kendi kadınlıklarını unutturmaya yönelik stratejileri, üzerinde çok durulmuş bir konudur.[14] Ancak buradaki tartışmamız açısından önemli nokta, kadınlar hakkında ve kadınlar tarafından yapılan kamusal konuşmanın dilindeki büyük kırılmadır: Hak kavramının tamamen gözden kayboluşu ve yerini kadınların nasıl olmaları gerektiğine ilişkin ahlakî/kültürel normların alışı, cinsiyet eşitsizliğinin bir siyasal sorun olarak tanımlanmasının da sona erdiğine işaret eder.

Bu noktanın günümüzde Ortadoğu toplumlarında temel feminist tartışmanın, yani İslami feminizm/laik feminizm ayrımının biçimlenmesinde son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Üstelik, zaman zaman fazlasıyla keskinleşen bu ayrımın, modern laik feminizm ile modern İslamî feminizm arasındaki önemli bir benzerliği görünmez kıldığı kanısındayım: Siyasetin kültürün terimleriyle yürütülmesi. İlkindeki ileri/geri, aydınlık/karanlık gibi ikiliklerin karşısına ikincisi yerli/yabancı, zahir/batın gibi ikilikler koyar- iki durumda da mücadele alanı, kültürel terimlerle çizilmektedir[15]. Yani, bir toplumsal grup olarak kadınların hakları değil, onlar için doğru olanın ne olduğu tartışılmaktadır. Bu tartışmanın zaman zaman kadınların özgürlüğünün koşullarının neler ol-

14 Örneğin Eser Köker, kadınların siyasal deneyimlerini görsel metinler üzerinden okuduğu kitabında, 1935 yılından bir fotoğraf, bir kadın milletvekili adayının seçim konuşmasının fotoğrafı üzerine şunları söyler: "Artık modern Türkiye'nin olgunlaşma enstitüsü çıkışlı kalıplarıyla kamu hayatına çıkan kadını, erkek giysilidir. Tayyörlü, paltolu, trençkotlu. Kadınların kamu hayatında duruşlarının rengi siyah, kahverengi, lacivert olarak tayin edilir. Erkek gibi giyinmek ve davranmak, kamusal ve siyasal yaşamda kalın çizgilerle belirir." Köker 2000.

15 Dikkat edilirse, modernist/gelenekçi siyasetler arasındaki çelişkilerde de kültürün alanına girildiği an, kadınlardan ve/veya aileden söz ediliyordur.

duğuna doğru uzanması (bugün Türkiye'nin gündeminin ilk sıralarına oturmuş görünen türban tartışmasında olduğu gibi) bir siyasal tartışma yanılsaması yaratsa da biraz daha yakından bakıldığında, kültürel ve ahlaki alandan alınmış eski ikiliklerin kimi zaman yeni kisveler altında, kimi zaman eski biçimleriyle iş görmeye devam ettiği, aydınlık/karanlık, ileri/geri gibi kavram çiftlerinin çerçeveyi çizdiği görülebilir.

"İslamî feminizm" terimi, 1990'larda uluslararası gündeme girdi (Bardan 2002). Her ne kadar bu terimin oryantalist bir bakış açısını yansıttığını söyleyerek kullanımını reddedenler varsa da (Moghadam 2002), canlı bir tartışma alanı olduğu görünüyor. İslamî feminizm, birincil İslami kaynakların kadınlar tarafından ve kadınlar lehine yeniden okunması ve yorumlanması anlamına geliyor. Terim yeni de olsa, kadınların (başka dinleri olduğu gibi) İslamiyeti yorumlamaları, yeni bir şey değil. Örneğin Mısır tarihinde önemli (ama unutulmuş) bir kişilik olan Labiba Ahmad (1870-1951), milliyetçilikle İslamcılığı bağdaştırmaya çalışırken, İslamın feminist bir yorumunu kullanmış, Mısır ulusunun inşasında kullanılması gereken harcın firavunlar döneminden değil, İslamiyetten taşınması gerektiğini savunmuştu. Ona göre İslamî inanç sistemi, gerçekte, kadın haklarını yüceltmekteydi (Baron 2005). Ancak, feminizmin yaklaşım ve yöntemlerinin (özellikle feminist hermenotiğin) sistematik bir biçimde kullanılması ve özellikle kadınların Kur'an tefsirine yönelmeleri, yeni ve radikal bir görüngüdür.

Margot Badran, Müslüman kadınların Kuran'ın feminist hermenotik kullanılarak yeniden okunmasını ve yorumlanmasını da içeren faaliyetlerini son derece önemli ve radikal bulduğunu söyledikten sonra, islami/laik feminizm ayrımının genellikle düşünüldüğü kadar kesin bir ayrım olmadığı-

nı ekliyor (Bardan 2005). Çünkü Kuran'ın kadınlar tarafından tefsiri, feminizmin sağladığı ufuk ve farkındalık olmaksızın mümkün olmazdı. Afsaneh Najmabadi de 1994 yılında Londra SOAS'ta yaptığı ve büyük bir tartışmaya neden olan konuşmasında, İran'lı kadınların İslam Cumhuriyeti yasalarında kadınlar lehine değişiklik yapılması için verdikleri mücadelenin ve Kuran'ı yorumlama girişimlerinin önemli bir reform hareketi olduğunu söylemişti[16].

Amina Wadud, bu görüngünün farklı stratejiler içinde anlamlandırılabileceğini anlatırken, "Alternatif Kur'an tefsirleri, tıpkı İslamın birincil kaynaklarının diğer alternatif yorumları gibi, hem İslami meşruiyeti, hem de özneliği (agency) vurgularlar" diyor (Wadud 2000). İran'da İslam devrimi sonrası kadın hareketleri üzerine yazan Afsaneh Najmabadi'ye göre de bu öznelik, radikal bir dönüşüme işaret ediyor ve kadınlara yeni bir alan açıyor, çünkü İranlı kadınlar tefsir işine kalkışarak mollaların merkezî konumlarını ciddi biçimde sarsıyorlar. Türkiye'de de 1998 yılında Hizbullah örgütü tarafından kaçırılarak öldürülen Konca Kuriş, yaygın medyada "İslamcı feminist" olarak sunulmuştu. Kuriş, İslamın yeniden ve kadınlar tarafından yorumlanması gereğini savunuyordu. Bir başka feminist, Hidayet Şefkatli Tuksal da hadisleri kadınlar açısından değerlendirdiği çalışmasında, kadın karşıtı söylemin hadislerden ayıklanmasını önermişti (Tuksal 2000).

2005 ve 2006 yıllarında Barcelona'da düzenlenen Uluslararası İslami Feminizm Kongreleri, hem tefsir çalışmaları-

16 2008 yılının Ocak ayında İranlı feministlerin dergisi Zanan'ın hükümet tarafından kapatılması, hükümetin de aynı görüşte olduğunu gösteriyor olabilir!

nın hem de Müslüman ülke pratiklerinin tartışıldığı zeminler oldu. Bu kongrelerin ikincisinin sonuç metninde, "İslamî feminizm, 'İslami yasa' olduğu söylenen bu düzenlemelerin onları uygulayanlar tarafından söylendiği gibi 'Allahın yasası' değil, yüzlerce yıl önce, kadınların erkeklerin malı olarak görüldüğü ve dinsel söylemlerin tamamen erkeklerin elinde olduğu toplumlarda insanlar tarafından yaratılmış yasalar olduğunu belirtir" ifadesi yer alıyordu.

1990'ların ikinci yarısından başlayarak gitgide genişleyen ve derinleşen bu tartışma alanı, Batı/Doğu ya da dini/din dışı gibi ayrımların kendisinin de sorgulanmasını sağlıyor. Böylelikle, özellikle Ortadoğu coğrafyasındaki kadın hareketleri üzerine yapılan değerlendirmelerin soyut "kültür" ya da "farklılık" gibi kavramların ötesinde, somut bağlamlar içine yerleştirilmesi mümkün hale geliyor.

Laik feminizm/islami feminizm ayrımını veri kabul etmek yerine, bu ayrımın hangi bağlamlarda, nasıl bir tarihsel miras içinde şekillendiğinin analizini yapmak, toplumsal dönüşüm içinde kadınların ve kadın hareketlerinin nasıl bir rol oynadıklarını anlamakta çok daha ufuk açıcı olacaktır. Kadınların eşitlik mücadelesinde iki farklı strateji olan laik feminizm ve islami feminizm, birbirlerine cephe aldıkları durumlarda bile, bazı ortaklıklar barındırırlar. Bu ortaklıkların başında da, yukarıda değindiğim gibi, apolitik bir soru olan "kadınlar için doğru olan nedir?" sorusunu yanıtlamaya çalışmaları gelir. Bu soruya farklı yanıtlar vererek tamamen zıt kutupları temsil ediyor hale geldiklerinde bile, bu iki stratejiye içkin olan ortak soru, "kadınların erkeklerle eşit olmaları/yaşam alanlarını genişletmeleri/haklarını elde etmeleri için neler yapılabilir?"dir.

Sonuç

Ortadoğu'da kadın hareketlerinin ve kadınların konumuna ilişkin analizlerin sıklıkla düştüğü yanılgı, tarih dışı kategorilerin işe koşularak toplumsal gelişmelerin bunlarla açıklanması çabasıdır. Böyle yapıldığında, örneğin modernleşmenin kendisinin kadınlar için özgürleşme anlamına geldiği, İslamın ise kadınların kapatılması demek olduğu türünden hızlı ve özensiz yargılara varılması kolaylaşır. Oysa Mervat Hatem'in Mısır'da modern ulus devletin kurulması sürecini değerlendirirken belirttiği gibi (1998), seçme ve seçilme hakları, doğum izni, çocuk bakım hizmetleri gibi kazanımların aynı zamanda "ikincil bir toplumsal cinsiyet bilincini üreten yeni disiplin ve toplumsal düzenleme biçimleriyle bitiştiğinin" farkında olmak gerekir. Yani modernleşmenin getirdiği yeni cinsiyet rejiminin de erkek egemenliğinin yeniden kurulması anlamına geldiği unutulmamalıdır. Aynı şekilde, İslami söylem içinden konuşan kadınların da hem bu söylemin sınırlarını tartışmaya açtıkları, hem de bunu yaparken somut bağlamlar ve somut imkânlar içinde hareket ederek güçlenme stratejileri kurdukları dikkate alınmalıdır.

Dolayısıyla, kimi zaman çok net ve açık görünen İslamcılık/laiklik gibi tercihlerin genellikle göründüğü kadar zıt olmayabileceği, bunların kadınların içinde bulundukları somut koşullar bağlamında ürettikleri özgürleşme stratejileri olarak da görülebileceği hesaba katılmalıdır. Bu yazıda vurgulamaya çalıştığım esas nokta, budur. Kadınları daha büyük anlatıların ve politik konumların basit birer aracı yahut daha kötüsü kurbanı olarak görmek yerine, birer politik özne olduklarını kabul ederek onların sesine kulak vermek, ilk adım olmalıdır. Aydınlatmacı bakışın görünürde cinsiyetsiz, gerçekte erkek dili, kadınlarla konuşmaya değil, olsa olsa kadınla-

ra konuşmaya imkân verir. Böylece, onlar için neyin doğru neyin yanlış, neyin özgürleştirici neyin kapatıcı olduğu dikte edilebilir ama kadınların kendilerinin konuşmasının önü kapatılmış olur.

İkinci nokta, kadınların özgürleşme stratejilerini siyasetin değil de kültürün alanında konumlandırdıkları, orada hareket ettikleridir. Bu noktanın derinleştirilmesi, ancak bu coğrafyada siyasetin özgül yapısı, kamusal alanla özel alanın sınırlarının nasıl çizildiği ve bu sınırların hangi noktalarda geçirgenleştiği gibi tartışmalarla birlikte mümkün olabilir. Kültürün terimleriyle siyaset yapmanın sağladığı büyük kolaylıklar olmakla birlikte, bu tercihin bugün artık görmezden gelinemeyecek ciddi sınırlılıkları da vardır. Bu sınırlılıkların başında, kültürün kendisinin son derece değişken olması gelir. İslamî feminizmin sıklıkla yaptığı gibi kültürü ve bu kültürün ürettiği anlam çerçevelerini veri kabul ederek bunların içinde hareket edilmeye çalışıldığında, toplumsal değişimin bir "düşüş" ya da "bozulma" olarak algılanması çok kolay olur. Modernitenin yarattığı "evsizlik"(Aktaş 1992), kadınlar açısından bir yersiz yurtsuzlaşmaya da işaret edebilir, özgürleşmeye de. Bu, kadınların kendilerini politik özneler haline getirmeyi başarıp başaramadıklarıyla ilgilidir.

Üçüncüsü, ileri/geri gibi kavramlaştırmaların tarihsel gerçeklikleri anlamakta yetersiz kaldıklarıdır. Moderniteye geçişin bir "ilerleme" olarak değerlendirilmesi ve kadınların da doğallıkla bu ilerlemeden yararlandıkları fikri, bu geçişle kurulan yeni cinsiyet rejiminin kadınlara dayattığı yeni sınırların görülmesini güçleştirir. Böyle bir güçlük, namus normunun bugün hala neden bu kadar güçlü bir biçimde varolduğunu anlamayı imkânsız kılar. Aynı şekilde, Ortadoğulu kadınların izledikleri farklı stratejilerin basitçe "gericilik" ya da "aymazlık" olarak nitelendirilmesine neden olur.

Ortadoğu toplumlarında yüz yılı aşkın bir süredir özgürleşme mücadelesi veren kadınların bu heyecanlı serüveninin hikâyesi, her zaman anlatılagelen modernleşme ya da sömürgeden kurtuluş ya da "özüne dönüş", geleneğin ihyası hikâyelerinden çok farklıdır. Başkalarının hikâyeleri içinde bir alt izlek olmak yerine kadınların kendi hikâyelerini yazabilmeleri, bugünün ve yarının şekillendirilmesinde son derece önemlidir. Ancak bunu yapabildiklerinde birbirlerini anlayabilirler, ancak o zaman hikâyenin kahramanı, öznesi haline gelebilirler.

KAYNAKÇA

Aktaş Cihan (1992) *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Badran Margot (2005) "Between Secular and Islamic Feminisms/Reflections on the Middle East and Beyond", *Journal of Middle East Women's Studies*, C 1, No 1.

Badran Margot (2002) "Islamic Feminism: What's in a Name?", *Al Ahram Weekly Online*, No 569.

Badran Margot (1995) *Feminists, Islam and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, New Jersey: Princeton University Press.

Baron Beth (2005) *Egypt as a Woman/Nationalism, Gender and Politics*, Berkeley: University of California Press.

Bora Tanıl (2005) "Analar, Bacılar, Orospular/Türk Milliyetçi Muhafazakâr Söyleminde Kadın", *Şeref Mardin'e Armağan* içinde (der) A. Öncü, O. Tekelioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee Partha (2002) *Ulus ve Parçaları*, İstanbul: İletişim Yayınları .

Çağlayan Handan (2007) *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirdirek Aynur (1993) *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara: İmge Yayınları. (Bu kitabın yeni baskısı 2011 yılında Ayizi Yayınları tarafından yapıldı).

Graham-Brown Sarah (2001) "Women's Activism in the Middle East", *Women and Power in the Middle East* içinde, der. Suad Joseph&Susan Slyomovics, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Hatem Mervat (1998) "Aisha Taymur's Tears and the Critique of the Modernist and the Feminist Discourses on Nineteenth Century Egypt", *Remaking Women/Feminism and Modernity in the Middle East* içinde (der) Lila Abu-Lughod, New Jersey: Princeton University Press.

Hatem Mervat (1998) "Secularist and Islamist Discourses on Modernity in Egypt and the Evolution of the Postcolonial Nation-State", *Islam, Gender and Social Change* içinde (der) Yvonne Yazbeck Haddad&John L.Esposito, New York: Oxford University Press.

Kandiyoti Deniz (a) (1997) "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Üzerine Çalışmalarda Gözden Kaçırılan Yönler", *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* içinde (der) Deniz Kandiyoti, İstanbul: Metis Yayınları.

Kandiyoti Deniz (b) (1997) "Kadın, İslam ve Devlet: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar içinde*, (der) Deniz Kandiyoti, İstanbul: Metis Yayınları.

Keyder Çağlar (1995) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker Eser (2000) *Albüm*, A.Ü. KASAUM Yayını.

McCarthy Kathleen (2001) *Women, Philanthropy and Civil Society*, Bloomington: Indiana University Press.

Moghadam Valentine (2002) "Islamic Feminism and its Discontents: Toward a Resolution of the Debate", *Signs* V.27 No: 4.

Najmabadi Afsaneh (1998) "Crafting an Educated Housewife in Iran", *Remaking Women/Feminism and Modernity in the Middle East* içinde (der) Lila Abu-Lughod, New Jersey: Princeton University Press.

Najmabadi Afsaneh (2000) "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak", *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde (der) Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oksal Feliha Sedat (1940) *Genç Kız Yetişirken*, Marifet Basımevi, İstanbul, s.62, akt. Gürkan Öztan, *Türkiye'de Uluslaşma Sürecinde Milliyetçiliğin Kadın İmgesi*, yayınlanmamış master tezi, s. 40.

Said Edward (1999) *Şarkiyatçılık/Batı'nın Şark Anlayışları*, İstanbul: Metis Yayınları.

Pateman Carole (1993) "Kardeşlerarası Toplumsal Sözleşme", *Sivil Toplum ve Devlet* içinde, Keane J., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Philips Anne (1995) *Demokrasinin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 1995

Rai Shirin (1998) "Women and the State in the Third World", *Women and Politics in the Third World* içinde, der. Haleh Afshar, Londra: Routledge.

Sirman Nükhet (2002) "Kadınların Milliyeti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (C 4) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sharabi Hisham (1988) *Neopatriarchy/A Theory of Distorted Change in Arab Society*, New York: Oxford University Press.

Tan Mine vd. (2007) *Cumhuriyette Çocuktular*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Tanaka Stefan (1993) *Japan's Orient: Rendering Pasts into History*, Berkeley: University of California Press, s:3.

Tuksal Hidayet Şefkatli (2000) *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat Yayınları.

Wadud Amina (2000) "Alternative Qur'anic Interpretation and the Status of Muslim Women", *Windows of Faith: Muslim Women Scholar-Activists in North America* içinde (der) Gisela Webb, Syracuse University Press.

Watenpaugh Keith David (2006) *Being Modern in the Middle East*, Princeton&Oxford: Princeton University Press.

Yeğenoğlu Medya (2003) *Sömürgeci Fanteziler/Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis Yayınları, s.35.

Zihnioğlu Yaprak (2003) *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları.

Mazinin Lekeleri: Döpiyesle Örtünmek

Resmi Tarih Tartışmaları 10 içinde, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2010

Yakup Kadri, Ankara isimli eserinin son bölümünde, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ütopyasını anlatır: Cumhuriyet kurulmuş, yirmi yıl geçmiş, yeni bir nesil yetişmiştir. Yeni nesil, eskinin ufûnetinden, marazlarından, lekelenmişliğinden azadedir. Bu son bölümde belki de en sık tekrarlanan sözcükler, "gençlik" ve "sıhhat"tir. Yakup Kadri'nin gençlik dönemindeki antik Yunan hayranlığı da hatırlanırsa, genç ve sağlıklı bedenlerden oluşan bir toplum imgesinin bu ütopyanın kurucu öğesi olduğu söylenebilir. Romanın kadın kahramanı Selma, yeni nesil ile kendilerininkini karşılaştırarak der ki, "Bence bu yeni nesilde bizim neslimizin derinliği yok". Yazarın romandaki temsilcisi Neşet Sabit şöyle yanıtlar onu: "Çünkü o, artık derini aramıyor. Aldığı istikamet ve her gün biraz daha artan hızı buna manidir. Biz, bir takım şakulî insanlardık. Hâlbuki bunlar, ufkîdirler. Kuşlar gibi ufkîdirler. Bunlara artık yürüyor denilemez. Uçuyorlar. Kanatla hiç derine gidilir mi? Kanat daima yükseğe ve uzağa götüren uzuvdur"

Bence bu söz, yalnızca Yakup Kadri'nin değil, Cumhuriyet'in kurucularının öyle ya da böyle, şu ya da bu şiddette, benimsedikleri ve ortaklaştıkları bir hayali anlatır: Sıfırdan başla-

mak, geçmişi silmek ve yepyeni, lekesiz nesiller yaratmak; daima yükseğe, daima uzağa gitmek.

Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya dönmesi, modernleşme ve Batılılaşma çabaları, 3. Selim dönemine kadar geri götürülebilir. Ordunun modernleştirilmesi, merkezi yönetim ile yerel güçler arasında bir sözleşme olması özelliğiyle anayasa benzeri bir metin sayılabilecek Sened-i İttifak'ın imzalanması ile başlayan, Tanzimat ve Meşrûtiyetlerle devam eden bu süreç ile Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki modernleşme politikaları arasında bu anlamda elbette bir süreklilik vardır. Üstelik, Cumhuriyet'i kuranların büyük ağırlıkla İttihat ve Terakki Partisi mensupları olduğu düşünülürse, "her şeye yeni baştan başlıyoruz" iddiası ve hevesinin gerçekçi olmadığını pekâla söyleyebiliriz. Ancak, bu iddia ve hevesin gerçekçi olmayışı, onu hafife almaya neden olmamalı; çünkü Cumhuriyet'in resmi ideolojisi, işte bu iddia ve hevesi merkezileştirdi, bunun hikâyesini yazdı, bunun ritüellerini yarattı.

Ben bu yazıda, "her şeye yeniden başlıyoruz" iddiasının esas olarak kadınlar üzerinden işlediğini, onların hayatlarını ve varlıklarını belirlediğini öne süreceğim ve bu "yepyeni"liğin kadınların kişisel ve siyasal hayatlarında ne türden sonuçlara yol açmış olabileceğini tartışmaya çalışacağım. Her ne kadar 1933 yılında İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı derginin adı "Yeni Adam" ise de, aslında yapılan, belki de bu "yeni adam"ları yetiştirmek üzere, öncelikle bir "yeni kadın" yaratmaktı. Erkeklerin, hele de "kurucu baba" konumundakilerin içlerinde birer pygmalion yaşattıkları şüphesine kapılmamak zor; yarattıkları bu "yeni kadın"la, yani aslında Cumhuriyet Kızları'yla ilişkilerinin bu boyutu ayrı bir yazının konusu olsun, şimdi yeni kadının "yeni" olabilmek için neleri hatırlayıp neleri unutması gerektiğine bakalım.

Geçmiş, hem kişisel, hem de toplumsal tarihtir; bitmiş ve geride kalmış bir "şey" değil. Tersine, geçmişin tortusu, bugünde, bizimle birlikte yaşar. Geçmiş, hem kişisel, hem de toplumsal tarih, çeşitli biçimlerde kurduğumuz bir anlatıdır. Her anlatı gibi, bazı şeyleri kapsar, başkalarını dışarıda bırakır; kapsadıklarını belirli bir perspektif içinde düzenler. Bu bakımdan, bu "geçmeyen geçmiş"e hep yeniden bakmak, yeniden anlamlandırmak, özellikle de ortak belleğin gerisine itilmiş anılarla yüzleşmek, sağlıklı bireyler ve toplumlar için bir zorunluluktur.

Bireysel boyutta hafıza, psikolog ve psikanalistlerin ilgi alanı olmasının yanı sıra, özellikle sözlü tarih, yaşam öyküsü anlatımı gibi tekniklerin gelişimiyle birlikte, tarihçiler ve sosyal bilimciler için de önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Maurice Halbwacs'ın 1920'li yıllarda yaptığı çalışmalar ve "toplumsal bellek" kavramını ortaya atmasından bu yana ise, bireysel belleğin ne derece bireyin nörolojik yapısı ve kişisel yaşamıyla, ne derece toplumsal ilişkiler ve tarih ile bağlantılı olduğu tartışılmaktadır (Assmann 2001: 38-39). Halbwacs, bireysel belleğin toplumsal koşullara bağlı olduğunu ileri sürer ve "Bu çerçevenin dışında toplumda yaşayan insanların hatıralarını sabitleştirecekleri ve yeniden bulabilecekleri bir başka bellek olmaz." der (akt. Assmann: 29). Ona göre, hafıza bireysel toplumsallaşma süreci içinde oluşur. Bu nedenle de toplumsal çevre tarafından belirlenir. Yani, "...hafıza da tıpkı dil gibi, iletişimsel süreçlerde, yani hatıraların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla oluşur." (Sancar 2007:41). Dolayısıyla, birey ancak yaşadığı toplumsal çevrenin ortak hafızası içine yerleştirebildiği, bu anlatı içinde kendine yer bulabilen şeyleri hatırlayabilir. Bu nedenle de bireysel hafıza ile toplumsal olan arasında yakın bir ilişki vardır.

Bu nedenle, Cumhuriyet'in yaratma iddiasında olduğu "yeni kadın"ın somut kişiler, yani kadınlar tarafından nasıl üstlenildiği, nasıl deneyimlendiği sorusu, hem kişisel bir boyut taşır, ki bu aynı zamanda toplumsal ve politik bir konudur da. Bu "yeni kadın"lar, Cumhuriyet'in kurucu babalarının olduğu kadar, somut (kendi) babaların(ın) da kızlarıdır; Cumhuriyet Kızları olarak adlandırılmış kadınların modernleşme projesinin görünür yüzü, hatta araçları olduğu daha önce söylendi. "Devlet feminizmi"nin cinsiyet eşitliği hedefinin milliyetçi boyutu üzerinde duruldu[1]. Daha az konuşulan, bu kadınların böyle bir bağlam içinde kendi öznelliklerini nasıl kurdukları, nasıl stratejiler izledikleri, neleri kazanmak için nelerden vazgeçtikleriydi[2].

Cumhuriyet kızlarının, bu yeni kadınların varlıklarını çerçeveleyen bağlam, bir dizi unutuşla biçimlendirilmişti. Bu unutuşlardan ilki ve onların feminist torunları tarafından da ilk keşfedileni, bu topraklarda kadınların verdikleri hak mücadelesinin unutuluşuydu. Böylece, kadınların eşitliği fikrinin Mustafa Kemal'in zihninde yaratılmış ve yine onun tarafından yürürlüğe konmuş bir fikir olduğu inancı yaygın ve güçlü bir inanç haline gelebildi. Tıpkı Cumhuriyet fikri de dâhil olmak üzere modernleşmeye ilişkin düşünce ve eylem-

1 Örneğin, Şirin Tekeli, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı", *Sol Kemalizme Bakıyor* içinde, (der) Ruşen Çakır, Levent Cinemre. İstanbul: Metis Yayınları. 1991.
Yeşim Arat, "Türk Modernleşme Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde (der) S. Bozdoğan, R. Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1998.
Selda Şerifsoy, "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950", *Vatan, Millet, Kadınlar*, içinde (der.) A. G. Altınay. İstanbul: İletişim Yayınları. 2000.

2 Bir iki istisnayı anmadan geçmeyelim: Nükhet Sirman (2002), Ayşe Durakbaşa (1998) her ikisinin çalışmalarına da yazının ilerleyen bölümlerinde dönülecek.

lerin on sekizinci yüzyıla kadar giden tarihinin unutulması gibi, Osmanlı kadınlarının hak talepleri de unutuldu. Kendi hakları için mücadele etmiş, söz söylemiş, sesini yükseltmiş kadınların yok sayılan tarihinin yerini büyük kurtarıcı tarafından cehaletin karanlığından çekilip çıkartılmış, kurtarılmış kızların hikâyesinin alması, kadınlar açısından ciddi sonuçlar doğurdu.[3] Her şeyden önce, Cumhuriyet öncesinden taşınan bir mücadele deneyimi ve hareketi, neredeyse iz bırakmadan ortadan kalktı. Başka Ortadoğu ülkelerinde, örneğin Mısır'da varlığını kesintisiz olarak sürdüren ve önemli bir siyasal figür olarak hesaba katılması gereken "bağımsız" kadın hareketinin Türkiye'de yeniden doğuşu, ancak 1980 darbesinden sonra mümkün olabildi. Yine de, Mısır kadın hareketi yirmi yıl boyunca evlenme yaşının yükseltilmesi gibi son derece sınırlı kazanımlar elde edebilirken, Türkiye'de başta seçme ve seçilme haklarının kazanılması olmak üzere, ciddi yasal reformlar yapıldı; tek partili dönemde kadınlar Meclis'te hep temsil edildiler.[4]

İkincisi, Tanzimat'tan başlayarak modernleşmeci elitlerin düşünce ve eylemlerini belirleyen geleneksel/modern ikiliğinin bir kurgudan ibaret olduğunun unutulmasıydı. "Geleneksel" hanelerin ve bu hanelerde yaşananların cehalet, gerilik, yobazlık ve karanlıkla nitelendirilmesi, dolayısıyla bu kurgu-

3 Bu sonuçları daha etraflıca tartıştığım bir yazı için bkz. "Ortadoğu'da Kadın Hareketleri: Farklı Yollar, Farklı Stratejiler", İÜ SBF Dergisi, No: 39, Ekim 2008.

4 Bu temsilin niteliği ayrı bir tartışma konusu elbette. Ama milletin meclisinde, çok partili döneme gelininceye kadar Cumhuriyet kızları kendilerine her zaman bir yer buldular. Bu temsil ve kadınların siyasal katılımı üzerine son derece ilginç bir çalışma, kadın fotoğraflarının okunmasıyla Eser Köker tarafından yapılmıştı. Bkz. Albüm. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını. 2000.

sal "gelenek"e kurtulunması gereken bir gerçeklik muamelesi yapılması, bu hanelerin gerçekliğinin de unutulanlar arasına katılmasına yol açtı. Ancak çok yakın bir dönemde, Duben ve Behar'ın (1996) çalışması türünden bazı çalışmalarla bu unutuşun tozları silinip gerçekliğe bir başka perspektiften bakma imkânı bulunabildi. Bu unutuş, kadınların hak mücadelelerine ilişkin ilk unutuşu destekleyici nitelikteydi: Babanın despotlukla, annenin ise cehalet ve dar kafalılıkla malûl olduğu bu hanelerden nasıl bir kadınlık çıkabilirdi ki?

Cinsiyet: Cerahatli Bir Çıban

"Eski kadın"lık tasavvurunun billurlaşmış bir örneği olarak yeniden Neşet Sabit-Selma diyaloguna dönebiliriz: "Sahi, sahi, hakkı vardı. Neşet'in hakkı vardı. Mâzi, bütün lekeleri, pasları, yosunlariyle mazi, onun içinde bir sonrasız ufunet halinde idi. Bunu nasıl silmeli, bundan nasıl arınmalı? Bir genç kızın safiyetine nasıl dönmeli? Zaten Selma Hanım, kendi hayatında böyle bir saffet devrini hiç hatırlamıyordu. O da, Neşet Sabit'in bahsettiği o bozukdüzen cemiyetlerin bataklığında vaktinden evvel olmuş, vaktinden evvel çürümüş yemişlerden biriydi. Daha on altısına basmadan aklı bütün kötülüklere eriyordu. Küçücük cinsiyeti, daha çocukluktan henüz çıkmış kalıbının içinde bir cerahatli çıban gibi işliyordu" (Karaosmanoğlu 1981: 205).

Cerahatli bir çıban gibi işleyen bir cinsiyeti taşıyan kadınlık, Selma karşısındaki yeni kadın, Neşet Sabit'in öğrencisi Yıldız ise, bambaşka biridir: "Selma Hanım, o küçük, narin sporcu siluetinin Yıldız olduğunu, ona mahsus bir baş ve gövde hareketinden anlamıştı. Yoksa bunun uzaktan bir oğlan çocuğundan hiç farkı yoktu. Ne göğüs, ne kalça... Öyle

dümdüz, öyle fidan gibi bir kız vücudu ki, eski Yunan freskle-rindeki Hermafrodita bedenlerinin tam örneğidir" (Karaosmanoğlu 1981: 195-6).

Göğüssüz ve kalçasız, oğlan çocuğundan farksız bir Hermafrodit!.. Bu, üzerinden kolayca atlayabileceğimiz bir imge gibi görünmüyor. Cerahatli bir çıban gibi işleyen cinsiyetten nasıl kurtulmalı, nasıl "temizlenmeli"? Sıradan bir kadının bu imgeye uyabilmesi için ya kendini çocukluğun bir noktasında dondurması, ya da öyleymiş gibi yapması gerekir. Cumhuriyet'in kadını değil, ancak kızı olunabilir yani. Hülya Adak'ın (2007) "çocukluğa kaçış"tan söz ederken kast ettiği, belki de tam olarak budur. Adak, 1918-1935 yılları arasında yazılmış kadın öz yaşam öykülerini incelerken, kamusal benliğin özel olan aleyhine öne çıkarıldığı saptamasını yapar ve anlatılan hikâyelerde stratejik bir kendini çocuklaştırma eğilimi olduğunu söyler. "Bu yalnızca hikâyeyi kurgulamanın ya da ataerkil tabuların yetişkin bir kadının anlatısı etrafında oluşturabileceği krizlerle başa çıkmanın bir aracı değildir. Tersine, kendini çocuklaştırma, dâimi bir kadınlık durumu olarak çocukluğu içselleştirme eyleminin kendini ifadesidir de."

Bir kadınlık durumu olarak çocukluk. Bu ne anlama gelebilir? Pygmalionlar kendilerine aşık olunacak eşler değil de hakim olunacak kız evlatlar mı yaratmak istemişlerdir? Erişkinlikten vazgeçmek, en azından öyle görünmek, kadınlara neye mal olmuştur?

Kadınların birer yetişkin haline gelebilmeleri, kendilerinden önceki kadın kuşaklarıyla kuracakları süreklilik ilişkisine bağlıdır; kadınlık, her şeyden önce, anneden öğrenilir. Kadın olmaktan vazgeçip kız olarak kalmak, anneyi feda et-

mekle mümkündür. "... Bütün lekeleri, pasları, yosunlariyle mazi", insanın "içinde bir ufunet" gibi yaşayan mazi, annenin alanıdır. Babası Zeus'un başından zırhını kuşanmış olarak dünyaya fırlayan Athena gibi, varoluşunu babası üzerinden tanımlayan kız evlatlar için de geçmiş, bir karanlık ve unutuş âlemidir: Ana dili, göçmenlik, farklılık... Herkesin bir ve aynı, büyük bir kütle olarak varolabildiği, Onuncu Yıl Nutku'nu dinleyebildiği kamusallığa kaçış, annenin alanından babanınkine geçiştir de.

Siyasetin Alanından Medeniyetinkine

Annenin aktarabileceği kadınlık bilgisinin ve feminist hareketin aktarabileceği hak mücadelesi deneyiminin "unutulması", bu kızların modern babaların kızları, ulu önderin kalbi şükranla dolu neferleri haline gelmelerinin tek yoluymuş gibi görünüyor. Aynı zamanda, eşitlik idealinin sınırlarına da işaret ediyor: Eşit eşler değil, babanın ışığıyla aydınlanan kız evlatlar.

Yeni cinsiyet rejiminin kurulmasında bu unutuşun stratejik bir araç haline geldiğine tanıklık ediyoruz. Bu stratejinin can alıcı noktası, "kadın sorunu"nun siyasetin terimleriyle değil, "kültür"ünkilerle ele alınması ve buna bağlı olarak yeni kadınlığın inşasının eski ilişkileri, bu arada eski kadınlık tarzlarını (ve anneyi) karşısına alarak gerçekleştirilmesiydi. Yeni kadınlığın kamusal görünümleri yanında, ev de yeniden şekillendirildi; yeni kadının evi, artık annesininkinden farklıydı; kız enstitülü bir kadının ifadesindeki gibi: "Enstitüler ailenin, Türk ailesinin her yerine girdiler. Mutfağa, yatak odasına, banyoya, gardroba, bu gardroplara girdiler. Temizlik, düzenleme, intizam..." (Akşit 2007).

Osmanlı'da feminist dergilerde yayınlanan yazılara rengini veren "hak" kavramı, 1930'lardan sonra tamamen görünmez oldu, bunun yerini bir "aydınlatma" dili aldı. İlkinde kurulan hikâyede, konuşan özne, "kadınlar" adına ve siyasal bir dille konuşuyordu. İkincisinde ise artık çıkarlardan ve haklardan değil, doğru ve yanlıştan, aydınlık ve karanlıktan söz edilmektedir ve konuşan ses bir kadın sesi olsa da, kadınları değil, aydınlanmış bir bakışı, babanın bakışını temsil eder.

Elif Akşit'in Kız enstitülerinden yetişen kadınların hikâyelerini anlattığı kitabındaki sözleri, unutulanların birinci dalga feministlerinden ve annelerden ibaret olmadığını hatırlatıyor. İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış kitle ve bu kitleye yol göstermesi için özenle yetiştirilen kızlara dair kamusal hikâyenin kadın ile birlikte farklılıkları da barındıran koskoca bir "özel alan"ı unutuşun kollarına bırakmaktan başka çareleri olmadığına da işaret ediyor: "Kız enstitüsü mezunlarının doğrudan ve yaygın bir şekilde üyeleri olduğu Cumhuriyet Kızı kategorisi, diğer ilk kuşak kızların sadece geçmişlerine net bir perde çekebildikleri sürece parçası oldukları bir gruptu. Yani ya Balkan milliyetçiliğiyle başlayan ama mübadele sonrası artarak Anadolu'ya gelen ve geçmişlerine ister istemez perde çeken göçmenler, ya da çoğu milliyetçi ekonomik politikalar sonucunda Osmanlı devletinin dünya sistemine dâhil olma sürecinde zenginleşen gayrimüslim topluluklarının ayrılmasıyla onların yerlerini alarak yeni kurulan Cumhuriyet'in seçkin sınıfını oluşturan ailelerin kızlarının mensup oldukları bir grup... Böylece, bir kuşak sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık dil ve etnik yapısı unutulmuş, Türkiye'de birçok coğrafyada yaşayan farklı bireyler ve topluluklar, kendi geçmişlerini Türkik bir geçmişle doğrudan ilişkilendirebilmeye başlamıştı."

Türk Modernleşmesinde Hatırlananlar ve Unutulanlar

Nükhet Sirman (2002), Tanzimat ile gelen büyük değişimin yarattığı yeni bürokratik yapıların nasıl bir yeni orta sınıfın doğuşuna yol açtığını anlatırken, iktidarın yeniden bölüşüm mekanizması içinde yer alamayan genç erkeklerin kendilerine yeni söz söyleme alanları bulduklarını, bu alanların gazeteler, romanlar, sahne oyunları, yeni edebi tarzlar olduğunu söyler. "İktidarla evler içiçe geçtiği için ortada kalanlar, bir yandan farklı ev kurma biçimlerini tahayyül etmeye girişmişler, diğer yandan da mülkün halk adı verilmeye başlanan yeni oluşturulmakta olan hayali bir kitleye danışarak yönetilmesini talep etmişlerdir." Bu erkekler, Türk milliyetçiliğinin kurucuları, modernleşme projesinin sahipleri ve yürütücüleridirler. Despot babanın yönetiminden kurtulup kardeşlik temelinde yeniden bir siyasi örgütlenme yaratacaklardır. Fatmagül Berktay'ın (2003) belirttiği gibi, yenilik, ataerkinin babamerkezli biçiminden kardeşlik merkezli olanına geçiştir. Kardeşlik merkezli bu yeni ataerkide kadınların yeri ne olacaktır? Bu sorunun tek bir yanıtı yoktur. Tek bir yanıt yoktur, çünkü erkeklerin gözlerindeki kadın modelleri tek çeşit değildir, onların bu kadınlarla ilgili duyguları da öyle. Bütün değişim dönemlerinde olduğu gibi, değişimi istemek, ama aynı zamanda onun getireceklerinden korkmak, Türk modernleşmesinin erkek elitlerindeki temel duygu örüntüsünü oluşturur. Arzunun ve korkunun bu bileşimi, kendini edebi metinlerde ve bu metinlerden çıkarak yaygınlaşan kadın tiplerinde gösterir. Fatmagül Berktay'ın belirttiği gibi, "Yeni koşulların zorladığı yeni bir kimlik arayışı içindeki Türk aydını, çevresindeki bildik dünyanın değişiyor olmasının yarattığı yersiz yurtsuzluk duygusuyla ve geleneği temsil eden babanın artık varolmamasından kaynaklanan,

gerektiğinde sığınabileceği güvenli bir korunaktan yoksunlúğun yol açtığı paranoyayla başetmek durumundadır. Ayaklarının altındaki zemin kayganlaşırken, "tutunduğu dal" ise, Batıdaki modernleşmeci kardeşinin yaptığı gibi, kendi denetiminde bir yeni kadın imgesi yaratmak ve yeni koşullar altında bile değişmeyen bir şeyler olduğunu kanıtlamak üzere eski ataerkil ideolojiyi yeni koşullara uygun biçimde yeniden üretmektir." Bu yeni kadın imgesi, iki başka imgeyle zıtlık içinde kurulur: Geleneksel kadın ve tango kadın. İlki, modern erkeğin kurtulmaya çalıştığı eski hanenin hem kurbanı, hem de sürdürücüsüdür. Bu kadın cehaleti ve dar kafalılığıyla evin çocuklarına hayatı zindan eden babanın destekçisi ve aynı zamanda da kurbanıdır. İkincisi ise, geleneksel kadından farklı olarak eğitimli ve moderndir, yine ondan farklı olarak, bencil ve güvenilmezdir. Yeni kadın, bu ikisinin iyi yanlarını (ilkinin fedakârlığını ve sadâkatini, ikincisinin eğitimini ve modernliğini) birleştiren bir kadındır.

Bu kadınla ilgili modern tahayyül, Yeşim Arat'ın "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar" (1998) başlıklı yazısında sözünü ettiği 1908 tarihli bir karikatürde gösterilir: Geleceğin Türkiyesi isimli bu karikatürde, modern çok katlı binalar arasında çarşaflı bir kadın, tek kişilik bir uçakla fesli erkeklerin şaşkın ve korkmuş bakışları altında göğe doğru yükselmektedir. Arat, bu karikatürü yorumlarken, buradaki öngörünün Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmasıyla gerçeğe dönüştüğünü hatırlatır ve "Atatürk'ün de aralarında bulunduğu erkek izleyicilerin saygıyla baktığı, havacı üniforması içindeki Sabiha Gökçen, en azından Türkiye'nin okumuş kentlilerin ortak bilincine kazınmış bir görüntüdür." diye ekler. Bu yanıt, aynı zamanda, "devlet feminizmi" dediğimiz yaklaşımın da temelini oluşturur; Hamide Topçuoğlu'nun veciz ifadesiyle: "Ata-

türk kadını görevli kılmak yoluyla kurtarmıştı. Kadın meslektaşın karşısında, geleneksel saplantılarından kurtulmamış yarı aydın bir zümre ile cehaletinden sorumlu tutulamayacak olan halk kitleleri bulunsa da, arkasında koskoca bir modern devlet kudreti vardır." (akt. Durakbaşa 1998:48). Bu görev, yalnızca meslekî çalışma değil, onu da içeren çok geniş bir varoluş alanıydı- yeni kurulan ulusun tarihinin ve bedeninin simgesi olmak.

Anlaşılan o ki, modernleşme projesi içinde kadınlara verilen rol ve yüklenen anlamlar birden fazladır: Kurtarılması gereken kurbanlar, cezalandırılması gereken fettan kadınlar, gurur duyulacak kız evlatlar. "Yeni kadın"ın eş ya da kız kardeş değil de kız evlat oluşu, bu kadının tanımı gereği modern erkeğin eseri olmasındandır[5]. Nitekim Ayşe Durakbaşa'nın derinlikli analizinde belirttiği gibi, Cumhuriyet Kızı denilen modern kadın, Kemalist erkeklerin mükemmeliyetçi eğitiminden geçmiş, bu babaların kızlarıdır. "Kemalist aile reisleri bir yandan aile şerefleri konusunda son derece titizdirler, ailedeki kadınların giyim ve davranışlarının geleneksel cinsel ahlak kurallarını gözetmesini isterler; bir yandan özellikle kızlarının modern bir eğitim almasını ve iki cinsin birlikte sosyalleştiği, eğlendiği ortamlara kendi karıları ve kızlarıyla katılabilmek, onların bu ortamlara uyum sağlayabilmesini isterler. Semiha Berksoy'la babasının mektuplaşmasında da görüldüğü gibi, bir bakıma babalarla kızları arasında gizli bir anlaşma vardır. Genç kadınlar eğitim, meslek ve çalışma hayatına katılma haklarını genellikle babalarının desteğiyle elde etmektedirler; ancak özellikle erkeklerle ilişkilerinde son derece dikkatli davranmak ve kendilerine uygun eş-

5 Cerahatli bir çıban gibi işleyen cinsellik imgesi tam da bu noktada zihnimizi kurcalar durur. Kızlar hermafroditalar olmayı bir başarabilselerdi!

ler bulup evlenene kadar cinselliklerini bastırmak zorundadırlar." (Durakbaşa 1998:47). Partha Chatterjee'nin (2002) belirttiği gibi, babalarla kızları arasındaki gizli anlaşma, Batılılaşmaya rağmen kültürel kimliğin korunması için stratejik bir araçtır. Osmanlı/Ortadoğu bağlamı, bu bakımdan özgül bir bileşen de içerir: Modernleşmeci erkek elitin kendine bakışının oryantalist perspektifin ışığında kırılmış olması. Bu göz ne görür? Her şeyden önce, oryantalist ressamların, Ingres'in, Delacroix'nun gördüğünü: Sereserpe uzanmış onlara bakan çıplak kadınlar. Gizemli ama ulaşılabilir. Bütün bir coğrafyanın böyle bir arzu nesnesi olarak tasarlanmasına, bir anlamda kadınlaştırılmasına karşı, bu coğrafyanın kadınlarını gizemlerinden arındırıp döpiyeslerle zırhlandırmak, yalnızca namus kodlarına ilişkin bir titizlenmeyi değil, aynı zamanda erkekliği yeniden elde etme arzusunu da gösterir. Her ne kadar bu strateji bir eşitlik söylemi içinde uygulanmışsa da, kadınların "açılması" ve eşit yurttaşlar olarak yeniden tanımlanması, sömürgeci fantezilerin anlattığı "Kadın"dan kurtulma arzusunu da içerir. Bu anlamda, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyet'ine geçişin yalnızca iktidarı babadan alan oğulların değil, aynı zamanda "düveli muazzama"ya karşı savaşan askerlerin hikâyesi de olduğunu unutmamak gerekir. Ve kadınların "açılması"ndan değil, döpiyeslerle örtünmelerinden bahsetmek daha doğru olacaktır.

Bu arzunun kız evlatlardaki karşılığı nedir? Atatürk'ün "vazifelendirerek kurtardığı" ve "karşısında geleneksel saplantılarından kurtulmamış yarı aydın bir zümre ile cehaletinden sorumlu tutulamayacak halk kitleleri bulunsa da, arkasında koskoca devletin kudreti"ni hisseden kızlar, modern erkeklerin kurtulmayı arzuladıkları bu kadın hakkında ne hissetmektedirler? Hem kişisel, hem de toplumsal tarihin unutuşlarla şekillendiğini hatırlayarak, bu sorunun yanıtının da

"unutulanlar" arasında sayılması gerektiğini söylemeliyiz. Ayşe Durakbaşa ve Aynur İlyasoğlu, modernleşme tarihini kadın anlatıları üzerinden takip edebilmek, bu anlamda, unutulanları hatırlamak amacıyla yaptıkları sözlü tarih çalışmasına ilişkin değerlendirmelerinde (Durakbaşa ve İlyasoğlu 2001), kız evlatların bu unutuşuna dikkat çekiyorlar: "Anlatıların modernleşmeye ilişkin kamusal söylemi izlediği görüşmelerde, annelerin hikâyelerinin bastırıldığını, bunun yerine "yeni kadın" denilen kızlarınınkinin geçtiğini fark ettik. En az dört görüşmede (...), kendilerinin modernist görünümlerinde ve kişiliklerinde babalarının ne kadar etkili olduğunu açıkça vurgulamalarına karşın, annelerine ilişkin söyleyecek bir şey bulamadılar." Annelerine ilişkin söyleyecek bir şey bulamama hali, kamusal söylemin anlatabileceği hikâyeler içinde, kadınlarınkine yer olmamasıyla ilişkilidir kanımca.

Aynı zamanda, aralarında Afet İnan ve Sabiha Gökçen'in de bulunduğu bir dizi kızı evlat edinen ama tam da bu kız evlatlar için bir rol modeli olabilecek nitelikteki Latife Hanım'a hayatında yer bulamayan Atatürk'ün simgelediği bir soruna da işaret eder: Anlatabilecek hikâyesi olan yetişkin bir kadını sonsuz bir sessizliğe mahkum ederken, her biri babayla teke tek ilişki kuran bir dizi kız evlada yeni bir hikâye yazmak isteğine.

Kız Kardeşler

Türkiye'nin modernleşme projesinin birer parçası olmayı başaran kadınların anlatılarında bir başka yokluk da dikkatimizi çeker: Kız kardeşlerin yokluğu. Anıları okuduğumuzda, sözlü tarih anlatılarını incelediğimizde, kadınlar arası ilişki-

lere dair neredeyse hiçbir şey olmadığını fark ederiz. "Biz" diye bahsedilen ortaklıklar, anonim ortaklıklardır: Kız enstitüsü öğrencileri gibi. Bu kadınlar, kişisel hayatlarında babalarıyla, siyasal imgelem düzeyinde ise ulu önderle bire bir ilişkidedirler. Babanın diğer kızlarıyla ya da ulu önderin diğer izleyicileriyle bir yoldaşlık ilişkisi tarif etmezler.

Uzunca bir geçmişi olan feminist harekete, geleneksel düzen içinde kadınlar arası yardımlaşma ve dayanışma ağlarına, üst sınıfların harem tecrübelerine rağmen, Cumhuriyet kızları için sadece anneler değil, kız kardeşler de yoktur.[6] Bu yokluk, uzun bir devlet feminizmi geleneğine karşın bu ülkede kadınların neden güçlenemedikleri; seçme ve seçilme haklarını çok erken bir dönemde kazanmalarına rağmen cinsiyet eşitsizliğinin neden bir siyasal gündem maddesi olmadığı sorularına yanıt ararken akılda tutulması gereken bir yokluktur. Siyasal bir hareket olabilmek için, kadınların kendilerini bir "biz" grubu içinde tarif edebilmeleri gerekirdi; ki 1980 sonrası feminist hareketin ilk adımı, bu "biz"in tarifi olmuştur. Bunu yapamayıp sürekli bir "onlar" üzerinden kurulan fedakârlık hikâyeleri, gerçekten fedakârlığı, çalışmayı, azmi içerseler de (çoğu öyledir), cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolunda bir kazanım elde edilmesini mümkün kılmamıştır. "Onlar"ı cehaletin geriliğinden, geleneğin pençesinden, törenin şiddetinden kurtarma ideali, siyasal bir idealdir ama bu bir feminist siyaset değildir.

5 Kadın yoldaşlığının tuzla buz edildiği bir örnek için Türk Kadınlar Birliği tarihine, partiden dernek olma yoluna nasıl girildiğinin hikâyesine bakmak aydınlatıcı olabilir. Yaprak Zihnioğlu (2003), Kadınsız İnkılap. İstanbul: Metis Yayınları.

Sonuç

Bir ulusun kurulması ve bu ulusun tarihinin yazılmasında bazı stratejik seçimler yapılır, dışarıda bırakılacaklar ve içeri alınacaklar, hatırlanacaklar ve unutulacaklar, anlatılacaklar ve susulacaklar... Geçmişle yüzleşme, yalnızca açıkça travmatik olan savaş, göç, soy kırım gibi olayları değil, bu seçimleri de içermelidir. Çünkü kadınlar çok iyi bilir ki tarih, erkeklerin görmeyi tercih ettiği türden kahramanlık anlarından ibaret değildir, tersine, gündelik olanın içinde, sıradan insanlar tarafından dokunup durur. Aynı zamanda, bireysel ve toplumsal geçmişle hesaplaşma arasındaki farklılıklar kadar, bence daha da fazla, süreklilikleri görmek gerekir. Çünkü acılar, tek tek her birimizin bedenimize, zihnimize ve kalbimize işlenir, o soyut "toplum"unkine değil.

Cumhuriyet kızlarının hikâyesine ve Cumhuriyet kızı imgesine "Cumhuriyet'in kuruluşunda ve modernleşme sürecinde orta sınıf kadınlara verilen rol" gibi bir kalıpla yaklaşmak, öncelikle bu kadınların kendilerine haksızlık olur. Çünkü böyle bir anlatı, onların öznelik kapasitelerini, bu kapasiteyi oluşturan gücü, iradeyi, arzu ve hayalleri, seçimleri yok saymak anlamına gelir. Cumhuriyet'in ilk kuşağından kadınlara ilişkin yapılan sözlü tarih çalışmaları son derece sınırlı ve az sayıda da olsa, bize akıllı, azimli, çalışkan ve fedakâr bir kadın kuşağının resmini veriyor. Aynı zamanda bu genç kadınların bir tür can havliyle tutundukları modern ideallerin onlar tarafından nasıl içselleştirildiği ve deneyimlendiğine ilişkin ipuçlarını da taşıyor. Bu ipuçları, modern kadın idealinin yalnızca bu idealin kurucu kuşağı için değil, sonraki kadın kuşakları için de travmatik vazgeçişler ve unutuşlarla dolu olduğunu gösteriyor. Anadil başta olmak üzere "fark"ın geride bırakılarak ileriye, eşitliğe doğru yönelme,

stratejik bir tercih olarak görülebilir ancak bu tercihin bedellerinin hatırlanması, bunlarla yüzleşilmesi ve bugünkü cinsiyet rejiminin kuruluşunda ve yeniden üretiminde unutmanın temel bir bileşen olduğunun altının çizilmesi çok önemli görünüyor.

KAYNAKÇA

Adak H. (2007) "Suffragettes of the empire daughters of the Republic: Women auto/biographers narrate national history (1918-1935)", *New Perspectives on Turkey* 36 s.27-51.

Akşit E.E. (2007) *Kızların Sessizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arat Y. (1998) "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar" *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde der. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Assmann J. (2001) *Kültürel Bellek/ Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Auge M. (1999) *Unutma Biçimleri*, İstanbul: Om Yayınevi.

Berktay F. (2003) "Osmanlıdan Cumhuriyete Feminizm" *Tarihin Cinsiyeti* içinde, ed. Fatmagül Berktay. İstanbul: Metis Yayınları.

Chatterjee P. (2002) *Ulus ve Parçaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Duben A., Behar C. (1996) *İstanbul Haneleri- Evlilik, Aile ve Doğurganlık* 1880-1940. İstanbul: İletişim Yayınları.

Durakbaşa A. (1998) "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'", *75 Yılda Kadın ve Erkekler* içinde, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Durakbaşa A., İlyasoğlu A. (2001) "Formation of Gender Identities in Republican Turkey and Women's Narratives as Transmitters of 'Herstory' of Modernization", *Journal of History* 35.1 s.195-203.

Karaosmanoğlu Y.K. (1981) *Ankara*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Sancar M. (2007) *Geçmişle Hesaplaşma/Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sirman N. (2002) "Kadınların Milliyeti" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 4 Milliyetçilik İstanbul: İletişim Yayınları.

Perşembe Grubunun Dergisi: Yeter!

Yayınlanmamış Yazı

1987'de toplanmaya başlayan Perşembe Grubu, Türkiye'deki feminist fanzinlerin en uzun ömürlülerinden birini çıkarmıştı: Yeter. Adı sadece Yeter değildi aslında; adının olması gereken yerde yazanlardan yalnızca biriydi "Yeter!" Hem kadın adı olduğu için hem de "Yeter" dediği için hoşumuza gitmişti. Bizim isimler konusunda tuhaf bir tutukluğumuz vardı aslında; Perşembe Grubu adı da kendimize bir isim koyma mecburiyeti hissettiğimizde, Feminist Hafta Sonu öncesinde bulunmuştu. Kendimizi adlandırmaktan hiç hoşlanmamıştık, toplandığımız günün adından başka yükü olmayan bir isim seçmiştik o yüzden de... Başkalarıyla ilk karşılaşmamız değildi ama daha önce "feministler" yetiyordu; bu kez başka feministlerle karşılaşacaktık ve hepsinin ismi vardı!

Bir dergi çıkarma fikri ne zaman doğdu, onu hatırlamıyorum. Ama konuştuklarımızı yazmak, kalıcı olmalarını sağlamak, başka kadınlarla paylaşmak gibi isteklerimiz hep vardı. Sonra günün birinde Mesiha (Saat) ve Aynur (Demirdirek), bir dergi "yapacaklarını" söylediler ve hepimizden yazı istediler. Yazılar, grup haberleri, iç dökmeler... Kısa bir süre sonra da fotokopi dergimiz elimizdeydi. Fanzin diye bir şeyin varlığından haberdar mıydık, en azından ben değildim.

Benim için Yeter, bizim dergimizdi. O salak gazetelere, cahil ve erkek kokulu haberlere karşı, kendi sözümüzü, rengimizi taşıyan bir dergi. Bizden, eylemlerimizden "yağmurda yedi güzel" falan diye bahsetmeyeceğinden emin olduğumuz...

İş o kadarla kalmadı. Derginin ulaştığı kadın sayısı, beklediğimizin çok üzerinde oldu. Başka şehirlerde, hatta Avrupa'da bile abonelerimiz vardı. Tartışmalarımızı, okuduklarımızı, yapıp ettiklerimizi yazıyorduk, onlardan gelen sözleri, yorumları da koyuyorduk. Daha doğrusu, biz yazılarımızı yazıyorduk, onları bir dergi haline Mesiha ve Aynur getiriyordu. Bu tür işlerde tek tek kadınlar çok önemlidir. Onların sabırlı, inatçı, ısrarcı tutumları olmasaydı, on iki sayı devam etmesi mümkün olmazdı.

"Amatör"dük herhalde. Feminizm öyle bir şeydi zaten bizim için. Kendi hayatlarımızla çok meşguldük. Kendi hayatlarımızla, kendimizle, birbirimizle... Okumak, yazmak, konuşmak, hep bu ilgi çerçevesindeydi. "Başkaları" ile ne kadar az ilgili olduğumuzu şimdi, aradan yirmi küsur yıl geçtikten sonra fark ediyorum. Yok, içine kapanmayla ilgili bir şey değildi bu; sadece dokunabileceğimiz kadar yakın şeylerle ilgileniyorduk. Ya da şöyle söylesem daha doğru olur: Her şeyi, dokunabilecek kadar yakınımıza getirerek konuşabiliyorduk. Öyle olduğu için herhalde, dindar kadınlarla ilişkimiz "Müslüman ve feminist olunur mu" gibi mesafe ve yargı dolu bir soruyu içermedi de "Mualla'lar Ali Bulaç'a kafa tuttuklarında amma da berbat bir salvo altında kaldılar, bir konuşsak, birbirimizi dinlesek" diye başladı. Kendimizi ve başkalarını isimlendirmekten kaçınmamızın arkasında böyle bir tutum vardı: İsimlerin pek çok durumda hakikatin sadece bir yorumu olduğu sezgisiyle ilgili bir tutum. Kadınların hakikatini kurmanın varolan isimlerle mümkün olmadığı bilgisiyle. Bu

bilgi, o zaman başkalarına "politikasızlık" gibi gelmişti; "bizim eski halimize benziyorsunuz, çok naif" demişlerdi. Dünyayı değiştirmeye kalkışmak zaten biraz naif bir şey değil midir? Biz politikanın dünyayı değiştirmekle ilgili bir şey olduğunu unutmamaya çalışıyorduk. İsimleri gerçek zannederek yapılanın fazla gerçekçi bir politika olduğunun farkındaydık.

Yeter öyle bir şeydi. Kendi hakikatimizi kurma çabası. Böyle bir çaba, kendi başına değil, bir paylaşımla, alışverişle yürürdü. İyiydi. Hepimiz için çok dönüştürücü, sarsıcı, heyecanlı bir zamandı. Yeter, benim için o zamanın adıdır. Çok değerlidir. Feminizm gibi bir şeydir.

FEMİNİZM KENDİ ARASINDA

AKSU BORA

Bu kitap "suya yazı yazıyoruz" duygusunu ne kadar giderir, bilmiyorum. Ama bildiğim ve en karamsar zamanlarımda kendime hatırlattığım bir şey var: Yapıp ettiklerimiz hep birilerine dokunuyor, bizi değiştiriyor, hayatı değiştiriyor. Genellikle yapamadıklarımızı, eksik bıraktıklarımızı, yanlışlarımızı görmeye yatkınız. Sadece birbirimizin değil, kendimizin de. Bana öyle geliyor ki, bazen durup "her şeye" rağmen yapabildiklerimizi görmek, değerini bilmek, kendimizi kutlamak da en az eleştiri ve özeleştiri kadar önemli. Umarım eleştiri kadar değer bilme ve takdir de feminist hareketin geleneği haline gelir; birbirimizi yaralamak, kötürümleştirmek yerine yaralarımızı sağaltmayı, birbirimizi teselli etmeyi, sevmeyi ve beğenmeyi becerebiliriz. Bunu yapabildiğimizde nasıl güçleneceğimizi, yapabilirliğimizin nasıl artacağını hayal etmek, yola devam etmeyi kolaylaştırıyor...

ISBN: 978-605-61895-6-2

9 786056 189562

ayizi kitap